

Противодействие на малтретирането в затворите

Джим Мърдок
Вацлав Жиричка

Наръчник за затворническия персонал
с фокус върху предотвратяването на
малтретирането в затворите

COUNCIL OF EUROPE

CONSEIL DE L'EUROPE

ПРОТИВОДЕЙСТВИЕ НА МАЛТРЕТИРАНЕТО В ЗАТВОРИТЕ

Мненията в настоящия документ са на авторите и е възможно да не отразяват официалната политика на Съвета на Европа.

Всички искания за възпроизвеждане или превод на целия документ или на части от него следва да се отправят към дирекция „Комуникация“ (F-67075 Strasbourg Cedex или publishing@coe.int). Кореспонденцията по всички други въпроси, свързани с документа, да се адресира до Генерална дирекция „Права на човека и върховенство на закона“.

Корици и оформление: Отдел „Издателство на документи и публикации“ (SPDP), Съвет на Европа

Снимки на кориците: Shutterstock

© Съвет на Европа, април 2016 г.

Печат: Съвет на Европа

Заглавие на българския превод:
Противодействие на малтретирането в затворите

© Съвет на Европа, януари 2018 г.

Български превод

Отпечатано в София, България, от “
Ди Ем Ай Дивелопмънт” ЕООД

Текстът е създаден от и използван с разрешението на Съвета на Европа. Този превод се публикува по споразумение с Съвета на Европа, но под отговорността на преводача.

Превод от английски език:
Гергана Манолова

Автори:
Джим Мърдок
Вацлав Жиричка

СПИСЪК НА СЪКРАЩЕНИЯТА

CM / Rec	Препоръка на Комитета на министрите
КПИ	Европейски комитет за предотвратяване на изтезанията и нечовешкото или унижително отнасяне или наказание
Конвенция на КПИ	Европейска конвенция за предотвратяване на изтезанията и нечовешкото или унижително отнасяне или наказание
DSM	Диагностичен и статистически наръчник на психичните разстройства
ЕКПЧ	Европейска конвенция за правата на човека
ЕПА	Европейска психиатрична асоциация
ПМИ	«Петминутна интервенция»
МПГПП	Международен пакт за граждански и политически права
МКБ	Международна класификация на болестите
НПМ	Национален превантивен механизъм
РНР	Модел риск-нужди-реакция
ППИ	Подкомитет по предотвратяване на изтезанията към ООН
СЗО	Световна здравна организация

СЪДЪРЖАНИЕ

СПИСЪК НА СЪКРАЩЕНИЯТА.....	3
-----------------------------	---

ВЪВЕДЕНИЕ: Фокус върху предотвратяване на малтретирането в затвора.....	8
---	---

ГЛАВА 1: Задаване на стандарти в Европа.....	11
--	----

1.1 Въведение.....	11
--------------------	----

1.2 Европейската система за защита на лицата, лишени от свобода.....	13
--	----

1.2.1 Правни задължения съгласно Европейската конвенция за правата на човека.....	13
---	----

1.2.2 Задаване на стандарти от КПИ.....	15
---	----

1.2.3 Работата на Комитета на министрите на Съвета на Европа.....	17
---	----

1.2.4 Други органи за задаване на стандарти и наблюдение.....	19
---	----

Заклучение.....	20
-----------------	----

ГЛАВА 2: Защита на затворниците.....	21
--------------------------------------	----

Основни отговорности: защита на затворниците от физически и психически вреди.....	21
---	----

2.1 Въведение.....	21
--------------------	----

2.2. Ключови гаранции на Европейската конвенция за правата на човека.....	22
---	----

2.2.1 Оперативни дейности в затворите и право на живот.....	22
---	----

2.2.2 Забраната за изтезания и малтретиране.....	24
--	----

2.2.3 Материални условия на лишаване от свобода.....	29
--	----

2.2.4 Междузатворническо насилие.....	31
---------------------------------------	----

2.2.5 Затворниците и правото на живот - защита от самонараняване и самоубийство.....	34
--	----

2.3. Предотвратяване на малтретирането: здравни служби в затвора.....	36
---	----

2.3.1 Отговор на нуждите от здравна грижа за отделните затворници, които са особено уязвими.....	38
--	----

Заклучение.....	40
-----------------	----

ГЛАВА 3: ОЦЕНКА НА РИСКА	42
3.1 Въведение.....	42
3.2 Оценяване на риска за сигурността на индивида.....	44
3.2.1 Риск от извършване на ново престъпление.....	46
3.2.2 Статични и динамични рискови фактори.....	47
3.3 Принципи на ефективните интервенции.....	49
3.4 Инструменти за оценка на риска.....	50
3.5 Някои формални аспекти на изпълнението на оценката на риска.....	52
ГЛАВА 4: ДИНАМИЧНА СИГУРНОСТ	55
4.1 Въведение.....	55
4.2 Принципите на „динамичната сигурност“.....	56
ГЛАВА 5: РАБОТА С УЯЗВИМИ ГРУПИ ЛИШЕНИ ОТ СВОБОДА	60
5.1 Въведение.....	60
5.2 Непълнолетни.....	62
5.3 Затворници с умствени увреждания.....	68
5.4 Възрастни затворници и затворници с физически увреждания.....	71
5.5 Етнически, расови и религиозни малцинства.....	73
5.6 Чуждестранни национални затворници.....	74
5.7 Сексуални малцинства.....	77
5.8 Други уязвими групи пълнолетни затворници.....	79
ГЛАВА 6: МЕРКИ ЗА СИГУРНОСТ, СРЕДСТВА ЗА ОГРАНИЧАВАНЕ И ИЗОЛИРАНЕ В ЕДИНИЧНА КИЛИЯ	80
6.1 Въведение.....	80
6.2 Претърсване на затворници на голо.....	83
6.3 Механизми за наблюдение на сигурността в затворите.....	84
6.4 Използване на принудителни средства за ограничаване.....	86
6.5 Налагане на изолация в единична килия.....	89
6.6 Дисциплинарни процедури.....	93

ГЛАВА 7: ВЪПРОСИ, СВЪРЗАНИ С ПЕРСОНАЛА.....	96
7.1 Въведение.....	96
7.2 Подбор, обучение и условия на работа на персонала.....	96
7.3 Подходящи нива на численост на персонала.....	100
7.4 Декларации за етика.....	101
ГЛАВА 8: ЖАЛБИ, ИНСПЕКЦИИ И ЗАДЪЛЖЕНИЕ ЗА РАЗСЛЕДВАНЕ.....	103
8.1 Въведение.....	103
8.2 Жалби и механизми за инспекция.....	103
8.3 Задължение за разследване.....	106
Заклучение.....	110
Препратки.....	111
Присъди и решения на Европейския съд по правата на човека.....	113

Въведение:

Фокус върху предотвратяване на малтретирането в затвора

Отговорностите, наложени на затворническите служби, са значителни. Задължени да осигурят безопасността на обществото чрез задържане на тези, считани за най-опасни, като от тях се очаква да помогнат за поправяне и рехабилитация на нарушилите законите и да държат все повече лишени от свобода в затворнически съоръжения, които често се нуждаят от спешни ремонти, затворническите служители и ръководители са призовани да направят почти невъзможното: да гарантират, че условията за задържане и затворническата уредба зачитат достойнството на всеки един затворник.

Очакванията на обществеността за това какво трябва да постигнат затворническите служби често са противоречиви: затворът като наказание или лишаването от свобода в полза на рехабилитацията и поправянето? Съществуват и други съображения: задържаните в досъдебни производства заслужават защитата на презумпцията за невинност; вместо поправяне на затворника, сега се приема, че загубата на свобода неизбежно носи негативни последици за физическото и психическото здраве, както и за заетостта и връзките с общността. От затворническите режими, местата за лишаване от свобода и здравните служби сега се очаква да се опитат да помогнат за преодоляването на тези последици.

В Европа старата поговорка, че лицата са изпратени в затвора като наказание, а не за наказание, вече е получила прибавка от допълнителна максима: затворниците запазват всички граждански права освен тези, които са несъвместими със самия факт на лишаване от свобода. Затворниците запазват човешките си права, а обхватът на тези права се увеличава. Например многобройните решения и отсъждания на Европейския съд по правата на човека спомогнаха да се изясни съдържанието на правата, свързани с комуникацията с външния свят и упражняването на избирателното право. Поне в Европа затворите се променят в начина, по който правната система се занимава с третирането на затворниците.

Този текст разглежда един конкретен аспект от тази защита: забраната за малтретиране в затвора. Той се фокусира върху това, което следва от тази забрана и произтичането на положителни задължения и нови очаквания по отношение на отговорностите на затворническите служби към тези, които са поверени на тяхната грижа. Разглежда също така и разработването на нови задължения по отношение на борбата с безнаказаността на лицата, които използват малтретиране в местата за задържане. Текстът има за цел да осигури основна информация за европейските стандарти както във връзка с правните задължения съгласно Европейската конвенция за правата на човека (ЕКПЧ), така и задаването на стандарти от свързаните с нея органи (по-специално от Европейския комитет за предотвратяване на изтезанията и нечовешкото или унизително отнасяне или наказание (КПИ), но също така и от Комитета на министрите на Съвета на Европа). Той също така изтъква примери за добри практики в националните системи, които заслужават взаимстване на други места.

Работата в затворите има своите сериозни предизвикателства. Целта е този текст да помогне на хората, занимаващи се с тази област на обществено обезпечаване, да постигнат по-хуманна и открита служба. В това отношение той има за цел да допринесе за изпълнението на член 81, параграф 4 от препоръката на Комитета на министрите Res. R(2006)2 относно Европейските правила за затворите. Този член гласи: „Обучението на всички служители следва да включва обучение за международните и регионалните инструменти и стандарти за правата на човека, по-специално ЕКПЧ и Европейската конвенция за предотвратяване на изтезанията и нечовешкото или унизително отнасяне или наказание (конвенция на КПИ), както и за прилагане на Европейските правила за затворите.»

Този текст е предназначен за практиците. Той осигурява достъпен наръчник за тези правни инструменти и стандарти и е следствие от многостранна среща, проведена в Страсбург през пролетта на 2015, която спомогна да събере ръководството и лидерите от затворническите служби в цяла Европа за разглеждане на въпроси от общ интерес. От дискусиите през двата дни на срещата стана ясно, че много страни се сблъскват със същите проблеми, но и че в цяла Европа съществуват «добри практики» и обсъждането на тези предизвикателства и възможните решения може действително да помогне. След срещата представителите бяха помолени да споделят допълнително

случаи на добри практики в своите страни, които биха могли да бъдат полезни другаде в цяла Европа. Споделени бяха много добри идеи. Тук в пространството, с което разполагаме, можем да включим само шепа от тях.

Глава 1: Задаване на стандарти в Европа

1.1 Въведение

Европейските затвори се променят. Повечето затвори са подложени на нарастващо напрежение от повишаващото се население на затворите, което в много случаи се обостря от увеличаването на броя на чуждестранните затворници. Въпреки това европейските затворнически системи се променят и към по-добро. Подобрените мерки за вътрешен мониторинг на затворите са една ясна тенденция. Това се случва редом с нарастващата осведоменост за предизвикателствата (и често недостатъците) на традиционните съдебни подходи към налагането на лишаване от свобода. Наблюдава се също така национално обсъждане на това за какво са затворите и как те могат по-добре да отговорят на обществените очаквания.

На европейско равнище затворите също се променят в отговор на повишаване на осведомеността за правата на лишените от свобода. Защитата на затворниците от малтретиране вече е важен аспект от защитата на правата на човека. Задаването на стандарти в Европа е безспорен световен лидер. По-конкретно две европейски институции могат да претендират за признание за този реален напредък. Първо, Европейският съд по правата на човека даде стабилна и все по-нарастваща защита на затворниците чрез творческото и прогресивно тълкуване на ЕКПЧ. Европейският съд по правата на човека по същество е реактивна институция – той се занимава с жалбите след като фактическата обстановка по жалбата е настъпила. Второ, КПИ спомогна за развитието на правните стандарти. За разлика от Съда КПИ е проактивен и превантивен. Първото решение на Европейския съд по правата на човека е издадено преди повече от половин век; за разлика от това КПИ съществува само от 25 години. С течение на времето обаче Европейският съд по правата на човека започна да разчита на докладите на КПИ както по отношение на констатациите му за местата за лишаване от свобода, така и по отношение на стандартите му (като помощ при тълкуването на задълженията, поети от държавите при ратифицирането на ЕКПЧ). Постепенното сливане на препоръките на КПИ в правно обвързващи стандарти помага да се обясни защо европейските стандарти и очаквания в затворите са се придвижили от основната забрана за малтретиране към редица изисквания,

обхващащи много аспекти на всекидневния живот в затвора. Това поставя защитата на затворниците на ново ниво. Но това също така може да спомогне за професионализацията на работещите в затвора. По-специално нараства акцентът върху концепции като «динамична сигурност» и повишаване на вниманието към работата на лицата, занимаващи се със здравни грижи в затворите.

Отправната точка на всичко е основният и фундаментален принцип, че малтретирането е забранено. Ключови международни договори като Международния пакт за граждански и политически права (МПГПП) подчертават, че правото да не бъдеш подлаган на изтезания или нечовешко или унижително отнасяне или наказание е абсолютно. Този подход е отразен на европейско равнище. Според Европейския съд по правата на човека член 3 от ЕКПЧ «съдържа една от основните ценности на демократичните общества, съставляващи Съвета на Европа»¹. Текстът на член 3 е кратък и ясен. Формулирането на забраната за мъчения и нечовешко или унижително отнасяне или наказание не допуска никакви изключения. Освен отрицателното задължение – да се въздържат от изтезания или малтретиране – държавите поемат редица положителни задължения. В контекста на затвора например съществува задължение да се защитят затворниците от рисковете, които поставят другите затворници.

Това сливане на положителни и отрицателни задължения в областта на международното право – процес, повлиян от работата на КПИ – оказва значително въздействие върху разработването на стандарти на европейско равнище. Допълнителен тласък идва под формата на необвързващо задаване на стандарти от Комитета на министрите на Съвета на Европа. В частност Европейските правила за затворите имат за цел да информират и да обучават работещите в областта, независимо дали те са експерти по политиките, ръководители на затвори или служители в затворите.

И все пак, въпреки че европейските очаквания са водещи в световен мащаб, все още не може да се каже, че тези стандарти са напълно осъществени на национално равнище. Както докладите на КПИ, така и решенията на Европейския съд по правата на човека се противопоставят на идеята, че само някоя случайна грешка от време на време пречи на пълното изпълнение на стандартите. По-скоро обрисувано-

---

¹ *Soering v United Kingdom* (1989) A 161, *nap.* 88.

то положение често показва значително изоставане поради липса на материални ресурси, адекватно обучение и политическо и управленско лидерство. Някои недостатъци са по-важни от други. Всъщност статистическите данни от Европейския съд по правата на човека изглеждат показват, че се увеличава броят на случаите, водещи до неблагоприятни решения срещу държавите.

Това важи особено силно във връзка с неразследването на евентуални случаи на малтретиране. Европейският съд по правата на човека тълкува също така член 3 от ЕКПЧ като налагащ задължението да се обезпечи създаването на ефективна правна рамка, която да води до ефективно разследване на малтретирането с оглед привеждане на отговорните пред съда. Разработването на този «процедурен аспект» на гаранцията срещу изтезанията и малтретирането е обосновано от необходимостта да се направи разпоредбата практична и ефективна – по-малко вероятно е държавните служители да прибегват до забранени средства, ако последиците от това са значителни.

Преди да обсъдим тези очаквания и стандарти обаче, е полезно да очертаем по-подробно трите основни течения на задаване на стандарти на европейско равнище: юриспруденцията на Европейския съд по правата на човека при тълкуването на ЕКПЧ; стандартите, произтичащи от работата на КПИ; препоръките, направени от Комитета на министрите на Съвета на Европа. Последен момент, който си заслужава да се отбележи, е, че други институции също вече са активни в тази област и играят все по-важна роля в защитата на затворниците.

1.2 Европейската система за защита на лицата, лишени от свобода

1.2.1 Правни задължения съгласно Европейската конвенция за правата на човека

В Европа Европейският съд по правата на човека е крайният защитник на нормите за правата на човека, но европейската система за правата на човека се основава на това, че от държавите-членки се очаква да предоставят първата линия на защита. По-специално очакването е националните съдилища да отразяват съдебната практика на ЕСПЧ във всекидневните си решения. Това предполага конструк-

тивно взаимодействие между националните правни системи и юриспруденцията на Европейския съд по правата на човека. Но ударението е ясно и категорично върху националното прилагане на гаранции за правата на човека. Разбира се, когато се установи, че националните уредби не са достатъчни, може да се наложи упражняването на правото на индивидуална жалба пред Европейския съд по правата на човека. Но когато Европейският съд по правата на човека установи нарушение на дадена разпоредба на ЕКПЧ, отново възниква принципът на субсидиарност, защото след като Съдът вземе решение, делото определено остава отворено, докато националните власти не направят необходимите стъпки, за да отговорят на опасенията на Европейския съд по правата на човека по начин, удовлетворяващ Комитета на министрите на Съвета на Европа. По този начин действията, които трябва да бъдат предприети, са въпрос на съответната държава съвместно с Комитета на министрите, тъй като Европейският съд по правата на човека не може да диктува на дадена държава конкретните мерки, които тя следва да предприеме.

Основното равнище на защита на правата на човека е национално. Очаква се националните съдилища да гарантират, че европейските стандарти се отразяват и прилагат в решенията на националните съдилища.

Вмешателство при правото на жалба на затворника

Правото на жертвите на нарушения на гаранциите на ЕКПЧ да използват правата си също е защитено от Европейския съд по правата на човека съгласно член 34 от ЕКПЧ. Той гласи, че държавите «се задължават да не възпрепятстват по никакъв начин ефективното упражняване на това право». Контролът, който държавата упражнява върху лицата, лишени от свобода, може да даде на служителите средства да извършат вмешателство в правото на жалба, *например чрез намеса в кореспонденцията на задържано лице или чрез натиск за оттегляне на жалба* поради заплахата от налагане на санкция. В дела като *Cotlet v Romania* се вижда признаването на уязвимостта на затворниците от страна на Европейския съд по правата на човека. Там е установено нарушение на член 34 в светлината на сплашването на затворника, това, че затворническите власти не са предоставили необходимите писмени материали за кореспонденцията му с Европейския съд по

правата на човека, забавянето на препращането и систематичното отваряне на пощата на затворника. Всичко това «представлява форма на незаконен и неприемлив натиск, който нарушава правото на жалбоподателя на индивидуална жалба» – *заключение*, което е „още по-настоятелно, като се има предвид особената уязвимост на жалбоподателя, който няма почти никакви контакти с близките си роднини или с външния свят, докато е в условията на лишаване от свобода”².

1.2.2 Задаване на стандарти от КПИ

Една европейска система, която основно разчита на индивидуалната жалба, за да осигури ефективно спазване на правата на човека, има присъщи ограничения поради практически трудности като ниска степен на осведоменост сред отделните лица и продължителни и скъпоструващи процедурни механизми. Конвенцията на КПИ отразява признанието, че защитата на лицата, лишени от свобода, често е по-ефикасна и ефективна, ако насочва вниманието към основните причини за малтретиране, а не като предоставя средство за отстраняване на неговото причиняване на някакъв по-късен етап. Органът, създаден с международен договор – КПИ – постига своята цел да подобри защитата на лицата чрез мониторинг на място и насърчаване на диалог и обсъждане с държавните служители. След посещенията в местата за задържане КПИ докладва своите препоръки. От държавите се очаква да отговорят на неговите наблюдения и предложения.

Събраната информация и докладите към страните са поверителни, но това подлежи на три изключения: първо, дадена държава може да поиска публикуване на доклада и коментарите, които тя може да има върху доклада; второ, ако държавата откаже да сътрудничи или да подобри ситуацията в светлината на препоръките на КПИ, от КПИ може да бъде издадено публично изявление; и на трето място, годишните («общии») доклади на КПИ към Комитета на министрите към Съвета на Европа предоставят достатъчно подробности, за да дадат някои впечатления за положението на лишените от свобода в определени държави. Докладите за посещенията в страната вече (почти) винаги се публикуват. Въпреки че докладите на КПИ са по същество консултативни, принципът на взаимно сътрудничество, установен в член 3 от Конвенцията на КПИ, предполага ако не правно задължение, то

---

² *Cotlet v Romania* (3 юни 2003 г.), пар. 71.

поне презумпция, че съответните органи ще предприемат мерки за изпълнение на препоръките (презумпция, затвърдена от прерогатива на КПИ да направи публично изявление, ако бъде отказано изпълнението на препоръките).

КПИ не е съдебен орган, но той въпреки това е разработил набор от стандарти, които използва по време на посещенията, за да помогне за оценката на съществуващите практики и да насърчи държавите да изпълнят критериите на КПИ за приемливи разпоредби и условия. Задаването на стандарти е предназначено да подпомогне предотвратяването на малтретирането, като предостави набор от «измервателни уреди» за държавите, които те (и КПИ по време на посещението) могат да използват при оценката дали съществуващите условия или националните процедури ефективно постигат тази цел. Оправданието за разработването на това „тяло от стандарти» (както го описва КПИ) е възприятието на КПИ, че съществуващите европейски и международни инструменти често не дават ясни насоки³. Въпреки че не е съдебен орган, КПИ нарича набора от своите стандарти «юриспруденция». Такива стандарти се обнародват в годишните («общи») доклади, които съдържат кодифицирани изявления, отразяващи както натрупването на прецеденти в стила на „съдебна практика” от докладите за страни-те, така и развиването на програмата на КПИ в неговата работа. Може да се направят и последващи усъвършенствания на предишни изявления.

КПИ е извършил вече повече от 400 посещения на местата за задържане. Тези посещения могат да бъдат или «периодични» (т.е. като част от редовна програма за посещения на местата за задържане), или «ad hoc» (т.е. да се провери конкретна институция или проблем, който е станал известен на КПИ). КПИ работи на основата на сътрудничество с държавите. Той има право на безпрепятствен достъп до всяко място за лишаване от свобода и право да интервюира лишени от свобода насаме. От особено значение за КПИ е ситуацията, при която лица, лишени от свобода, са изправени пред сплашване или ответни действия от страна на властите преди или след някое посещение. КПИ неотдавна публикува изявление по това явление, като категорично осъди всеки опит за вмешателство в работата му по този начин. Комитетът подчерта също, че е важно да се защитят длъжностните лица, които са

---

³ *1 общ доклад на КПИ, СРТ / Inf (91) 3, пар. 95-96.*

подали сигнали и са привлекли вниманието му към определени проблеми⁴.

Важността на установяването на стандарти от страна на КПИ чрез процеса на създаване на «меко право» следователно има голямо значение. Това не трябва да бъде изненадващо поради влиянието на авторитета на КПИ да дава препоръки и да следи за тяхното изпълнение, както и докладите му, които обхващат редовни посещения на всички държави-членки на Съвета на Европа. Въздействието на „юриспруденцията“ на КПИ върху юриспруденцията на Европейския съд по правата на човека при тълкуването на член 3 от ЕКПЧ е значително. Тази тенденция за позоваване на текстовете на КПИ в производството пред Европейския съд по правата на човека действително зачестява поради доказателствената стойност на докладите за посещения, както и източника на общоприети изисквания. Неизбежно вследствие на това почти всяко скорошно решение на Европейския съд по правата на човека, свързано с условията в затворите, се позовава на стандартите или докладите на КПИ⁵.

Работата на КПИ оказва значително влияние върху развитието на делата на Европейския съд по правата на човека, свързани с третирането на лишените от свобода. Всички, които работят в затвора, трябва да са наясно с работата на КПИ, мандата и препоръките на Комитета.

1.2.3 Работата на Комитета на министрите на Съвета на Европа

Комитетът на министрите на Съвета на Европа играе важна роля в защитата на правата на човека. Той се състои от министрите на външните работи на всички държави-членки или техните постоянни дипломатически представители и следи за спазването на ангажиментите от страна на държавите-членки. Комитетът играе ключова роля в механизма за прилагане, създаден съгласно ЕКПЧ, при надзора на действията, предприети от дадена държава вследствие на констатация на Европейския съд по правата на човека, че държавата е нару-

⁴ XXIV общ доклад на КПИ, CPT / Inf (2015) 1, нар. 41-46.

⁵ Виж E Svanidze "The European Convention For The Prevention Of Torture" в G. Alfredsson, J. Grimheden, B.G. Ramcharan and A. De Zayas (eds) *International Human Rights Monitoring Mechanisms: Essays in Honour of Jakob Th. Möller*, 2nd Revised edition. Martinus Nijhoff Publishers, 2009, p 493-502.

шила правните си отговорности. Също така Комитетът има и по-широка роля, като подпомага изразяването на съгласувани подходи към проблемите, пред които е изправена Европа, и за тази цел Комитетът на министрите може да отправя препоръки към държавите-членки по въпроси, за които е постигнал съгласие за «обща политика»⁶. Препоръките не са задължителни за държавите-членки, но Комитетът на министрите може да поиска правителствата на държавите «да информират Комитета за действията, предприети от тях»⁷. Ключовият момент е, че една препоръка е израз на високо ниво на общ ангажи-мент, постигнат между правителствата.

Една особено значима препоръка на Комитета на министрите по отношение на лицата, лишени от свобода, е тази, която предоставя разпоредбите за Европейските правила за затворите. Първоначалното вдъхновение за Европейските правила за затворите се съдържа в резолюцията на Организацията на обединените нации от 1957 г. относно Стандартните минимални правила за третирането на лишените от свобода⁸. Правилата са преразгледани през 1987 г. и през 2006 г. Правилата от 2006 г. отразяват работата на КПИ и както беше обсъдено, тази работа е повлияла също на юриспруденцията на Европейския съд по правата на човека.

Европейските правила за затворите се прилагат за всеки, който е задържан в затвор, независимо от правното основание за лишаването от свобода, и трябва да се прилагат «безпристрастно, без дискриминация на основание пол, раса, цвят, език, религия, политическо или друго мнение, национален или социален произход, асоциация с национално малцинство, имущество, раждане или друг статут» (правила 11-13).

Тези основни принципи имат съществено значение за защитата на затворниците от малтретиране. Те започват с изложение на основните принципи:

1. Всички лица, лишени от свобода, се третират при зачитане на техните човешки права.

---

⁶ Статут на Съвета на Европа, член 15б.

⁷ Пак там, чл. 15б.

⁸ Минимални стандартни правила на ООН за отношението към лишените от свобода: Организацията на обединените нации (1957). Международните стандарти сега могат да бъдат намерени в Ревизираните минимални стандарти на ООН за третирането на затворниците («Правилата Мандела»), приети през декември 2015 г..

2. Лицата, лишени от свобода, запазват всички права, които не са законно отнети от решението за осъждане или задържане под стража.
3. Ограниченията, наложени на лицата, лишени от свобода, следва да бъдат минимално необходимите и пропорционални на законната цел, за която са наложени.
4. Условията в затворите, които нарушават човешките права на затворниците, не са оправдани от липса на ресурси.
5. Животът в затвора трябва да се приближава възможно най-близо до положителните аспекти на живота в общността.
6. Лишаването от свобода следва да се управлява така, че да се улесни реинтегрирането в свободното общество на лица, лишени от свобода.
7. Трябва да се насърчава сътрудничеството с външните социални служби и доколкото е възможно, участието на гражданското общество в затвора.
8. Служителите в затворите извършват важна обществена служба и техният подбор, обучение и условията на работа трябва да им дадат възможност да поддържат високи стандарти в грижата им за лишените от свобода.
9. Всички затвори подлежат на редовна държавна инспекция и независимо наблюдение.

1.2.4 Други органи за задаване на стандарти и наблюдение

Няколко други участници играят важна роля при задаването на стандартите и наблюдението на затворите. Комитетът на министрите на Съвета на Европа работи в тясно сътрудничество с Парламентарната асамблея, която се състои от представители на законодателните органи на всяка държава-членка. Асамблеята може да приеме свои собствени препоръки и резолюции. И двата органа са участвали активно в разработването на нови инициативи, отнасящи се до областта на защитата на лицата, лишени от свобода.

От 1999 г. насам комисарят по правата на човека на Съвета на Европа упражнява общ мандат за насърчаване на ефективното зачитане на стандартите за правата на човека чрез дейности, насочени към повишаване на осведомеността и изготвяне на доклади, становища и

препоръки, някои от които се отнасят до защитата на лицата, лишени от свобода.

На международно равнище подкомисията на ООН за предотвратяване на изтезанията (ППИ) вече има мандат, подобен на този на КПИ; на национално равнище националните превантивни механизми (НПМ), създадени съгласно Факултативния протокол към Конвенцията на Организацията на обединените нации против изтезанията (ФПК-ПИ), подпомагат наблюдението и докладването за затворите.

Заключение

Тенденцията в момента е да се говори за натрупаното правно тяло на Съвета на Европа за задаване на стандарти по отношение на затворите. Налице е непрекъснат и конструктивен дебат относно стандартите за човешките права и тяхното прилагане, което на свой ред води до появата на нови и засилени очаквания с течение на времето. Както беше подчертано, самият Европейски съд по правата на човека е повлиян от тези допълващи се механизми и препоръки, особено от работата на КПИ. Вече е възможно в следващите глави да се обсъдят последствията за националните затворнически системи по отношение на предотвратяване на малтретирането.

Глава 2: Защита на затворниците

Основни отговорности: защита на затворниците от физически и психически вреди

2.1 Въведение

Поради самия факт на лишаването от свобода, затворниците са под грижите на държавните органи. Налагането на загубата на свобода не лишава индивида от упражняването на правата по ЕКПЧ; всъщност в някои важни отношения отговорностите, които държавните органи дължат на лицата, се засилват от факта на загубата на свобода. Това е особено важно по отношение на защитата срещу малтретиране.

Тази глава ще очертае ключовите правни задължения, с които служителите в затвора трябва да са запознати по отношение на защитата на затворниците от физически или психически вреди. Тези отговорности произтичат по-специално от членове 2, 3 и (в по-малка степен) 8 от ЕКПЧ. Член 2 защитава правото на живот; член 3 забранява изтезанията и нечовешкото или унижително отношение или наказание; член 8 изисква защита на зачитането на личния живот. Тези задължения по същество се отнасят до защитата на затворниците от физически или психически вреди. Съдебната практика е повлияна от задаването на стандартите от КПИ; на свой ред голяма част от това вече е отразена и в Европейските правила за затворите.

Всяка от тези разпоредби следователно се отнася до аспекти на физическото и психологическото благосъстояние. Съществува тясна връзка между членове 2 и 3, доколкото принципите на търкуване, приети от Европейския съд по правата на човека, са сходни. Съвсем очевидно е, че загубата на живот ще попадне в обхвата на член 2, но дори и да не е настъпила смърт, ако въздействието, от което се жалва лицето, би могло да доведе до загуба на живот, тогава се задейства член 2 (а не член 3). Членове 3 и 8 често могат на практика да покриват един и същи обхват от въпроси (тъй като член 8 може да влезе в действие, когато нанесената вреда не е достатъчно сериозна, за да попадне в обхвата на «нечовешко или унижително» третиране).

Тази глава и следващата се отнасят до физически или психологически вреди, възникващи в две отделни области: първо, малтретирането на затворник от държавните органи, и второ, провалът при защитата на затворниците от насилие или сплашване, насочени към тях от други затворници. Тази глава покрива основните принципи на задълженията на затворническия персонал за предотвратяване на такива вреди; следващата обсъжда специфичния въпрос за сегрегацията или изолираното задържане.

2.2. Ключови гаранции на Европейската конвенция за правата на човека

2.2.1 Оперативни дейности в затворите и право на живот

Член 2 се отнася до най-основното право от всички права: правото на живот. Той започва с изявлението, че «правото на живот на всеки човек се защитава от закона». Най-очевидният аспект на тази гаранция е да се забрани на държавните служители да отнемат живот. Така използването на сила от държавни агенти като служителите на затворите, което води до умишлена загуба на живот, или където смъртта е настъпила като нежелан резултат, или където е имало непредпазливост по време на използването на потенциално смъртоносна сила дори когато това не е довело до смърт, подбужда правна отговорност съгласно ЕКПЧ. Следователно в случаите, в които в мястото на лишаване от свобода се използва смъртоносна сила, властите трябва да предоставят правдоподобно обяснение⁹.

Важно е обаче да се отбележи, че правото на живот не е абсолютно (както и правото да не бъдеш подлаган на изтезания или малтретиране), а текстът на член 2 специално постановява, че няма нарушение на гаранцията, когато смъртта се е случила при едно от четирите стриктно описани обстоятелства, т.е. в ситуации, в които държавата може да използва сила, която води до лишаване от живот. Те са посочени като следните четири цели: за предпазване от насилие, за извършване на арест, за предотвратяване на бягството на затворник или за потушаване на бунт или въстание.

---

9. *Например Peker v Turkey (№ 2) (12 април 2011 г.), ал 51-60 по отношение на липсата на приемливо обяснение за огнестрелна рана, нанесена на затворник по време на работа за възстановяване на вътрешната сигурност.*

Тези обстоятелства могат да имат потенциално значение в затворите. Текстът на член 2 обаче категорично определя приложимостта на признатите изключения. Първо, както се пояснява в текста, използването на сила трябва да бъде в съответствие с националните закони, т.е. трябва да има основание за използването на сила в националното законодателство. Второ и изключително важно е използването на сила да е било «абсолютно необходимо» при конкретните обстоятелства. С други думи, разпоредбата «не определя изначално случаите, в които е позволено умишлено да се убие дадено лице, а се описват ситуацияите, в които е разрешено „да се използва сила», която може да доведе като неумишлен резултат до отнемане на живот»¹⁰.

Въпреки че това задължение за въздържане от използването на сила за отнемане на живот е по същество негативно, то самото е подкрепено от широк спектър положителни задължения. Те имат особено значение за ръководството на затворите и лидерството, тъй като «абсолютната необходимост» се проверява според очакванията, че дадена операция е била правилно организирана, персоналът е бил подходящо обучен и употребата на сила е адекватно регулирана от разпоредбите. С други думи, за да се установи дали използваната смъртоносна (или потенциално смъртоносна) сила е строго пропорционална, е необходимо да се вземат предвид не само непосредствените обстоятелства около момента на загуба на живот, но и планирането и оперативния контрол на затворническата операция, предварителното обучение на служителите и регулаторната рамка за използването на сила.

Макар че по-голямата част от съдебната практика на Европейския съд по правата на човека включва изследване отблизо на полицейски операции, по отношение на използването на смъртоносна или потенциално смъртоносна сила в затворите принципите са сходни. Трябва да се имат предвид три конкретни въпроса, ако възникне сериозна ситуация като например бунт. Първо, при планирането на операция са необходими стъпки за свеждане до минимум на риска от случайна загуба на живот при другите хора, засегнати от операцията. Трябва да се вземат «всички приложими предпазни мерки при избора на средства и методи», за да се избегне риска от смърт, включително да се

---

10. *McCann and Others v United Kingdom (1995) A 324, nap. 148*

гарантира, че другите хора не са изложени на значителен риск¹¹. На второ място се очаква също, че служителите са получили подходящо обучение и инструктаж (като например използването на основни техники за задържане)¹².

Както правото на живот, така и забраната за малтретиране включват важни и положителни задължения за защита на лишените от свобода от рисковете, свързани с персонала, с другите затворници и със самите тях.

На трето място, важно е на участниците в операцията да може да се потърси отговорност след това. Целта е да се подпомогне борбата с безнаказаността на държавните служители чрез провеждане на ефективно разследване (въпрос, разгледан в глава 8). Оперативният контрол следователно не трябва съзнателно да се стреми да попречи на идентифицирането на служителите, пряко участващи в операциите:

В *Ataykaya v Turkey* Съдът приема, **че** е имало умишлено създаване на ситуация на безнаказаност, тъй като идентифицирането на служителите от силите за сигурност, ангажирани в операцията, е било невъзможно – от въпросните служители не е било поискано да носят идентификационни знаци. **В резултат на това** впоследствие не е било възможно за държавните органи да покажат по удовлетворяващ начин, **че използването на смъртоносна сила е била „абсолютно необходимо“ и пропорционално**¹³.

2.2.2 Забраната за изтезания и малтретиране

Забраната на изтезания и нечовешко или унижително отнасяне или наказание в член 3 е тясно свързана със защитата на правото на живот в член 2. За разлика от член 2 гаранцията е абсолютна: не съществува

11 *Ergi v Turkey* 1998-IV, пар. 79–81 от пар. 79.

12 Вж за случай, свързан с полицейски служители, *Saoud v France*, 2007-XI, пар. 88-104: лицето е било задушено, след като е било подложено на техника за обездвижване по лице в продължение на 35 минути. Служителите са се опитвали да арестуват мъж, страдащ от шизофрения. Европейският съд по правата на човека постанови, че докато намесата на полицията е била оправдана и пропорционална за защита на физическата безопасност на другите, при тези обстоятелства е имало нарушение на правото на живот, като се отбелязва, че не са били издадени точни инструкции по отношение техниката на обездвижване. Този случай е от значение също в обстановката на затвора.

13 *Ataykaya v Turkey* (22 юли 2014 г.), пар. 45-59.

оправдание за използването им от държавни служители. Прилагането на член 3 по същество включва два въпроса: първо, преценка дали физическото или психическото третиране е достигнало минималната степен на тежест, за да попадне в приложното поле на член 3; и второ, където този прагови тест е удовлетворен, дали обстоятелствата се равняват на изтезания или на нечовешко или унижително отнасяне или наказание.

Въпросът за прага – дали специфичното третиране, което е предмет на жалбата, отговаря на минималното ниво на тежест – неизбежно включва известна степен на субективна преценка. Въпреки това «отнасянето» или наказанието, което не се счита за достатъчно сериозно, все пак може да попада в приложното поле на гаранцията за зачитане на личния живот на член 8.

Въпросът за това дали се прилага член 3 се разглежда чрез позоваване на всички обстоятелства по това „третиране“, включително кумулативните му ефекти, продължителност, физически и психически характеристики, както и пола, възрастта и здравословното състояние на жертвата. Изчислението на интензитета на болката и страданието или на умствените последици от малтретирането включва съдебната преценка за физическите и психологическите последици от тези фактори от гледна точка на «настоящите» очаквания. Ако се счита, че въпросното страдание е прекомерно в светлината на преобладаващите общи стандарти, тогава този прагови тест ще бъде удовлетворен. Липсата на доказателства за положително намерение да се унижи или принизи лицето само по себе си не е убедително, тъй като липсата на такава цел не изключва установяване на нарушение на член 3. Нито пък има нужда „отнасянето“ да е умишлено, тъй като зле обмислените или необмислените действия от страна на държавните органи могат също така да доведат до нарушаване на гаранцията.

Разграниченията между «изтезание» и «нечовешко» и «унижително» третиране или наказание първоначално са били приети като отразяващи разлики в интензивността на страданието, съдейки по съвременните стандарти и оценката на държавната цел. Както Съдът го формулира, използването на термина „изтезания“ придава «специална стигма на нарочното нечовешко третиране, което причинява много сериозно и жестоко страдание». Нечовешкото отнасяне или наказание е включвало причиняването на интензивно физическо и пси-

хическо страдание, а унизителното отнасяне или наказание е било определено в това решение като третиране, «замислено да възбуди у жертвите чувства на страх, страдание и малоценност, способно да ги унижи и принизи, като евентуално пречупи тяхната физическа или морална съпротива»¹⁴. Въпреки това в случаите, които не са свързани с констатация за «изтезание», Европейския съд по правата на човека може просто да се позове на заключение, че е настъпило «нечовешко или унизително» третиране или наказание, или просто да установи нарушение на член 3.

Следователно се изисква оценка на въздействието на третирането върху конкретната жертва, но в определени случаи това може просто да бъде прието от Европейския съд по правата на човека:

В *Keenan v United Kingdom* в стпемежа си да определи количествено ниво на страдание, което един затворник, страдал от хронично психично разстройство, е понесъл преди смъртта си, Съдът отбелязва, че «третирането на психично болен човек може да е несъвместимо със стандартите, наложени от член 3 в областта на защитата на фундаменталното човешко достойнство, въпреки че това лице може да няма възможност или да не бъде в състояние да посочи конкретни неблагоприятни ефекти»¹⁵.

Прибягването до физическа сила от страна на държавните служители, която не е била абсолютно необходима поради собственото поведение на затворника, може да породи въпроси по член 3. Държавните органи са тези, които ще трябва да докажат убедително, че използването на сила не е било прекомерно, особено ако нараняванията са значителни. Както и при член 2 очакването е, че всяка операция за осигуряване на вътрешния ред в затвора е правилно планирана и изпълнена по такъв начин, че да се гарантира, че използваните средства са били строго необходими за постигане на крайните цели на операцията. Освен това, в обичайния случай тежестта за доказване, че използваната сила е била необходима и пропорционална, лежи върху държавните власти, а не върху затворника – да покаже, че силата е била прекомерна.

---

14. *Ireland v United Kingdom* (1978) A 25, *nap.* 167.

15. *Keenan v United Kingdom* 2001-III, *nap.* 113.

Държавните органи са тези, които ще трябва да докажат убедително, че използването на сила не е било прекомерно, особено ако нараняванията са значителни.

С други думи, използването на сила върху затворник носи със себе си риска, че тя ще се разглежда като несъразмерна и следователно незаконосъобразна. Това вече е признато в много затворнически служби. Така например във Великобритания (Англия и Уелс) повишените нива на насилие в системата на затворите са довели до въвеждането на инициатива за намаляване на насилието. Това включва нови режими, базирани на наградите и насърчаващи положителното поведение, нови техники за деескалация, пилотирани при непълнолетни правонарушители, както и въвеждането на видеокамери за персонала, носени по тялото, и други лични предпазни средства.

Европейските правила за затворите формулират по-подробно какво се очаква:

Употреба на сила

64.1 Затворническият персонал няма право да използва сила срещу затворници, освен при самозащита или в случаи на опит за бягство или активна или пасивна физическа съпротива на законосъобразно разпореждане, като употребата на сила винаги е последна инстанция.

64.2 Размерът на използваната сила трябва да бъде необходимият минимум и да се налага за възможно най-кратко време.

65. Трябва да има подробни процедури за използването на сила, включително разпоредби относно:

- А) различните видове сила, които могат да бъдат използвани;*
- Б) обстоятелствата, при които може да бъде използван всеки вид сила;*
- В) членовете на персонала, които имат право да се използват различни видове сила;*
- Г) нивото на оторизация, което се изисква, преди да се използва каквато и да е сила;*
- Д) докладите, които трябва да бъдат попълнени, след като бъде използвана сила.*

66. Служителите, които се занимават директно с затворници, трябва да бъдат обучени в техники, които дават възможност за минимално използване на сила за ограничаването на агресивни затворници.

67.1 *Персоналът на други правоприлагащи институции трябва да участва в справянето със затворници в затворите само в извънредни обстоятелства.*

67.2 *Трябва да има официално споразумение между затворническите власти и всякакви други правоприлагащи институции, освен ако отношенията вече не са регулирани от националните закони.*

67.3 *Това споразумение трябва да уточнява:*

- А) обстоятелствата, при които членове на други правоприлагащи институции могат да влизат в затвора, за да се справят с всякакви конфликти;
- Б) степента на власт, която други такива правоприлагащи институции могат да имат, докато са в затвора, и отношенията им с началника на затвора;
- В) различните видове сила, които могат да бъдат използват от членовете на тези институции;
- Г) обстоятелствата, при които може да бъде използван всеки вид сила;
- Д) нивото на оторизация, което се изисква, преди да се използва каквато и да е сила;
- Е) докладите, които трябва да бъдат попълнени, след като бъде използвана сила.

Оръжия

69.1 *С изключение на оперативните спешни случаи, служителите в затворите не трябва да носят смъртоносни оръжия в рамките на периметъра на затвора.*

69.2 *Забранено е откритото носене на други оръжия в периметъра на затвора, включително и палки, от лица, които са в контакт с лишните от свобода, освен ако те са необходими за безопасността и сигурността, за да се справят с конкретен инцидент.*

69.3 *На персонала не трябва да бъдат предоставяни оръжия, освен ако те са били обучени в използването им.*

В сърцевината на мандата на КПИ е предотвратяването на малтретирането. В резултат на това КПИ също е разработил изявление за своите очаквания:

53. *Затворническият персонал понякога ще трябва да използва сила, за да контролира затворници, проявяващи насилие, и по изключение може дори и да се наложи да прибегне до инструменти за физически ограничения. Това са видимо високорискови ситуации,*

доколкото се има предвид потенциалното малтретиране на затворниците, и като такива изискват специфични защитни мерки.

Затворникът, срещу когото е използвано каквото и да е силово средство, трябва да има правото да бъдат незабавно прегледан и ако е необходимо, лекуван от лекар. Този преглед трябва да се провежда извън слуховия и за предпочитане извън зрителния обсег на немедицинския персонал, а резултатите от проверката (включително всички свързани с това изявления от страна на затворника и заключенията на лекаря) трябва да бъдат официално регистрирани и предоставени на затворника. В редките случаи, в които се изисква прибегване до инструменти за физически ограничения, съответният затворник трябва да се държи под постоянно и достатъчно наблюдение. Освен това средствата за ограничение трябва да бъдат премахнати във възможно най-кратки срокове; те никога не трябва да се прилагат или тяхното прилагане да бъде удължено с цел наказание. И последно, трябва да се поддържа документиране на всеки случай на употреба на сила срещу затворници¹⁶.

2.2.3 Материални условия на лишаване от свобода

Постоянното развитие на юриспруденцията по отношение на третият етап на лишаване от свобода е пряко относимо към въздействието на КПИ. В частност, Европейският съд по правата на човека вече е приел, че ефектите от продължително излагане на лоши битови условия на лишаване от свобода могат да бъдат такива сами по себе си, че да съставляват малтретиране, или вместо това може да обострят други форми на отнасяне или наказание, които да породят въпроси по член 3. Този последен момент е важен във всяка дискусия за защита на лишаване от свобода от малтретиране. Задаването на стандарти от КПИ, задвижвано от желание не само за предотвратяване на малтретирането, но и за противодействие на психологическите ефекти от лишаването от свобода, е довело пряко Европейския съд по правата на човека да възприеме по-твърд подход към условията на задържане. Сега има едно общо очакване, че държавните органи ще гарантират, че лишаването от свобода е настанен в условия, които са:

---

16. II общ доклад, CPT / Inf (92) 3. За обсъждане на оръжията с електрически разряд (от особено значение в полицията), виж XX общ доклад CPT / Inf (2010) 28.

„съвместими със зачитането на човешкото достойнство, начинът и методът на изпълнение на мярката не го подлагат на стрес и трудности, чиято сила надвишава неизбежната степен на страдание, присъщо на лишаването от свобода, и като се имат предвид практическите трудности на лишаването от свобода, неговото здраве и благосъстояние са осигурени в достатъчна степен, като наред с други неща, му се осигури необходимата медицинска помощ.¹⁷”

Очакването на КПИ е, че всеки затворник ще има най-малко 4 кв.м пространство в килия, обитавана от повече от един човек. Това е минималният стандарт¹⁸. Размерът на килията също може да е от значение при съдебните оценки на условията на лишаване от свобода (и затова Европейският съд по правата на човека сега настоява за минимум от 3 кв.м на затворник, за да удовлетвори член 3)¹⁹. Въпросът е, че съчетанието от фактори може да е достатъчно да породи нарушение на гаранцията, а умишленото малтретиране може да се съчетае с лошите условия на задържане, за да доведе до такова заключение; но такова нарушение може да се получи и просто заради самите условия.

В *Peers v Greece* един чуждестранен затворник е бил задържан в крило за сегрегация, където в продължение на поне два месеца е бил до голяма степен ограничен до килия с липса на вентилация и прозорци, която впоследствие понякога е ставала непоносимо гореща. Жалбоподателят също така е били принуден да използва тоалетната в килията в присъствието на друг затворник (и също така да присъства, докато съкилийникът му е ползвал тоалетната). Тези фактори са били достатъчни за Съда, **за** да заключи, че човешкото достойнство на ищеца е било уронено, което възлиза на нарушение на член 3: условията са породили чувства на страдание и непълноценност, **способни** да унижат и принижат жалбоподателя **и** потенциално да пречупят неговата физическа или морална съпротива. Неуспехът на властите да предприемат стъпки за подобряване на условията на задържане на жалбоподателя следователно се счита за възлизащ на унижително отношение²⁰.

---

17. *Kudła v Poland* 2000-XI, нар. 90–100, от нар. 94.

18. *Жилищна площ на затворник в затворнически съоръжения: стандарти на КПИ, СРТ / Inf* (2015) 44.

19. *Florea v Romania* (14 септември 2010 г.), нар. 51.

20. *Peers v Greece* 2001-III, нар. 68–75

В *Mamedova v Russia* Съдът намира нарушение на член 3 в светлината на двугодишно задържане на арестант в килии с по-малко от 2 кв.м площ на затворник в продължение на 23 часа на ден при обстоятелства, в които затворникът е трябвало да използва тоалетна в присъствието на други затворници²¹.

В *Yakovenko v Ukraine* редица фактори в съчетание са породили нарушение на разпоредбата: лошите битови условия на лишаване от свобода, **включващи сериозно пренаселване** и лично пространство от 1,5 квадратни метра; липсата на достъп до подходящи медицински грижи по отношение на ХИВ и туберкулоза; (многократно транспортиране между местата за лишаване от свобода в претъпкани превозни средства без вентилация и индивидуални отделения от **0.3 квадратни метра**²².

Това също така е свързано в известна степен с условията за транспортиране на затворници от и до съда²³.

2.2.4 Междузатворническо насилие

Освен по същество отрицателното задължение да не се извършва малтретиране или да не се отнема живот, ЕКПЧ налага значителни положителни задължения на държавните органи. Те са с особено значение за служителите в затворите. Основното предположение е, че затворниците са в уязвимо положение поради самия факт, че те са в затвора, и следователно държавните органи трябва да противодействат на тази уязвимост, като предприемат ефективни мерки за осигуряване на тяхната защита. Това е от особено значение по отношение на междузатворническото насилие. Затворническият персонал трябва да осигури адекватна защита срещу други затворници, за които е известно, че представляват заплаха за останалите лишени от свобода.

---

21. *Mamedova v Russia* (1 юни 2006 г.) пар. 61–67

22. *Yakovenko v Ukraine* (25 октомври 2007 г.), пар. 81–102

23. *Moiseyev v Russia* (9 октомври 2008 г.), пар. 131-136 (50 см² пространство на затворник, недостатъчна вентилация и отопление).

Основното предположение е, че затворниците са в уязвимо положение поради самия факт, че са в затвора; следователно държавните органи трябва да противодействат на тази уязвимост.

Грижата за лишените от свобода е ключов аспект в докладите за посещения на КПИ. КПИ също така е издал собствена декларация за очаквания. Тя гласи следното:

Задължението за грижа от надзирателите към тези, *за които те отговарят*, включва отговорността да ги предпазват от други затворници, които искат да им причинят вреда. В действителност, случаите на насилие сред лишените от свобода са обичайно явление в почти всички системи в затворите; те включват широк спектър от явления, от неуловими форми на тормоз към явно сплашване и сериозни физически нападения.

Справянето с феномена на междузатворническото насилие изисква служителите в затворите да бъдат поставени в положение – включително по отношение на числеността на персонала – да упражнят правото си на власт и задачите си по надзор по подходящ начин. Затворническият персонал трябва да бъде нащрек за признаци на проблеми и да бъде както решен, така и добре обучен да се намеси, когато е необходимо. Съществуването на положителни отношения между персонала и затворниците, основани на идеята за безопасно лишаване от свобода и грижа, е решаващ фактор в този контекст; това ще зависи до голяма степен от това персоналът да притежава необходимите междуличностни умения за общуване. *Освен това* ръководството трябва да е напълно готово да подкрепи служителите при изпълнение на правомощията им. Може да се наложат конкретни мерки за сигурност, адаптирани към особеностите на ситуацията (*включително ефективни процедури за претърсване*); въпреки това тези мерки никога не могат да бъдат повече от допълнение към посочените по-горе основни императиви. В добавка към това, *системата на затворите трябва да адресира* въпроса с подходящата класификация и разпределението на лишените от свобода²⁴.

Европейският съд по правата на човека също е имал възможност да разгледа редица дела, включващи членове 2 и 3, в които липсата на

---

24. XI общ доклад на КПИ, СРТ/Inf (2001) 16

защита на затворниците от междузатворническо насилие е довела до решения срещу държавата-ответник. Най-очевидната първа стъпка включва скрининг на затворници при приема, както за да се определят особено уязвимите, така и по отношение на тези затворници, които може да представляват риск за другите.

В ***Paul and Audrey Edwards v United Kingdom*** синът на ищците е бил убит в килията от друг лишен от свобода, страдал от параноидна шизофрения. Установено е нарушение на член 2, **тъй** като е имало информация на разположение на органите, които би трябвало да ги е известила, **че другият** лишен от свобода представлява крайна опасност поради психическото си заболяване. Тук обаче е имало проблеми **в** предаването на тази информация и това не е било адресирано по време на краткия и бегъл преглед, извършен от здравния работник. За Съда **е** „самоочевидно, че процесът на скрининг на новопристигналите в затвора трябва да служи за ефективно идентифициране на тези затворници, които за собственото си благополучие или благосъстоянието на други затворници трябва да бъдат поставени под медицинско наблюдение»²⁵.

Налице е също положително задължение на служителите в затворите да предотвратят междузатворническото насилие по член 3. Ако не се вземат мерки в обхвата на правомощията на органите, които, разумно погледнато, може да се очаква да избегнат реална и непосредствена опасност от малтретиране от определено лице поради престъпните действия на трето лице, при това в обстоятелства, в които властите са знаели за риска (или би трябвало да знаят), това може да доведе до нарушаване на гаранцията.

В ***Pantea v Romania*** затворникът твърди, че е бил пребит от други затворници по подбуждателство на служителите в затвора и след това е бил накаран да легне под леглото си, обездвижен с белезници, в продължение на почти 48 часа. След това той е бил задържан във влаков вагон, натъпкан с други затворници в продължение на няколко дни, докато **е** страдал от множество фрактури. Не са били предоставени медицинско лечение, храна или вода. Макар че не всички

---

25. *Paul and Audrey Edwards v United Kingdom 2002-II*, пар. 57–64 от пар. 6. Виж също (по отношение на полицейското задържане) *Keller v Russia* (17 октомври 2013 г.), пар. 84-91 (неуспех на полицията да осигури достатъчна и разумна защита, необходима за опазване живота на наркозависим, намерил смъртта си в скок при опит за бягство: нарушение).

негови твърдения се считат за установени, **медицинските** доклади свидетелстват за броя и тежестта на претърпените удари. Те са били достатъчно сериозни, за да представляват нечовешко и унижително отнасяне. **Това малтретиране** е било утежнено както от оковаването с белезници на жалбоподателя, **докато той продължава да** дели килия с нападателите, така и от това, че не му е предоставено необходимото медицинско лечение. От властите е можело разумно да се очаква да предвидят, **че психологическото състояние на** жалбоподателя го е направило уязвим, както и че лишаването му от свобода би изострило чувствата му на стрес и раздразнителност към другите затворници. Това е наложило той да бъде държан под наблюдение отблизо²⁶.

2.2.5 Затворниците и правото на живот - защита от самонараняване и самоубийство

Разширяването на обхвата на това задължение включва защита срещу самонанесена вреда. Предприемането на мерки за предотвратяване на разпространението на наркотици в затворите е един такъв пример за това задължение: това обаче е по-скоро задължение на средствата, а не на резултата, тъй като не може да бъде гарантирано с абсолютна сигурност, че в затвора няма да се разпространяват наркотици²⁷.

Поставянето на затворник, за който е известно, че има риск от самонараняване, под наблюдение за самоубийство очевидно също е задължение на затворническите власти. Действително, „рискът от самоубийство трябва постоянно да се оценява както от медицинския персонал, така и от надзирателите»²⁸. Но това задължение възниква само когато е ясно, че такъв риск съществува: затворнически-

---

26. *Pantea v Romania* 2003-VI, *нар.* 177–196. Виж също *Rodić and Others v Bosnia and Herzegovina* 2008, *нар.* 68–73 (интегрирането на затворници, осъдени за военни престъпления, в общата населеност затвор не в самата нечовешки или унижителен, но ясно, произтичащи сериозен риск за физическото благосъстояние и неадекватност на мярката са имали участие нарушение на член 3); ; and *DF v Latvia* (29 October 2013), *paras* 81-95 (failure to address protracted fear and anguish of the imminent risk of ill-treatment of prisoner on account of his cooperation with the police: violation of Art 3).

27. *Marro and Others v Italy* (реу.) (8 април 2014 г.)

28. Приложение към Препоръката (93) 6 на Комитета на министрите относно затвора и криминологичните аспекти на контрола върху заразните болести, включително СПИН и подобни здравословни проблеми в затвора, *нар.* 58.

те власти трябва да имат действително или предполагаемо знание, че съществува реална и непосредствена опасност за самоубийство. От служителите в затворите не се очаква да изхождат от предположението, че всички затворници представляват потенциален риск за самоубийство, тъй като такава позиция би поставила несъразмерна тежест върху властите и би ограничила неоправдано свободата на индивида²⁹.

Рискът от самоубийство трябва постоянно да се оценява както от медицинския персонал, така и от надзирателите.

В *Renolde v France* самоубийството в наказателна килия на затворник с психични нарушения, **който преди това е** извършил самонараняване, се смята за включващо нарушения на член **2 и 3**³⁰, докато в *Jasińska v Poland* това, че затворническите власти не са помислили за риска от самоубийство чрез свръхдоза лекарства при подновяване на рецептата, е довело до нарушение на член 2, тъй като затворническите власти са били осведомени за влошаването на психическото състояние на затворника³¹.

В *Keenan v United Kingdom* затворникът е страдал от хронично психично разстройство, включващи психотични епизоди и параноидни чувства. **Той също** така е бил диагностициран като страдащ от личностово разстройство. Докато е бил в затвора и след завръщането му от болничното крило към нормалното настаняване в затвора, **той показва нарушения** на поведението, включително демонстриране на суицидни тенденции, потенциални страхове от параноичен тип и агресивни и жестоки изблици. След като е бил подложен на сегрегация и дисциплинарно наказание, той се е самоубил. Липсата на медицински бележки предполага „недостатъчна ангажираност за поддържане на пълни и подробни данни за психическото му състояние, [което е подкопало] **ефективността на всеки процес, наблюдение или надзор**“. Освен това не е имало препращане към

29. *Younger v United Kingdom (peu.) 2003-I.*

30. *Renolde v France 2008, пар. 85–110 и 119–130.*

31. *Jasińska v Poland (1 юни 2010 г.), пар. 63–79. Виж също De Donder and De Clippel v Belgium (6 декември 2011 г.), пар. 72–84; и Keenan v United Kingdom 2001-III, пар. 88–101 (не може да се заключи, че синът на жалбоподателя е бил изложен на непосредствен риск за самоубийство, а затворническите власти са направили всичко, което би могло да бъде разумно очаквано от тях: няма нарушение на чл 2, но има нарушение на член 3 поради проблеми в областта на здравната грижа)*

психиатър за съвет относно бъдещото лечение или пригодност за осъждане и наказание. Накратко, „**значителни** проблеми в оказваната медицинска помощ на психично болен човек, **за който се** знае, че е **в** риск от самоубийство» заедно със „закъснялото налагане при тези обстоятелства на сериозно дисциплинарно наказание – седем дни» сегрегация в наказателния блок и допълнителни двадесет и осем дни към присъдата, наложени две седмици след случая и само девет дни преди очакваната дата на неговото освобождаване, **са съставлявали** нечовешко отношение³².

Въпросът за насилственото хранене на затворник в гладна стачка, за да се защити живота му, не е съвсем ясен. Ако може да се докаже, че мерките са били строго необходими от медицинска гледна точка, както и че са налице подходящи предпазни мерки, това може да не е осъдително:

В *Nevmerzhitsky v Ukraine* Съдът счита, че мерки като например насилствено хранене, където те могат да бъдат доказани като медицински необходими, за да спасят живот, не може по принцип да се разглеждат като нечовешки и унижителни при условие, че са придружени от процедурни гаранции, защитаващи срещу произвол и че мерките не надхвърлят минимално ниво на жестокост. Въпреки това в този случай Съдът счита, че насилственото хранене на жалбоподателя представлява изтезание по смисъла на член 3 с оглед на липсата на доказателства за медицинска обосновка, както и използваните ограничения и оборудване³³.

2.3. Предотвратяване на малтретирането: здравни служби в затвора

Условията на здравна грижа трябва да бъдат подходящи за всеки затворник и неуспехът да се осигури физическата цялостност на задър-

---

32. *Keenan v United Kingdom* 2001-III, пар. 109–116, от пар. 116

33. *Nevmerzhitsky v Ukraine* 2005-II, пар. 93–99. Виж също *Ciorap v Moldova* (реш.) (19 юни 2007 г.) (насилствено хранене на затворник, включващо остра болка, което не е доказано като медицински необходимо и без процедурни мерки за защита: нарушение на член 3). Виж също Приложението към препоръка (98) 7 на Комитета на министрите, засягаща етичните и организационните аспекти на здравната грижа в затвора, пар. 60–63 (отговорности на здравната служба в случай на отказ на лечение и гладна стачка).

жания чрез осигуряване на подходящи медицински грижи може да доведе до нарушение на член 3. Тази тема е допълнително изследвана в сходна публикация на Съвета на Европа³⁴.

Ключовият момент е, че неадекватното здравеопазване може бързо да доведе до ситуации, които попадат в обхвата на забраната на член 3 за «нечовешко или унижително» третиране. Рязкото влошаване на здравето на затворника неизбежно поражда въпроси относно адекватността на здравната грижа, като държавните органи са задължени да се отчитат за лечението на задържаните лица. Следователно съществува необходимост да се гарантира, че здравето на затворника се наблюдава не само в момента на приемане, но и периодично след това. Затворите неизбежно съдържат по-висок процент лица със здравословни проблеми (особено по отношение на психичното здраве), отколкото общата популация; освен това самият факт на лишаване от свобода е вероятно да доведе до влошаване на физическото и психическото здраве на затворника, освен ако не са взети положителни стъпки за осигуряване на подходящ режим на дейности. В много затворнически системи също така има високи нива на разпространение на заразни болести, а много затворници може да страдат от проблеми, свързани с употребата на наркотици:

В **McGlinchey and Others v United Kingdom** смъртта на хероиновозависима една седмица след като е била приета в затвора се разглежда като съставляваща нарушение на член 3, защото въпреки че е имало редовно наблюдение на състоянието ѝ за първите шест дни и са били предприети стъпки, които да отговорят на нейните симптоми, сериозната загуба на тегло и обезводняването, които тя е преживяла в резултат на една седмица предимно неконтролирано повръщане и невъзможност да яде или да задържи течности, са ѝ причинили страдание и са поставили много сериозни рискове за здравето си, но въпреки че състоянието ѝ е продължило да се влошава, тя не е била прегледана в следващите два дни, тъй като медицинското лице не е работило в събота и неделя³⁵.

---

34. *Здравна грижа в затворите и медицинска етика [Prison health care and medical ethics]*

35. *McGlinchey and Others v United Kingdom 2003-V*, пар. 47–58. Виж също *Aleksanyan v Russia* (22 декември 2008 г.), па 145–158 (недостатъците в медицинската грижа – но не в наличиостта на лекарства – са довели до особено тежки трудности за задържан арестант). Виж също *Tarariyeva v Russia 2006-XV*, пар. 79–89 (недостатъчна медицинска грижа за затворник с остра язва, довела до смъртта му: нарушение на членове 2 и 3); *Kaprykowski v Poland* (3 февруари 2009 г.), пар. 70–77 (затворникът страда от тежка епилепсия и е бил принуден да

Освен ефективното адресиране на рисковете, които затворниците със заразни болести представляват, от затворническите власти може също така да се очаква да предприемат разумни мерки за справяне с рисковете, свързани с пасивното пушене.

В *Ostrovar v Moldova* лошите битови условия в ареста са били обострени от излагане на пасивно пушене, въпреки че е било известно, че жалбоподателят страда от астма. В случая Съдът счита, **че е имало нарушение на чл 3**³⁶.

Във *Florea v Romania* затворникът първо е бил държан в килия, споделена с до 120 други затворници, по-голямата част от които са пушили. Излагането на пасивно пушене е продължило и след като е бил прехвърлен в болницата в затвора, въпреки медицинския съвет това да се избягва. Това е счита за равнозначно на нарушение на член 3³⁷.

Рязкото влошаване на здравето на затворника неизбежно поражда въпроси относно адекватността на здравната грижа.

2.3.1 Отговор на нуждите от здравна грижа за отделните затворници, които са особено уязвими

Принципът, че условията за здравна грижа трябва да отговарят на нуждите на отделните затворници, е от особено значение по отношение на лица, които са особено уязвими. В случаите на психично болни лица оценката на условията на лишаване от свобода трябва да вземе под внимание тяхната уязвимост и тяхната неспособност, и по-специално «(а) здравословното състояние на затворника, (б) адекватността на медицинската помощ и грижите, предоставени по време на лиша-

---

разчитане за помощ и спешна медицинска грижа на съкилийниците си); Ghavtadze v Georgia (3 март 2009 г.), пар. 96 (лишеният от свобода не могат да бъдат хоспитализирани само когато симптомите стигнат своя връх и след това, преди да бъдат излекувани, да бъдат пращани обратно в затвора, където не се предоставя лечение); Yoh-Ekale Mwanje v Belgium (20 декември 2011 г.), пар. 91-99 (забавянето в осигуряването на подходящото здравно лечение за лишен от свобода с напреднал стадий на ХИВ инфекция нарушение); и G v France (23 февруари 2012 г.), пар. 38-49 (лишаване от свобода, продължило 4 години, с многократни прехвърляния към психиатрична болница, което прави по-трудно осигуряването на необходимото психично лечение: нарушение).

36. *Ostrovar v Moldova (13 септември 2005 г.), пар. 76–90.*

37. *Florea v Romania (14 септември 2010 г.), пар. 51–64. Виж също Elefteriadis v Romania (25 януари 2011 г.), пар. 46–55, излагането на затворник през 6-годишен период на пасивно пушене в споделени килии е довело до хронична обструктивна бронхопневмопатия. Съдът отново смята, че е имало нарушение на член 3.*

ването от свобода, и (в) целесъобразността от продължаване на мярката за лишаване от свобода с оглед на здравословното състояние на [затворника]”³⁸.

Открояват се и някои други класове уязвими затворници. Старостта сама по себе си не прави лишаването от свобода на един възрастен затворник несъвместимо с гаранциите по ЕКПЧ, но значителното влошаване на здравето на затворника може да направи продължаващото лишаване от свобода на дадено лице непоносимо.

Изисква се специално внимание по отношение на лица с физически увреждания:

В ***Price v United Kingdom*** жертва на талидомидно натравяне с недъзи на четирите крайника и страдаща от проблеми с бъбреците е била лишена от свобода в затвора за седем дни поради отказ да отговори на въпроси по време на гражданско производство за събиране на вземания, без да са били взети мерки от съдията преди налагане на наказанието, за да установи дали има налични съоръжения на лишаване от свобода, които да се справят с тежката степен на инвалидност на жалбоподателката. ***Първата вечер тя е била*** задържана в полицейска килия, ***която е била твърде студена*** за медицинското ѝ състояние, и тъй като не е могла да използва леглото в килията, е била принудена да спи в инвалидната си количка. Останалата част от присъдата ѝ е била изтърпана в затворническа болница, ***където липсата на женски медицински персонал*** е означавала, ***че е било необходимо мъже затворнически служители да ѝ*** помогнат с тоалета. ***За Съда*** лишаването от свобода на «човек с тежки увреждания в условия, при които ѝ е опасно студено, изложена е на риск от развиване на рани, защото леглото ѝ е прекалено твърдо или недостъпно, ***и не може*** да отиде до тоалетната или да се поддържа чиста без огромна трудност» представлява унизително отнасяне по смисъла на член 3³⁹.

38. *Babar Ahmad and Others v United Kingdom* (10 април 2012 г.), пар. 215.

39. *Price v United Kingdom* 2001-VII, пар. 25–30 от пар. 30. Виж също *Flaminzeanu v Romania* (12 април 2011 г.), пар. 82-100 (неадаптиране на условията на лишаване от свобода към уврежданията на затворника: нарушение); *Arutyunyan v Russia* (10 януари 2012 г.), пар. 74, лишаването от почти 17 месеца в редовно затворническо съоръжение на лице в инвалидна количка, което е имало множество здравни проблеми, включително недействащ бъбречен трансплант, крайно лошо зрение, тежко запъстяване и тежка форма на инсуларен диабет е определено за несъвместимо с член 3; и *Grimailovs v Latvia* (25 юни 2013 г.), пар. 154-162. (липса на организирана помощ за парализиран затворник: нарушение). Виж *Zarzycki v Poland* (12 март 2013 г.), пар. 105-125 (4-годишно лишаване от свобода на затворник с ампутирани ръце: не е нарушение, тъй като

Това също включва необходимостта да се гарантира, че лишените от свобода са снабдени с всички специализирани помощни средства, за да могат да се справят с лишаването от свобода⁴⁰.

Не само непредоставянето на подходящи медицински грижи, но и неподходящото лечение може да доведе до установяване на нарушение на член 3. Дела като *Nevmerzheritsky v Ukraine* във връзка с принудителното хранене (обсъдени по-горе) показват, че лечението, което не отговаря на европейските стандарти, може дори да представлява изтезание. Въпреки това «като общо правило мярката, която е лечебна необходимост (по отношение на установените принципи на медицината), не може да се разглежда като нечовешка или унижителна»⁴¹. От друга страна, в случая на лица с умствени увреждания „оценката на това дали конкретните условия на задържане са несъвместими със стандартите на член 3 трябва да вземе под внимание тяхната уязвимост и тяхната неспособност, в някои случаи, да направят ясна жалба или каквато и да е жалба за това как им се отразява определено третиране“ поради „чувството за малоценност и безсилие, което е характерно за хора, страдащи от психично заболяване»⁴².

Заклучение

В контекста на затворите са от значение редица фактори. Предотвратяването на психическо или физическо увреждане е от критично значение в юриспруденцията на Европейския съд по правата на човека във връзка с членове 2 и 3 и е в сърцевината на мандата на КПИ. Многобройни проблеми могат да доведат до нарушаване на член 3 (и в случаите, свързани със смърт или заплахата от смърт, на член 2): използването на сила в операциите по сигурността или във връзка с

затворническите власти успешно са осигурили подходящо решение без забавяне).

40. Виж също *VD v Romania* (16 февруари 2010 г.), пар. 92–99 (медицинските диагнози са посочили нуждата на затворника от зъбни протези, но не са били осигурени, тъй като той не е могъл да плати сам за тях и въпреки че законодателството ги осигурява безплатно: унижително отнасяне); *Slyusarev v Russia* 2010, пар. 34–44 (лишеният от свобода страда от късогледство от средна тежест и не може да използва очила за няколко месеца, което е причинило значително страдание и породило чувства на несигурност и безпомощност: нарушение); и *Vladimir Vasilyev v Russia* (10 януари 2012 г.), пар. 60–70 (не са били осигурени специални ортопедични обувки на затворника, което е довело до страдание и трудности, надхвърлящи неизбежното ниво: нарушение).

41. *Herczegfalvy v Austria* (1992) A 244, пар. 82–83.

42. *Slawomir Musial v Poland* (20 януари 2009 г.), пар. 87.

действия за гарантиране на добрия ред, лошите условия на лишаване от свобода, неспособността да се защити затворника от заплахата, която другите затворници представляват, или от самонараняване или самоубийство, неадекватна здравна грижа или лечение без достатъчно предпазни мерки. Противодействието на малтретирането започва с тези основни аспекти на затворническата грижа.

Един специфичен аспект на затворническите режими – използването на изолирано настаняване или сегрегация – ще бъде разгледан в глава 6. Тази дискусия ще донесе по-ясни очертания на задълженията, обсъдени в тази глава, тъй като сегрегацията може да бъде наложена за предпазване на уязвимите затворници, но така това може да доведе до малтретиране в друга форма.

Глава 3: Оценка на риска

3.1 Въведение

Малтретирането на затворниците обикновено се свързва с преднамерено действие, предприето от едно или повече лица, или в резултат на скрити или системни слабости в условията като лоши материални условия, неефективни процедури по обжалване и така нататък. Често обаче малтретирането намира плодородна почва там, където не са взети под внимание специфични характеристики, свързани с отделните затворници, или когато такива характеристики (или «рискови фактори») не са отразени в мерките за сигурност и управление на затвора или при определянето на индивидуалните нужди за благосъстоянието и рехабилитацията на лишените от свобода.

Управлението на нарушителите трябва да се основава на оценка на риска за безопасността, която затворниците представляват, и риска им от повторно извършване на престъпление, като управлението бъде адаптирано за адресиране на индивидуалните характеристики и нужди. Доброто познаване на рисковите фактори, свързани с лицето, може и трябва да се отрази фундаментално на последващото третиране и всякакви други реализирани мерки. От друга страна пренебрегването на индивидуалната оценка на риска в самото начало или по-късно по време на лишаването от свобода може да доведе до неправилни или липсващи заключения и съответно до налагането на непропорционални мерки за сигурност или дисциплинарни наказания, неравностойна медицинска грижа, липса на дейности в рамките на плана на присъдата и други фактори, които могат да съставляват малтретиране.

Управлението на нарушителите трябва да се основава на оценка на риска за безопасността и риска от повторно извършване на престъпление. Пренебрегването на оценката на риска, която е адаптирана за справяне с индивидуалните нужди, може да играе важна роля по-късно, като доведе до малтретиране.

Управлението на риска е процес на подбор и прилагане на набор от мерки за намеса в средата на лишаване от свобода и обществото и в периода след освобождаването, или в контекста на превантивния

контрол. Основният риск, който трябва да бъде управляван, е обществената безопасност. Това не само означава защита на населението във времето, когато правонарушителят изтърпява наказанието лишаване от свобода, но и след като бъде освободен. Развитите затворнически и пробационни системи са все по-загрижени за етапа след освобождаването. Те съзнават своя дял от отговорността за евентуално извършване на друго престъпление от освободените правонарушители и имат за цел да намалят риска от ново престъпление в същото време, в което подпомагат освободения нарушител за реинтеграция в обществото. Само добре регулираните и добре проведени процедури за оценка на риска могат да защитят както обществената безопасност, така и правата на нарушителите.

„Обществената безопасност“ означава защита на населението по време на периода, в който правонарушителят изтърпява присъдата си и след като бъде освободен.

Оценката на риска по същество е прогноза за бъдещото поведение. Резултатът от оценката на риска има сериозни последици както за отделния индивид, подлежащ на оценка, така и за обществото: за отделния нарушител оценката ще реши свободата му; за обществото тя може да определи дали потенциално опасният човек ще бъде върнат обратно в общността⁴³.

Всички правонарушители трябва да бъдат предмет на оценка при постъпването им в затворническото съоръжение. Оценката на риска влияе на класификацията за сигурността на нарушителя, програмите, които ще получи в затвора, неговата допустимост за временно освобождаване, както и датата на неговото освобождаване. Оценките на риска следва да се извършват от правосъдни специалисти на регулярна и повтаряща се основа: преди производството, преди присъдата, когато се определя нивото на сигурност на лишаването от свобода, преди освобождаване и след случването на каквито и да било нарушения или инциденти⁴⁴.

За да се работи с правонарушителите следователно е необходимо да има достатъчно информация за нагласите им към себе си и другите,

---

43. Howard, J. "Offender Risk Assessment." *John Howard Society of Alberta*, 2000.

44. Hare, R. D. "Without Conscience: The Disturbing World of Psychopaths Among Us". *New York: Pocket Books*, 1993.

какви заплахи те представляват за хората, които работят с тях, както и какви шансове имат за рехабилитация. Поради тази причина всяка интервенция с правонарушителите трябва задължително да се предхожда от оценка. Това трябва да включва описание на личните им характеристики с оглед на ситуациите, в които ще се използват резултатите. Тези резултати могат да се различават по време на лишаване от свобода и след предсрочно освобождаване.

- По този начин за надзирателя ще бъде важно да се знае до каква степен е опасен нарушителят и дали затворникът ще представлява риск от вреда по време на лишаването от свобода към другите хора или към себе си.
- Терапевтът трябва да оцени напредъка, който нарушителят е направил в собственото си възприятие, както и всички промени в нагласите му. Съветът за предсрочно освобождаване и съответният съдия ще се интересуват да знаят вероятността от извършване на ново престъпление след освобождаване и вероятността за законосъобразна интеграция в общността.
- Пробационният служител планира и организира схемата на подходяща интервенция и гарантира, че рехабилитацията и реинтеграцията на освободения е успешна.

Ето защо трябва да се направи ясно разграничение между риска от правонарушителя за външната общност и докато е вътре в затвора. Тези два риска – рискът за сигурността и риска от повторно извършване на престъпление – трябва да бъдат оценени поотделно⁴⁵.

3.2 Оценяване на риска за сигурността на индивида

Рисковете за сигурността са фактори, които могат да окажат влияние върху сигурността в затвора, като потенциално доведат до бягство на затворника, насилие, самоубийство, злоупотреба с наркотични вещества и т.н. При определянето на рейтинга за сигурност следва да бъде взет под внимание рискът, който затворникът представлява за сигурността в затвора, за обществото, за себе си, или за друго лице. Тази оценка трябва да има предвид редица характеристики: естеството на престъплението; рискът затворника да избяга или да се опита да из-

---

45. Препоръка CM / Rec (2014) 3 на Комитета на министрите относно опасните правонарушители, § 33.

бяга; риска от извършване на последващо нарушение от затворника и въздействие върху общността; всеки риск, който затворникът представлява за управлението на затвора, сигурността и доброто състояние; всеки риск, който затворникът представлява за своето благосъстояние и това на всяко друго лице; продължителността на присъдата на затворника или максималната присъда, приложима към престъпленията, за които е осъден; и всеки друг въпрос, който се смята за значим за управлението на затвора, сигурността и добрия ред и безопасността и благосъстоянието на затворника.

Адаптационните умения в следване правилата на режима, личността (история на насилие, опити за самоубийство, злоупотреба с психоактивни вещества, когнитивни умения, личностови разстройства и т.н.), социални контакти и поведенчески признаци – всичко трябва да е обект на особен интерес. Дължината на присъдата или общия рецидивизъм на правонарушителя не може да представлява единственият критерий за определянето на нарушителя като опасен в този смисъл⁴⁶.

Дължината на присъдата не може да представлява единственият критерий за определяне на правонарушителя като опасен.

Важно е първоначалната оценка да се извърши възможно най-скоро след приема. Това е особено важно за задържаните с мярка за неотклонение, тъй като е известно, че първите 48 часа на лишаване от свобода са критични по отношение на суицидно поведение, лоша адаптация или други рискове за безопасността. Това се отнася по-специално за затворници, които са членове на уязвими групи, като младежи и млади затворници, възрастни затворници, психично болни затворници или злоупотребяващи с наркотични вещества.

Мерките за сигурност, прилагани към отделните затворници, трябва да бъдат необходимия минимум за постигане на сигурното им лишаване от свобода⁴⁷. Лишените от свобода трябва да се управляват по най-малко ограничаващия начин въз основа на обективна оценка на техните рискове за сигурността. След това те трябва да бъдат държа-

---

46. Препоръка CM / Res (2014) 3 на Комитета на министрите относно опасните правонарушители, § 5.

47. Препоръка (2006) 2 на Комитета на министрите относно Европейските правила за затворите, 51,1; и Препоръка CM / Res (2014) 3 на Комитета на министрите относно опасните правонарушители, § 41.

ни в условия на сигурност, съответстващи на тези нива на риск. Необходимото ниво на сигурност трябва да се преразглежда на редовни интервали през цялото лишаване на свобода на човека⁴⁸.

Понякога риска за сигурността е единственият риск, който се оценява по време на периода на лишаване от свобода. Трябва да се отбележи, че оценката на риска за сигурността е необходима, но не достатъчна оценка за всеки затворник. Неправилното тълкуване на резултатите или тяхната заблуждаваща употреба – като например смесване на рисковете за сигурността и риска от повторно извършване на престъпление в институционалните класификационни комисии – може да доведе до неподходящи решения, мерки или дори в крайна сметка малтретиране.

Препоръчително е да се направи оценка на риска за сигурността в рамките на 48 часа от началото на лишаването от свобода. Това се отнася особено за задържаните с мярка за неотклонение и определени уязвими групи на лишените от свобода.

3.2.1 Риск от извършване на ново престъпление

Оценката на риска от повторно извършване на престъпление е по-сложен процес, който заслужава повече внимание.

Изучавайки характеристиките и качествата на лицата, които извършват престъпления в сравнение с тези, които не го правят, е възможно да се намали рискът от престъпни инциденти в бъдещото поведение. Тези, които представляват «висок» риск за извършване на друго престъпление, трябва да бъдат сложени на по-ограничаващи и базирани на лечението форми на интервенция. Надзорът и лечението са по-ефективни, когато се прилагат към тези, които представляват среден до висок риск от рецидив. От друга страна, тези, които представляват най-ниско ниво на риска, трябва да бъдат подложени на най-малко ограничаващите (и най-евтини) форми на интервенция. Това не само помага да се спестят финансови средства, но и защитава нискорисковите правонарушители от влошаване на поведението, тъй като някои проучвания показват, че излагането на нискориско-

---

48. Препоръка (2006) 2 на Комитета на министрите на Европейските правила за затворите, 51.4-5.

вите нарушителите на лечение всъщност увеличава техните нива на рецидив⁴⁹. Основната хипотеза е, че високорисковите нарушители могат да бъдат идентифицирани и че откликвайки на този риск, обществената безопасност се подобрява, така че високорисковите нарушители няма да бъдат освободени преди да е уместно.

В този смисъл целта на оценката на риска е преди всичко да предскаже вероятността от рецидив на нарушителя и да се адаптират по-нататъшните интервенции към правонарушителя въз основа на тази прогноза. Оценката на риска е процес, при който правонарушителят се оценява по избрани променливи, които, ако са налични, увеличават вероятността за «неуспех».

3.2.2 Статични и динамични рискови фактори

Тези променливи или «рискови фактори» се делят на статични и динамични фактори. И двете категории са в причинно-следствена връзка с поведението на нарушителя. Статичните фактори се основават на историята, те са фиксирани и не могат да бъдат променяни. Динамичните фактори са налични в момента и могат да бъдат повлияни. Примерите за статични фактори включват история на предишните присъди, пол, вид престъпление, семейна престъпност или мотивация за извършване на предишни престъпления. Възрастта, на която правонарушителят извършва първото си нарушение, е много добър индикатор за бъдещото поведение и това е рисков фактор, който не може да се променя: ако един нарушител е арестуван за първи път на дванадесет, този факт винаги ще съществува. Типичните динамични фактори включват финансово състояние, трудова заетост, нагласи, насърчаващи вероятността за престъпно поведение, зависимости, семейни отношения, престъпни приятели и познати или дейности в свободното време. В някои литературни източници тези динамични фактори се наричат още «криминогенни нужди», т.е. фактори, произвеждащи престъпност, които са силно свързани с риска.

Насоченост към криминогенните рискови фактори

Терминът «криминогенен» взема предвид, че „правонарушителите имат много нужди, които заслужават лечение, но не всички тези нуж-

---

49. Andrews, D. A. & Bonta, J. "The Psychology of Criminal Conduct". Cincinnati, OH: Anderson Publ., 3rd ed., 2003, p. 260.

ди са свързани с престъпната им поведение.⁵⁰ Има и други фактори, които влизат в действие и които може да се окажат свързани с извършването на престъпление (например ниско самочувствие, депресия, тревожност и страх), но те не са причинно-следствено свързани.

Важно е да се знае, че некриминогенните фактори няма да имат голям ефект върху нивата на рецидив. Проучванията показват, че програмите, които са насочени към четири до шест повече криминогенни рискови фактори, отколкото некриминогенни рискови фактори, могат да окажат тридесет процента или повече влияние върху рецидива. Програмите, които са насочени към по-скоро към некриминогенните рискови фактори имат твърде малък ефект или дори леко отрицателен.

Криминогенните рискови фактори, които са причинно свързани с престъпно поведение, следва да се оценяват преди всичко във всяка оценка на риска.

Повечето правонарушители са с висок риск от рецидив, защото имат множество рискови фактори и нужди. Ефективните програми за лечение трябва да оценяват и да са насочени към нуждите, които са силно свързани с престъпно поведение, като например антисоциални нагласи, антисоциални взаимоотношения с връстниците, злоупотреба с наркотични вещества, липса на емпатия или умения за самоконтрол.

Една аналогия, развита от учените Латеса и Лоуенкамп⁵¹, използва примера на множеството рискови фактори, свързани с инфаркта. Възрастта, полът, семейната анамнеза за сърдечно заболяване, теглото, физическите упражнения, кръвното налягане, стресът, нивото на холестерола, както и навиците за пушене са най-силните предвиждащи фактори за инфаркт. За да се разбере степента на риск от получаване на инфаркт, е важна съвкупността от всички тези (статични и динамични) фактори, определящи вероятността от инфаркт. За да се повлияе и понижи риска от инфаркт, динамичните фактори (като физически упражнения или пушене) трябва да бъдат променени. По

---

50. Andrews, D. A., & Bonta, J. (2007) *The Risk-Need-Responsivity model of assessment and human service in prevention and corrections: Crime-prevention jurisprudence. The Canadian Journal of Criminology and Criminal justice.* 49, p. 439-464.

51. Edward J. L. & Lowenkamp, C. "What Are Criminogenic Needs and Why Are They Important?" *For the Record 4th Quarter 2005*, p. 15-16.

същия начин в наказателния контекст криминогенните рискови фактори са тези, които могат и трябва да бъдат обект на подходящо лечение.

3.3 Принципи на ефективните интервенции

Криминогенните нужди играят ключова роля в концепцията, известна като модела риск-нужди-реакция (РНР)⁵², който дава средство за оценка и лечение на нарушителите с цел намаляване на рецидивизма. Моделът РНР се състои от следните основни принципи: принцип на риска, принцип на нуждите и принцип на реакцията.

Принципът на риска счита, че «нивото на наблюдение и лечение трябва да съответстват на степента на риска на нарушителя». Той твърди, че високорисковите нарушители трябва да получават по-голяма «доза» лечение, а нискорисковите нарушители трябва да получават по-малко услуги. По ирония на съдбата точно обратното често е вярно: много специалисти в затворите са склонни да изискват нискорисковите правонарушители да се подложат на набор от програми за интервенция в опит да се предотврати привикването им към културата на затвора. „Безпроблемните“ затворници също така са по-лесни за лечение. Но все пак има проучвания, които показват, че фокусирането на прекомерни ресурси върху нискорисковите правонарушители може всъщност да доведе до по-високи нива на рецидив.

Принципът на нуждата посочва, че лечението трябва да е насочено към криминогенните нужди на правонарушителите. Това са нуждите, които, когато бъдат променени, променят вероятността за рецидив чрез предоставянето на услуги.

И последно, принципът на реакцията твърди, че лечението е по-вероятно да бъде ефективно, ако е когнитивно-поведенческа терапевтична програма, (моделиране, постепенна практика, ролеви игри и високи нива на подкрепление на просоциалното поведение) и ако има съвпадение на стила на предоставянето на услугите със стила на учене на правонарушителите. Тези два процеса са описани съответно като обща и специфична реакция. С други думи правонарушителите

---

52. Andrews, D. A., & Bonta, J. (2007) *The Risk-Need-Responsivity model of assessment and human service in prevention and corrections: Crime-prevention jurisprudence. The Canadian Journal of Criminology and Criminal justice.* 49, pp. 439-464.

трябва да получат услуги, които да вземат предвид «силните им страни, стил на учене, индивидуалност, мотивация и био-социални характеристики на индивида (например пол, раса).»

Моделът риск-нужда-реакция (РНР) е един от най-актуалните признаци и ефективни подходи за третиране по отношение на намаляването на вероятността от ново престъпление. За да се приложи този модел, първата стъпка е да се направи оценка на криминогенните нужди на нарушителя.

Не е възможно ефективно третиране без подходяща оценка на риска и нуждите. При създаването на връзка между оценката на риска и нуждите и тяхното третиране е полезно и ефективно да се следват тези принципи на риска, нуждите и реакциите.

3.4 Инструменти за оценка на риска

„Оценка на риска“ е термин, който е по-очевиден в общия език, отколкото в реалното изпълнение в затвора и корекционните служби. Оценката на риска може да се проведе чрез няколко (повече или по-малко) структурирани средства. Те могат да бъдат разделени в четири категории (или „поколения“). Първото поколение инструменти за оценка включва клинични преценки. Те са били неструктурирани и са се основавали главно на опита на оценителя. Този много често срещан подход се оказва най-неточен и ненадежден метод за оценка на риска, като не оставя никакво място за разглеждане на други обстоятелства около извършването на престъплението. Тези преценки на един и същи нарушител често варират от експерт на експерт.

Поради тази причина през 80-те години на ХХ век е развито второ поколение инструменти с помощта на статистически методи. Те започват да наблягат на така наречените статични фактори, както е описано по-горе: възраст, пол, начало на престъпната кариера, брой осъждания и други характеристики, типични за поведението на правонарушителя. Тези методи остават често използвани инструменти за класифициране в корекционните среди дори и днес. Докато този модел показва по-висока прогностична валидност, той въпреки това не свързва криминогенните фактори с интервенции, водещи до рехабилитацията на правонарушителите.

През 90-те години започва използването на инструменти, които съ-

четават статични и динамични фактори, изградени върху предпоставката, че за да може да се определи рискът от извършване на ново престъпление и да се избере подходяща интервенция, е необходимо да се знаят както статичните рискове и криминогенните нужди, така и динамичните рискове. Някои от тези инструменти трето поколение използват аритметични изчисления, за да се получат цифрови резултати за рисковете, други подходи включват основана на доказателства информация за рисковите фактори и експертно тълкуване на сериозността, честотата и продължителността на тези рискови фактори. Въпреки че инструментите от трето поколение не показват по-висока прогностична валидност от статистическите инструменти, те се концентрират върху повлияването на нарушителя. От въвеждането на инструментите от трето поколение насам не е достатъчно да се попита само дали и до каква степен нарушителят е опасен, но също и защо е така и какво може да се направи, за да се промени това.

До началото на новото хилядолетие се появява четвърто поколение инструменти, които вземат под внимание продължителността и интензивността на предлаганата интервенция в зависимост от сериозността на рисковете и нуждите. Накратко, интервенцията и правонарушителите трябва да съответстват и да бъдат реактивни. Това дава възможност за адаптирането на интервенциите към отделните правонарушители, а в същото време е възможно да се предскаже бъдещо поведение, ако са изпълнени определени условия. Ето защо управлението на случаи се смята от някои автори за неразделна част от инструментите четвърто поколение.

В момента всичките четири поколения инструменти се използват по едно и също време. Независимо кое поколение и кои специфични инструменти се използват, важно е преди затворът или системата на наказателното право да реши да приеме система за оценка на риска, да се проведат следните стъпки, за да се гарантира, че инструментите за оценка на риска ще работят, както е предвидено⁵³:

- Инструментите за оценка на риска трябва да се тестват за конкретната корекционна популация;
- Тестовите за надеждност и валидност трябва да се проведат от независима и обективна изследователска организация;

---

53. Austin, J. "The proper and improper use of risk assessment in corrections." *Federal Sentencing Reporter*, Vol. 16, No. 3, 2004.

- Инструментите трябва да позволяват използването и на динамични, и на статични фактори, които са били добре приети и проверени в редица юрисдикции върху местната корекционна популация;
- Инструментите трябва да бъдат съвместими с нивото на умения на персонала;
- Оценката на риска трябва да бъде достоверна за всички страни, които участват пряко: служителите в затворите, правонарушителите и експертите по политиките.

Някои по-скоро прости и универсални инструменти за оценка на риска могат да бъдат закупени на свободния пазар. Те включват и обучение на персонала. За някои от тези инструменти персоналят няма да има нужда от много академично или специфично обучение за провеждане на точни оценки. При други инструменти е малко вероятно да се постигне минималното ниво на надеждност и валидност, освен ако служителите не са високо квалифицирани. Ако институцията няма такъв персонал, използването на тези инструменти не се препоръчва. Напълно е приемливо, ако една институция реши да разчита повече на «основни» (но стандартизирани) инструменти на риска. Такива инструменти са далеч по-лесни, по-евтини за използване и често имат същата прогностична валидност като по-развитите (и сложни) инструменти.

По-малкото може да бъде и повече

При въвеждането на нова политика за оценка на риска може да е по-изгодно да се започне с прости инструменти за оценка на риска, които могат да бъдат разбрани и приети от всички служители и експертите, вземащи решения, а не с комплексни и сложни инструменти без подкрепяща среда и без адекватна теоретична подготовка.

3.5 Някои формални аспекти на изпълнението на оценката на риска

С цел да се гарантира, че оценката на риска служи на обсъдените по-горе цели и за да се избягва заблуждаваща употреба на резултатите, трябва да се вземат предвид следните препоръки и примери за добри практики.

Независимо от вида на инструментите за оценка на риска, тя трябва да се извършва по структуриран начин, основан на доказателства,

като се включат подходящи валидирани инструменти и решенията се вземат професионално. Лицата, които извършват оценки на риска, трябва да знаят (и да разбират ясно) ограниченията на оценката на риска от повторно извършване на престъпление и прогнозиране на бъдещото поведение, особено в дългосрочен план. Такива инструменти за оценка на риска следва да се използват за разработване на най-конструктивно и най-малко ограничаващо тълкуване на мярка или санкция, както и да доведат до индивидуализирано изпълнение на присъдата. Те не са предназначени за определяне на присъдата, въпреки че техните констатации могат да се използват конструктивно, за да се посочи необходимостта от интервенции⁵⁴.

Оценките, предприети по време на изпълнението на присъда, трябва да се разглеждат като прогресивни и да се преразглеждат периодично, за да се позволи повторна оценка на риска на правонарушителя. Оценките на риска трябва да се повтарят редовно от подходящо обучен персонал, за да се гарантира, че са изпълнени изискванията на планирането на присъдата, или когато е необходимо по други причини. Така се дава възможност за преразглеждане на обстоятелствата, които се променят по време на изпълнението на присъдата. Практиките за оценка трябва да откликват на факта, че рискът, който правонарушаването на индивида представлява, ще се промени с течение на времето: тази промяна може да бъде постепенна или внезапна. Те трябва да бъдат съчетани с възможности за нарушителите за справяне с техните специфични нужди, свързани с риска, и промяна на техните нагласи и поведение. Задълбочеността на оценката трябва да се определя от степента на риска и да бъде пропорционална на тежестта на потенциалния резултат.

Изглежда е от полза и за институцията, и за нарушителите, ако самите нарушители участват в оценката си и имат информация за процеса и достъп до заключенията от оценката.

Колкото по-развита е една затворническа система, толкова повече внимание трябва да се обърне на криминогенните рискове и нужди и на конкретната им оценка.

---

54. Препоръка СМ / Rec (2014) 3 на Комитета на министрите относно опасните правонарушители, § 28-32.

Интервенциите за предотвратяване на рецидива трябва да бъдат ясно свързани с текущата оценка на риска на индивидуалния нарушител. Те трябва да се планират както за лишаването от свобода, така и за общността, като се гарантира приемственост между тези две среди. Плановете на присъдата трябва да са реалистични, да имат постижими цели и да са структурирани по такъв начин, че да позволяват на правонарушителите да разберат ясно целите на интервенциите и очакванията към тях. Тези процеси трябва да подлежат на редовно преразглеждане и да има възможност да се реагира на промените в оценката на риска.

Глава 4: Динамична сигурност

4.1 Въведение

За ръководството на затворите сигурността е основен въпрос. „Сигурността“ може да бъде разделена на три основни категории: физическа сигурност, включваща инфраструктура, сгради, периметри и поддържащи технологии, включително електронни устройства; процедурна сигурност, включително целенасочени и структурирани действия, извършвани от служителите в затворите като проверки за сигурност, контрол и различни рутинни дейности; и динамична сигурност, обхващаща дейности, които допринасят за развитието на професионални и положителни взаимоотношения между служителите в затворите и затворниците като специфичен подход към сигурността, който се основава на познаване на затворническата популация и разбиране за взаимоотношенията между самите затворници и между затворниците и служителите в затворите⁵⁵.

Динамичната сигурност следователно има за цел да създаде уважителни и отговорни взаимоотношения между служителите в затворите и затворниците. Тя е ефективен гарант, че властта, която служителите имат над затворниците, не се възприема като провокация или наказание, и позволява на персонала по-добре да прогнозира проблемите и рисковете за сигурността в рамките на затвора. Европейските правила за затворите⁵⁶ заявяват, че „сигурността, осигурявана от физическите бариери и другите технически средства, се допълва от динамичната сигурност, предоставена от бдителни служители, които познават затворниците под техен контрол.« Това включва оценка на риска за сигурността, която да бъде извършена възможно най-скоро след приема, за да се определи риска, който затворниците биха представлявали за обществото, ако избягат, и действителния риск, че ще се опитат да избягат или сами, или с външна помощ⁵⁷. Нивото на необходимата сигурност трябва да се преразглежда на редовни интервали през цялата продължителност на лишаването от свобода.

---

55. *United Nations “Prison Incident Management Handbook”, 2013*

56. *Препоръка (2006) 2 на Комитета на министрите за Европейските правила за затворите, 51.2*

57. *Препоръка (2006) 2 на Комитета на министрите за Европейските правила за затворите, 51.3-5*

4.2 Принципите на „динамичната сигурност“

Основното условие за най-важния аспект на динамичната сигурност е постоянното наблюдение на правонарушителите и активния контакт с тях. Колкото повече това е двупосочна (а не едностранна) връзка, толкова по-добре. Ето защо трябва да бъде възможно за лишените от свобода да се свържат с персонала по всяко време, включително и през нощта.

Европейските правила за затворите подчертават важната роля на персонала и в други отношения. Персоналът трябва да покаже отношение, което да засвидетелства ясно усещане за целите на системата на затворите. Ръководството трябва да прояви лидерство по такъв начин, че да спомага за осъществяването на тази цел. Особено внимание трябва да се обърне на управлението на взаимоотношенията между служителите на предна линия в затвора и затворниците под тяхна грижа.

Една от най-трудните задачи на служителите в затворите е отговорността, която те имат за запазването на достойнството на лишените от свобода и за осигуряването на хуманна затворническа среда. Това поставя значителни изисквания към тях. Очакванията са високи, както Европейските правила за затворите предполагат: служителите в затворите „трябва по всяко време да се държат така и да изпълняват задълженията си по такъв начин, че да повлияят на затворниците чрез добрия си пример и да заслужат тяхното уважение“⁵⁸.

Един добър пример за превръщане на това очакване в практика може да се намери в Корекционните правила за управление на Корекционните служби на австралийската територия. Те отразяват ключовия момент, че динамичната сигурност се случва, когато затворническите служители взаимодействат със затворниците в течение на работата си, *например* чрез:

- редовно минаване през района, в който са на пост;
- разговори със затворниците, *спечелване на* тяхното доверие, както и изграждане на разбирателство;
- проверка на физическото добруване на лишените от свобода по време на прегледи *и* преброявания;

---

58. Препоръка (2006) 2 на Комитета на министрите за Европейските правила за затворите, 75.

- поддържане на последователен подход към неподходящото поведение;
- насърчаване на положителното поведение и справяне с негативното поведение;
- участие в процеса на управление на случаи;
- своевременно проследяване на исканията; и
- поддържане на спокойствие по време на инциденти⁵⁹.

Динамичната сигурност се подпомага допълнително от ефективната комуникация между служителите на затвора, както и между служителите на затвора и другите членове на персонала. Ефективното споделяне на информация, улеснено от процедурни условия, съчетаващи електронните системи с личните контакти, ще гарантира, че висшите служители в затвора са осведомени за текущите въпроси и че между смените и екипите се провеждат подробни процеси на предаване.

Динамичната сигурност се подпомага допълнително от ефективната комуникация между служителите на затвора, както и между служителите на затвора и други членове на персонала.

Когато се прилага ефективно, динамичната сигурност позволява на затворниците да се чувстват удобно, когато се свързват със служителите в затворите. Това на свой ред ще помогне за предотвратяване на ескалацията на проблемите. Опитът показва, че ако някои затворници искат да имат подривно поведение, другите ще докладват това и ще откажат да участват поради желанието да се запази затворническият режим справедлив и хуманен. Във Великобритания [Англия и Уелс] последните инициативи се фокусират върху това да гарантират, че персоналът разбира, че отношенията им с лишениите от свобода са също толкова важни, колкото и физическите средства за ограничаване. В „петминутната интервенция» (ФМИ) персоналът се учи, че за кратък петминутен разговор те могат да ангажират затворниците по такъв начин, че затворниците да се чувстват обгрижвани и да почувстват, че този служител се интересува от тях. Това означава, че у затворниците се насърчава надеждата, че могат да променят живота си, но също така и че по-добрата връзка ще донесе повече информация и по този начин ще подобри динамичната сигурност. Обучението на затворническите служители вече е удължено на десет седмици и под-

59. *Corrections Management Policy of the Australian Capital Territory Corrective Services, 2011*

чертава подобряването на взаимоотношенията със затворниците.

Постигането на отлични постижения в динамичната сигурност по този начин зависи от това затворническото ръководство да промотира положителна култура, основана на три принципа: подкрепяща среда; компетентен и мотивиран екип; и индивидуална оценка на затворниците и управление на риска. Последният фактор беше обсъден в предходния раздел. Другите два аспекта могат да бъдат обобщени накратко:

- Подкрепящата рамка включва физическа и процедурна сигурност. Това са предварителни условия за създаване на безопасна среда, тоест такава, в която служителите и лишените от свобода могат да се чувстват спокойни и да се отпуснат. Управлението, базирано на стандартите на Съвета на Европа, трябва да може да създаде справедлива, хуманна и безопасна среда, в която нуждите на затворниците са посрещнати и тяхното благосъстояние е обгрижвано.
- Компетентният, **квалифициран и мотивиран** персонал не е постижим без достатъчно ниво на числеността. Освен това при избора на кандидати техните знания, житейски умения и обучение са от жизненоважно значение за компетентността и професионализма им. Персоналът трябва да се чувства спокоен в работата си и когато е в контакт с лишените от свобода. Персоналът трябва да се чувства в безопасност, трябва да е последователен и надежден в цялостния си подход и трябва да запази контрола върху затвора при всички обстоятелства. Ако служителите се чувстват твърде слаби, това ще подтисне проактивното взаимодействие със затворниците. Персоналът ще бъде повече посветен на правосъдието, реда и дисциплината, ако бъде поддържан от системата чрез прозрачна политика за сигурност и корпоративна идентичност, като това от своя страна позволява на персонала да насърчи положителното поведение и последователно да адресира отрицателното поведение. В една добра среда това не означава непременно сурови наказания: всеки път, когато конфликтите могат да бъдат разрешени с преговори, медиацията трябва да бъде с приоритет. Ръководството, което цени честността, откритостта и почтеността има ролята да поеме отговорността да гарантира, че персоналът е в силна позиция – по този начин агресивната демонстрация на сила вече няма да е необходима.

Важно е накрая да се подчертае общия стандарт на КПИ и често повтаряната препоръка служителите в затвора да се въздържат от оръжията в обикновената всекидневна служба. Ако оръжията бъдат сметнати за необходими в конкретни ситуации, те не трябва да се носят видимо, когато служителите са в пряк контакт с лишените от свобода. Подобна практика се разглежда като директно противостояща на идеята за динамична сигурност.

Носенето на видими оръжия в пряк контакт с лишените от свобода може да попречи на концепцията за динамична сигурност.

Глава 5: Работа с уязвими групи лишени от свобода

5.1 Въведение

Всички затворници могат да бъдат уязвими до известна степен (например поради пренаселеност, лоши физически условия, изолация или неподходящи действия). Въпреки това някои групи затворници са изложени на по-голям риск от малтретиране от други. Физическата слабост, умствената недостатъчност, принадлежността към малцинствена група, различния външен вид или отличителното поведение са само част от факторите, които могат да доведат до предразсъдъци, дискриминация, изключване или дори директно малтретиране.

Затворниците от етнически, религиозни и расови малцинства, чуждите граждани, сексуалните малцинства и особено хората с увреждания като например осакатени, болни, психично болни и психически изостанали затворници са с много по-висок риск от дискриминация и малтретиране. Освен това младежите, жените и възрастните затворници могат да бъдат уязвими на тормоз и от служителите в затворите, и от други затворници. Има и специални групи от правонарушители от по-висок икономически статус, полицейски информатори, бивши държавни служители и полицейски или затворнически служители, които могат да бъдат изложени на реална опасност от унижение или физически и психически тормоз и насилие.

Уязвимите затворници трябва да бъдат третирани - както и всички затворници - в съответствие с изискванията на международните стандарти за правата на човека. Това означава също така, че техните специални нужди трябва да се разглеждат във връзка с перспективите им за социална реинтеграция.

Уязвимите затворници трябва да се разглеждат като затворници със специални нужди. Ето защо те се нуждаят от допълнителна грижа и защита.

Противно на общото мнение, тези уязвими групи не представляват просто една малка част от лишените от свобода, защото техният дял в националните затворнически системи нараства бързо през послед-

ните години. Чуждестранните затворници например представляват над 20 процента от броя на затворниците в страните от Европейския съюз. Други категории уязвими затворници могат да бъдат още по-широко разпространени. Според проучвания в редица страни между 50 до 80 процента от затворниците имат някаква форма на умствена изостаналост (и броят на лишените от свобода с диагностицирани психични разстройства непрекъснато нараства). Освен това расовите и етническите малцинства представляват над 50 процента от броя на затворниците в някои юрисдикции⁶⁰.

Уязвимите групи могат да представляват значителна част от населението на затвора.

Също така е важно да се отбележи, че в много случаи затворниците могат да принадлежат към повече от една уязвима група. Това означава, че техните специални потребности могат да бъдат множество. Тези затворници могат да страдат както заради съществуващите техни специални нужди (задълбочени от лишаването от свобода), но също и заради допълнителните рискове, с които се сблъскват, произтичащи от техния специален статут.

„Уязвим“ не означава „по-малко опасен“, тъй като не е свързано със степента на опасност, риска от рецидив, насилие и т.н. Но определението предполага, че ако не се отговори на нуждите на уязвимите затворници, това може в определени случаи да представлява малтретиране.

Високият дял на уязвимите затворници означава, че техните специални нужди не могат да бъдат разглеждани като несъществена част от политиките за управление на затвора. Цялостните стратегии на ръководство, в това число оценката на риска и нуждите, индивидуализираните планове на присъдата, специалните грижи и надзорът и защитата на лишените от свобода със специални нужди предполага, че трябва да бъдат разработени, а след това реализирани политики и практики. Особено важно е защитата на правата на човека на уязвимите затворници да се разглежда като неразделна част от управленските отговорности, за да се гарантира създаването на безопасна и

---

60. *Handbook on Prisoners with special needs. United Nations Office on Drugs and Crime, United Nations, New York, 2009, p. 4-5.*

справедлива среда (въпрос, обсъден в контекста на дискусиата върху «динамичната сигурност» по-горе).

Това има своите предизвикателства, но е от жизненоважно значение да се постигне. Равенството и справедливостта вървят ръка за ръка в системата на наказателното правосъдие. Важно е да се гарантира, че политиките по предотвратяване на дискриминационните практики се прилагат в затворите. Може да бъде изключена дискриминацията на основата на рождение, народност, етническа принадлежност, раса, произход, пол, сексуална ориентация, полова идентичност, възраст, увреждане, здравословно състояние, присъда или друг статут; но това не пречи на свой ред да бъдат признати специфичните нужди на определени групи от затворници.

5.2 Непълнолетни⁶¹

Насилието в институциите за непълнолетни правонарушители е разпространено в редица страни. То приема различни форми, включва различни извършители и възниква в различен контекст и на различни етапи в системата на наказателното правораздаване. Явлението е сложно. Идентифицирането на характеристиките и причините му може да спомогне за предотвратяването му. Насилието се проявява по различни начини. То се причинява от други непълнолетни задържани лица, от възрастните затворници, които се намират в затвора с непълнолетните, от страна на персонала, както и от самите непълнолетни (включително самонараняване и самоубийство). Най-често срещаните форми на насилие от страна на други непълнолетни включват агресия и тормоз; в допълнение могат да възникнат и сексуално насилие, изнудване и расистки прояви.

Персоналът може да представлява риск за лишените от свобода младежи заради злоупотребата с публична власт. Това може да включва прекомерната употреба на сила, използването на средства за ограничаване, както и произволно прилагане на дисциплинарни мерки като

---

61. Тази част е съставена предимно по Доклада за насилието в институциите за непълнолетни правонарушители [Report on Violence in Institutions for Juvenile Offenders], изготвен от Prof. Dr T. Liefwaard, Dr J. Reef and M. Hazelzet, LL.M и одобрен от Съвета за пенологично сътрудничество (PC-CP) на Европейския комитет по проблемите на престъпността (ЕКПП) към Съвета на Европа, (PC-CP (2014)13 rev 2), представен на многостранната среща от професор д-р Т. Лифард.

изолиране в единична килия и претърсване. Членовете на персонала може умишлено да тормозят и заплашват непълнолетни и като следствие непълнолетните може дори да се страхуват да останат сами в килиите си. Персоналът може също да толерира атаки от други непълнолетни, като не реагира адекватно.

Така непълнолетните са особено уязвима категория лишени от свобода. Този раздел има за цел да подчертае международните стандарти, да идентифицира специфични рискове, както и да предложи стратегии за свеждане до минимум на този риск.

Непълнолетните представляват особено уязвима категория лишени от свобода. Въпреки това рисковете, пред които те са изправени, могат да бъдат намалени значително чрез предприемането на определени мерки.

- Средата на институцията може да оказва силно влияние върху способността на непълнолетния да се адаптира към живота в институцията. Нивото на социално взаимодействие между непълнолетните и персонала и отношението на персонала към непълнолетните е много определящо за тяхното чувство за сигурност, справедливо третиране и доверие в персонала за разрешаване на проблеми или адресиране на оплаквания. Всичко това също така ще помогне на младежите да се справят с емоционалния стрес и по този начин ще помогне за предотвратяване на гнева и страха: репресивният климат в институцията води до недоверие между младежите и служителите, а също и сред непълнолетните, което пък води до риска, че насилието ще се използва като средство за контрол и с очевидното последствие, че самите младежи ще станат по-агресивни.
- Подборът на персонала е от жизненоважно значение. КПИ препоръчва служителите «да бъдат внимателно подбрани според личната им зрялост и способност да се справят с предизвикателствата на работата с тази възрастова група и гарантирането на благосъстоянието им. По-специално те трябва да са отдадени на работата с млади хора, както и да са способни да насочват и мотивират младежите под тяхна отговорност. Всички тези служители трябва да получават професионално обучение, както първоначално, така и текущо, и да се възползват от съответната външна подкрепа и

супервизия при изпълнение на служебните си задължения»⁶².

- Важно е непълнолетните да бъдат третирани по честен и справедлив начин, например чрез прилагането на информация, специфична за деца, и правни гаранции. На свой ред справедливото третиране помага да се създаде чувство на доверие в институционалните договорености и води до по-голяма готовност за приемане на институционални правила и (когато е необходимо) санкции. В частност препоръка CM / Rec (2008) 11 за Европейските правила за непълнолетни правонарушители, подлежащи на санкции или мерки, предоставя подробни правила относно процедурите за подаване на жалби, проверки и наблюдение. Тези правила са допълнени от Насоките за правосъдие, съобразено с детето от 2010 г., които призовават за механизми, които са «достъпни, подходящи за възрастта, бързи, щателни, адаптирани към и фокусирани върху нуждите и правата на детето, зачитащи правата на детето, включително и правото на справедлив процес, на участие и разбиране на производството, на личния и семейния живот и на почтеност и достойнство»⁶³. Доверието между служителите и непълнолетните, което да позволи на последните да се чувстват свободни да подават жалби срещу персонала без последствия, е от жизненоважно значение. Непълнолетните също така трябва да имат достъп до независими механизми за подаване на жалби извън институцията.

Персоналът трябва да е наясно, че съществуват рискове, присъщи на използването на физически ограничения; в същото време обаче, неспособността да се ограничи непълнолетен, когато е налице сериозен риск от вреди, може да доведе до неизпълнение на задължението за грижа. Европейските правила за непълнолетните правонарушители, подлежащи на санкции или мерки, предвиждат, че използването на сила срещу непълнолетни трябва да бъде само в краен случай при самоотбрана, в случай на опит за бягство, физическа съпротива на законосъобразно разпореждане, пряк риск от самонараняване, вреди

---

62. XXIV общ доклад на КПИ CPT/Inf (2015), пар. 119. Примери за такива практики са наблюдавани от КПИ в Ирландия (Ireland – CPT/Inf (2011) 3, параграф 40; освен това има персонал от различни полове и с мултидисциплинарен екипен подход също и например в Австрия и Турция (Austria – CPT/Inf (2010) 5, параграф 74; Turkey – CPT/Inf (2005) 18, параграф 73; Council of Europe, 2012, p. 25).

63. Насоки на Комитета на министрите на Съвета на Европа за правосъдие, съобразено с детето (2010), част II. Определения

на другите и сериозно увреждане на имущество. Тези правила също така призовават за правилно национално регулиране: използването на инструменти за ограничаване трябва да бъде посочено в националното право и не трябва да се прилага по-дълго, отколкото е строго необходимо. Някои форми на ограничения трябва да бъдат забранени, като например използването на вериги и тежести⁶⁴.

Използването на сила срещу непълнолетни трябва да бъде само в краен случай при самоотбрана, в случай на опит за бягство, физическа съпротива на законосъобразно разпореждане, пряк риск от самонараняване, вреди на другите и сериозно увреждане на имущество.

Насоките на Ирландия за най-добри практики в използването на физическото ограничаване осигуряват полезна оценка на това дали ограниченията се използват като крайна мярка, като поставят поредица от въпроси преди използването на физически ограничения:

- *Има ли алтернатива стратегия, която носи по-малко рискове, като например наблюдение на младия човек от безопасно разстояние, отвлечане на вниманието или отклоняване?*
- *Има ли медицински, психологически или други предупреждения да се избягва използването на физическо ограничаване на въпросното дете?*
- *Тази интервенция подходяща ли е за етапа на развитие на младия човек?*
- *Какво е научено от предишния опит, ако има такива, на физическо ограничаване при този млад човек?*⁶⁵

Подобни опасения възникват във връзка с използването на дисциплинарни мерки. Тук рискът е, че те може да се използват като инструменти на репресия и възпиране при обстоятелства, когато би било по-подходящо да се приеме образователен или педагогически подход за справяне с основанията за налагането им. Линията между законосъобразно и незаконно или произволно наказание може да бъде много тънка. Европейските правила за непълнолетни

64. Препоръка CM / Rec (2008) 11 на Комитета на министрите за Европейските правила за непълнолетни правонарушители, подлежащи на санкции или мерки, правила 90-91

65. Irish Youth Justice Service, *The Best Practice Guidelines in the Use of Physical Restraint*, 2006.

правонарушители, подлежащи на санкции или мерки, предвиждат, че дисциплинарните процедури трябва да се използват като последна инстанция и че само «поведения, които може да представляват заплаха за добрия ред, безопасността и сигурността могат да се определят като дисциплинарно нарушение». От държавите-членки отново се очаква да гарантират, че дисциплинарните процедури имат ясна правна основа в националното законодателство (т.е. основанията за прилагане на дисциплинарните правила и процедурите, които трябва да бъдат следвани преди използването им, трябва да се уточнят)⁶⁶.

За предпочитане е дисциплинарните наказания да бъдат избирани поради тяхното образователно въздействие и да бъдат пропорционални на тежестта на нарушението. Европейските правила за непълнолетни правонарушители, подлежащи на санкции или мерки, специално отхвърлят използването на колективно наказание, физическо наказание, наказание чрез изолиране на лицето в тъмна килия, както и всички други форми на нечовешко и унижително наказание. По-специално „изолирането в единична килия за наказания не трябва да се налага на непълнолетни“⁶⁷.

Образованието може да адресира вредните въздействия на често срещания нисък социално-икономически произход на непълнолетните лишени от свобода и да подпомогне тяхната по-късна реинтеграция в обществото. Това може да включва образователна подкрепа в опитите да се разберат и да се толерират културните и религиозните различия и разликите в сексуалната ориентация. По-конкретно, в контекста на намаляване на риска от насилие преподаването на по-добри социални умения за решаване на проблеми на младите хора чрез общи интервенции за справяне (например по отношение на тормоза и виктимизацията) ще помогне на непълнолетните да усвоят по-подходящи начини за реакция от агресията).

Обучението на младите хора в по-добри социални умения за решаване на проблеми ще им помогне да усвоят по-подходящи начини за реагиране на различни ситуации.

66. Препоръка СМ / Рес (2008) 11 на Комитета на министрите за Европейските правила за непълнолетни правонарушители, подлежащи на санкции или мерки, правило 94.

67. Препоръка СМ / Рес (2008) 11 на Комитета на министрите за Европейските правила за непълнолетни правонарушители, подлежащи на санкции или мерки, правило 95.

Примери за добри практики могат да бъдат открити в доклада на Съвета на Европа за насилието в заведенията за непълнолетни правонарушители⁶⁸:

В Малта медиацията жертва-правонарушител е произвела някои положителни резултати. Този подход насърчава отговорност от страна на извършителя и разбиране, *а вероятно и прошка от страна на жертвата, но най-важното е, че [той] учи затворниците на разрешаване на конфликти по зрял начин, което прави преживяването поучително и за двете страни.*

Франция е опитала „образователната медиация“. *Това позволява да се установят достатъчно здрави образователни връзки със специалисти, преди да се обсъжда конкретния акт, породил присъдата. Така това възпитателно посредничество позволява въпросите, които се отнасят до правонарушението, да бъдат обсъдени по косвен начин и по начин, който е по-вероятно да позволи на правонарушителя да признае престъплението. Такива средства като курсове по писане, модули по превенция или сензитивност (относно гражданството, здравеопазването и др.), ролеви игри или културни дейности могат да бъдат използвани, за да се подпомогне непряко тийнейджърът да говори и да допринесе за възстановителната практика.*

В Ирландия нарочни политики и процедури за управлението на поведението, подкрепени с обучения, оборудват персонала за справяне с всички поведенчески проблеми от вербална ескалация до физически ограничения и последващ дебрифинг на всички инциденти. «С развитието на специалната програма за управление на поведението се появява последователно поведение в работата на служителите с младите хора, особено по отношение на потенциални инциденти. Акцентът е върху обучението на началници, които създават заведения, в които грижите, благополучието, безопасността и сигурността на младите хора и персонала са от първостепенно значение, правят се всички усилия, за да се въздейства в ситуациите навреме и да не се допуска те да стигнат до физическо ниво. Фокусът на обучението е върху идентифициране на точката на ескалацията на един инцидент и обучението на персонала, за да се намеси на най-подходящото ниво, като се вземат предвид техните познания за конкретния индивид. Ро-

---

68. Report on Violence in Institutions for Juvenile Offenders (PC-CP (2014)13 rev 2).

лята на «ключовия работник» тук е от жизненоважно значение, *както и развитието на „индивидуални планове за управление на грижата“*. Те се разработват за всеки млад човек въз основа на информацията, събрана от оценки, проучвания и срещи с персонала. Действителният брой на физическите ограничения и сериозните инциденти е намалял значително през последните седем години и се дължи отчасти на това, че персоналът е развил по-голям опит в работата и на продължаващите обучения по управление на поведението и други области.»

5.3 Затворници с умствени увреждания

Последните развития в психиатрията в Европа са довели до намаляване на броя на пациентите, настанени в заведенията за психично болни, но това е на цената на увеличаване на затворниците с някаква форма на психичено заболяване. Наказателните политики на осъждането са отчасти отговорни за тази ситуация. Това поражда сериозен проблем за затворническите служби, които не са подготвени да се справят с тези затворници.

Оценките на основните психични разстройства като депресия или шизофрения и умствена изостаналост рядко са спорни, но оценките на крайните емоционални състояния с относително кратка продължителност и на личностните разстройства са били обсъждани надълго и нашироко през последните няколко десетилетия.

Колкото по-силна е връзката между психичното разстройство и престъплението, толкова по-ниска е отговорността. Затворническата присъда се налага отчасти въз основа на това, че правонарушителят може да бъде държан лично отговорен.

Законите и наказателните кодекси, които се занимават с правонарушители с психични заболявания, неизбежно предвиждат да се наложи хоспитализация преди или вместо наказанието лишаване от свобода.

Умствените увреждания включват широк спектър от много различни състояния. Те са различни по своите причини и следствия, особено що се отнася до това как правото на здраве на затворника следва да се тълкува и прилага. Тези различия имат решаващо значение за това как трябва да се лекува затворникът, включително налагането на казните и да е мерки за сигурност.

Когато е възможно, трябва да се прави разлика между затворниците с:

- Интелектуални увреждания (включително умствена изостаналост);
- Психични заболявания (като афективно, психотично или невротично разстройство);
- Психични и поведенчески разстройства, дължащи се на употреба на психоактивни вещества;
- Личностови разстройства.

Лечението на затворници с интелектуални затруднения трябва да се съсредоточи върху осигуряването на безопасна и сигурна среда, за предпочитане отделно от другите затворници, тъй като умствено изостаналите хора са изложени на по-голям риск от експлоатация и физическо или сексуално насилие. Адаптивното поведение винаги е увредено, но в защитени социални среди, където има достъпна подкрепа, това увреждане може да не бъде изобщо очевидно при пациенти с лека умствена изостаналост.

За лишените от свобода с психични разстройства като тревожност, депресия, психотични, невротични и други разстройства следва да се предвиди добър достъп до здравни услуги и по-специално психиатрично лечение. Докладът на СЗО от 2004 г. „Превенция на психичните разстройства“ посочва, че „Превенцията на тези заболявания е очевидно един от най-ефективните начини за намаляване на тази [болестна] тежест.“⁶⁹ По подобен начин насоките за превенция на психични разстройства на Европейската психиатрична асоциация от 2011 г. посочват, че „има сериозни доказателства за това, че различните психиатрични състояния могат да бъдат предотвратени чрез прилагане на ефективни интервенции, основани на доказателства“⁷⁰. За съжаление термините „психично разстройство“ и „психични заболявания“ имат относително неясна интерпретация, в резултат на което въпросът дали личностовите разстройства са психични заболявания със същото качество или не остава нерешен⁷¹.

---

69. World Health Organization. (2004). *Prevention of mental disorders: effective interventions and policy options: summary report / a report of the World Health Organization Dept. of Mental Health and Substance Abuse*. Geneva: World Health Organization, p 1.

70. *Campion, J.; Bhui, K.; Bhugra, D. „European Psychiatric Association (EPA) guidance on prevention of mental disorders”. European Psychiatry, 2012, 27 (2): p. 68–80.*

71. *Kendell, R. E. “The distinction between personality disorder and mental illness.” In The British*

Затворниците с психични и поведенчески разстройства, дължащи се на употребата на психоактивни вещества, са по-уязвими по отношение на широк спектър от други психични заболявания. Те често страдат от психично състояние, което се отнася до двойна диагноза. Най-добрите програми за лечение са тези, които предлагат интегриран подход. Програмите не трябва да използват универсален подход, при който всички затворници получават един и същ план на присъдата или лечение. Италианската затворническа служба ръководи проект, финансиран от ЕС, който се фокусира върху броя на лишените от свобода, страдащи от проблеми с психичното здраве, с оглед на разработването и изпробването на нови подходи за справяне с психични проблеми, засягащи затворници.

Затворниците с личностови разстройства представляват специална категория. Въпреки че разстройствата на личността – най-вече анти-социални или диссоциални личностови разстройства – са включени в обичайно използваните списъци на психичните разстройства (DSM⁷² и МКБ⁷³), не всяко разстройство на личността намалява значително правната отговорност⁷⁴. Все още няма консенсус обаче сред съдебните психиатри, психолозите и юристите за това как да се прецени правната отговорност на тези правонарушители. Лицата, които проявяват предимно личностови разстройства във връзка с престъпното поведение, поне по евристични причини обикновено носят отговорност за поведението си. Това се потвърждава и от факта, че до 60 процента от затворниците са лица с разстройство на личността. С изключение на сериозните разстройства на личността, етикетирането на затворниците като уязвими само въз основа на диагноза разстройство на личността не изглежда подходящо. Даже обратното – това може да доведе до неверни индикации за специални грижи.

Journal of Psychiatry, Feb 2002, 180 (2) 110-115.

72. *Диагностичен и статистически наръчник на психичните разстройства, Американска психиатрична асоциация [American Psychiatric Association., & American Psychiatric Association. (2011). Diagnostic and statistical manual of mental disorders: DSM-IV-TR. Washington, DC: American Psychiatric Association.]*

73. **Международна класификация на болестите**, Световна здравна организация [World Health Organization. (1992). *The ICD-10 classification of mental and behavioural disorders: Clinical descriptions and diagnostic guidelines. Geneva: World Health Organization*]

74. Krober, H. L. & Lau, S. "Bad or mad?—disorders and legal responsibility: the German situation." *In Behavioral Sciences & the Law*, 18, 679–90, 2000.

Затворниците с личностови разстройства, които представляват голяма част от населението на затвора, не са автоматично посочени като уязвими, освен ако техните специфични нужди и индикации не са уточнени в детайли.

Поради разнообразието от различни състояния понятието «умствено увреждане» обхваща различните подходи на лечение, които следва да бъдат приети в отговор. Термините „психично-здравни грижи“ и „лечение“ тук се използват, за да покрият широка гама от възможности за лечение, включително психосоциална подкрепа, консултиране, логопедична и трудова терапия, физиотерапия, поведенческа терапия, психиатрично и медицинско лечение, както и други подходящи специализирани услуги за медицинска грижа.

Важно е също така да се разработят стратегии за предотвратяване на самоубийството и самонараняването. По тази причина следва да бъдат предвидени подходящи процедури за психологическо и психиатрично лечение на изложените на риск. Следва да се въведе цялостна стратегия за психично здраве във всеки затвор и служителите да бъдат обучени за оценяване на риска от самонараняване.

Процесът на здравен скрининг, предприет при постъпване в затвора (първите 24 часа след приема са периодът с най-голям риск) и последващите оценки на редовни интервали са основни компоненти на стратегиите за предотвратяване на самонараняването и самоубийството. Обучението на персонала в психичното здраве, обхващащо оценката на нивото на риска и превенцията на такива действия, е от съществено значение. Накратко, промоцията на психичното здраве в затворите трябва да бъде ключов елемент на политиката за управление на затвора и здравеопазването.

5.4 Възрастни затворници и затворници с физически увреждания

Повечето затвори са предназначени за по-млади и физически здрави нарушители. Тези затворници съставляват по-голямата част от затворническата популация. Затворническите програми обикновено също са разработени предвид нуждите на по-младите затворници. Доста различните физически способности и нужди от програми на възрастните затворници рядко се вземат под внимание. По-старите

(тоест в старческа възраст) затворници и лицата с физически увреждания (в частност тези с дългосрочни увреждания) могат да се сблъскат с различни препятствия, които затрудняват тяхното пълноценно и ефективно участие в затворническия живот на равна основа с другите.

Принципът, че наказанието лишаване от свобода следва да се налага само в краен случай, трябва да бъде от основно значение при вземането на решението дали да се изпратят в затвора правонарушители с увреждания, като се има предвид нивото на грижи, което те вероятно ще получат в затворите. Важно е също така да се гарантира, че има законодателство и процедури, които да гарантират, че лицата, обвинени или осъдени за престъпление, не са обект на дискриминация въз основа на техните физически увреждания. Тези физически увреждания са многократно по-въздействащи в затворите, като се има предвид естеството на затворената и ограничена среда.

По-възрастните затворници имат различни нужди от здравно обслужване, което повечето затворнически системи не са в състояние да осигурят във възможно най-пълна степен и което също представлява значителна тежест за ресурсите на затворническите здравни служби. Няколко фактора могат да изострят съществуващите физически увреждания. Пренаселеността на затворите е един очевиден фактор. Изложението на затвора и архитектурата също може да направят достъпа до зони за хранене, библиотеки, санитарни възли, помещения за работа, отдих и посещения труден за затворниците с двигателни увреждания. Затворниците със зрителни увреждания няма да могат да четат собствените си писма или затворническите правила и разпоредби, освен ако не им се подмага или материалът не бъде предоставен на брайлово писмо и няма да могат да използват библиотеката, освен ако няма на разположение записани материали или книги с брайлово писмо. Затворниците с увреждания на слуха или говорния апарат може да бъдат лишени от преводачи, което прави невъзможно за тях да участват в различни дейности в затворите, включително програми за консултиране, както и в собствените им изслушвания за условно освобождаване и дисциплинарни изслушвания⁷⁵.

Накратко, за да се гарантира равно третиране на лишените от сво-

---

75. Russell, M. and Stewart, J., *Disablement, Prison and Historical Segregation*, *Monthly Review*, July 15, 2002.

бода с увреждания и защита на техните човешки права, затворническите власти следва да имат специални политики и стратегии, които отговарят на нуждите на тази уязвима група. Тези политики трябва да са насочени като приоритетни области към обучението на персонала, класификацията, настаняването, здравеопазването, достъпа до програми и услуги, безопасността и подготовката за освобождаване или условното предсрочно освобождаване.

5.5 Етнически, расови и религиозни малцинства

Малцинствените групи се отличават от другите затворници по силата на своя етнос, раса и произход. Тази разлика се отразява в различни етнически, религиозни и културни практики и езици. Малцинствената група не е задължително числено малцинство, тъй като това може да включва всяка група в неравностойно положение спрямо доминиращата група по отношение на социалния статус, образованието, богатството или политическата власт. Особено важно е да се разбере, че някои етнически, расови или религиозни групи или коренно население може да са свръхпредставени в някои затвори в сравнение с положението в общата популация на съответната държава или регион.

Малцинствена група не означава непременно числено малцинство.

Свръхпредставянето се случва, когато делът на определена група от хора в системата на затворите или на наказателното правосъдие е по-голям от дела на тази група в рамките на общата популация. Равнопоставеното третиране изисква премахване на всички форми на дискриминация, както и позитивни мерки, за да се гарантира, че са спазени специалните нужди на малцинствата.

Дискриминацията в затвора може да бъде отразена по редица начини – най-видимо чрез физическо насилие (например побой) и вербален тормоз (например реч на омразата или тормоз) от персонала на затвора или други затворници. Членовете на свръхпредставени групи може да бъдат систематично:

- Класифицирани като по-тежки случаи и поставяни в институции с по-високо ниво на сигурност, отколкото е необходимо,
- Дискриминирани в качеството на материалните условия,

- Да им бъде налагано по-често дисциплинарно наказание,
- Да им бъдат налагани по-често процедури за претърсване или други мерки за сигурност,
- Да бъдат засегнати в достъпа до програми за лечение и здравна грижа,
- Да бъдат засегнати в достъпа до образование и работа, както и
- Да бъдат засегнати в достъпа до допълнителни дейности, временно освобождаване, домашен отпуск и решения за предсрочно освобождаване.

Видимо е, че езиковите нужди на малцинствените групи могат да бъдат пренебрегвани. Това може да включва например липсата на копия от правилата и нормите в затворите на разбираем за тях език, липса на материали за четене или липса на писмен и устен превод по време на заседанията по дисциплинарните производства или рехабилитационните програми.

Една успешна стратегия за преодоляване на тези проблеми изисква прилагането на подходящи процедури и политики. Първата стъпка за затворническите служби е да се заяви ясно тяхната ангажираност за расова и етническа равнопоставеност и да се превърне този ангажимент в практика. В този случай е силно препоръчително да се консултират представители на общността на малцинствените групи при разработването на конкретни мерки.

5.6 Чуждестранни национални затворници

Терминът «чуждестранни национални затворници» се отнася до «затворници, които нямат гражданство в страната, в която са лишени от свобода» и обхваща „затворници, които са живели в продължение на дълъг период в страната на лишаване от свобода, но които не са били натурализирани, както и тези, които са пристигнали наскоро”⁷⁶. Незаконните мигранти и тези, които търсят убежище, не са затворници и никога не трябва да бъдат държани в затворнически заведения. През последните няколко десетилетия популацията в затворите в европейските страни се е увеличила, а профилът ѝ се е променил. През

---

76. *Handbook on Prisoners with special needs. United Nations Office on Drugs and Crime, United Nations, New York, 2009.*

2015 г. е имало почти 115 000 чуждестранни затворници в европейските страни. Техният брой варира много за различните страна – от под 1% в Румъния и Полша до абсолютно мнозинство в почти десет страни, включително Австрия (50.9%), Лихтенщайн (55,6%), Гърция (60.4%), Люксембург (72,3%) и Швейцария (73%). Средният процент на чужденци в общото европейско население на затворите е над 20%⁷⁷. Последните събития с повишена миграция към Европа показват, че може да се очаква още нарастване.

Чуждестранните национални затворници, които нямат законно разрешение да пребивават в страната на арест, или тези, които губят своето законно разрешително за пребиваване в резултат на правонарушението, са изправени пред две наказания: лишаване от свобода и депортиране в тяхната страна на произход, често против волята им⁷⁸. Понякога страната не иска да приеме обратно затворника, което ще доведе до продължително задържане на съответното лице в несигурно състояние. Някои затворници кандидатстват за убежище, докато в затвора. Много от тях са изправени пред задържане с неопределена продължителност в очакване на решението на имиграционните власти, след като присъдата е била изтърпяна.

Затворниците, които са чужденци и са част от расова или етнически малцинствена групи, може да бъдат подложени на по-високо ниво на дискриминационни нагласи и практики. Рисковете от малтретирането се умножават, ако има и други рискови фактори като психично разстройство и посттравматично стресово разстройство.

Като се има предвид нарастващия брой чуждестранни национални затворници в много затворнически системи, има спешни етични и практически причини да се установят стратегии, които са насочени към специалните нужди на тази група от затворници за облекчаване на вредните последици от затвор в чужда страна.

Чуждестранните национални затворници, особено тези, които са в затвора като задържани имигранти, често идват от страни, засегнати

---

77. World Prison Brief and Institute for Criminal Policy Research. (1 декември 2015 г.). **Налично на:** <http://www.prisonstudies.org>.

78. Handbook on Prisoners with special needs. United Nations Office on Drugs and Crime, United Nations, New York, 2009, pp. 83-84.

от войни, политически конфликти или бедствия. Някои затворници могат да проявят симптоми на пост-травматично стресово разстройство. Това е естествена емоционална реакция към силни преживявания, които включват действителна или възприета сериозна вреда към себе си или други хора. Тези видове преживявания се наричат «травматични». Примери за травматични събития са атентати, изнасилвания, изтезания, смърт или изчезване на членове на семейството или приятели, изгонване от дома, или наблюдаване на това как друг човек е наранен или убит.

Дискриминационното третиране може да се отрази в действително физическо или вербално насилие, но често може да бъде по-малко видимо и по-неуловимо, което например е отразено в нивото на сигурност, на което са поставени чуждите граждани, предоставеното им настаняване, броя на дисциплинарните наказания, които те получават в сравнение с други, и процедурите или методите за претърсване, на които са подложени.

Европейските правила за затворите препоръчват да се предоставя конкретна информация за правна помощ на затворници, които са чуждестранни граждани, и тези затворници да бъдат информирани незабавно за правото си да поискат контакт и да им се позволят подходящи условия, за да общуват с дипломатическото или консулското представителство на тяхната страна⁷⁹.

Препоръката на Комитета на министрите към държавите-членки на Съвета на Европа 2012 (12) за чуждестранните затворници⁸⁰ изброява подробно мерките за намаляване на изолацията и насърчаване на социалното установяване:

- затворническите правила и информация трябва да бъдат пояснени,
- следва да се предоставят писмени и устни преводачески услуги, както и курсове за езиково обучение,
- трябва да бъде улеснено общуването им с други лица от същата националност,

---

79. Препоръка (2006) 2 на Комитета на министрите за Европейските правила за затворите, 37.1-37.5.

80. Препоръка CM / Rec (2012) 12 на Комитета на министрите за чуждестранните затворници.

- трябва да се осигури достъп до материали за четене в затворническите библиотеки или чрез консулските служби,
- ако чуждестранните затворници ще останат в държавата, в която са били задържани, и след освобождаването, трябва да им бъде осигурена подкрепа и грижи от затвора, пробацията или други институции, които специализират в подпомагането на затворници,
- чуждестранните национални затворници трябва да имат същия достъп до подходяща работа и професионално обучение, включително и програми извън затвора,
- трябва да бъдат улеснени посещенията и другите контакти с външния свят.

5.7 Сексуални малцинства

Сексуалното малцинство е група, чиято сексуална идентичност, ориентация или практики се различават от тези на по-голямата част от обществото. Терминът се използва предимно за означаване на хомосексуални лица, но това може да се отнася до интерсексуални и транссексуални лица или тези от трети пол⁸¹.

Сексуалните малцинства са особено уязвима група в затворите поради дискриминацията. Затворниците претърпяват унижение, насилие и сексуален тормоз. Основната и най-очевидна нужда на такива затворници е защитата от сексуален тормоз и изнасилване, нападения, които обикновено се извършват от други затворници.

Затворниците от сексуалните малцинства е много по-вероятно да станат жертви на сексуален тормоз и изнасилване, отколкото да са извършители на такива действия¹.

Както отбелязва Наръчника на ООН за лишените от свобода със специални нужди⁸², тъй като изнасилването от затворник на затворник в такива случаи включва лица от един и същи пол, неговите извършители са лекомислено определяни като хомосексуалисти. В действителност повечето затворнически изнасилвачи се виждат като хете-

81. По-наскоро беше предложен общият термин ПСМ («Полови и сексуални малцинства»).

82. *Handbook on Prisoners with special needs. United Nations Office on Drugs and Crime, United Nations, New York, 2009, p. 105-106.*

росексуални, а жертвата – като заместител на жена. Обичайният ход, достъпен на хомосексуалните затворници жени и мъже, е да получат защитата на затворник «съпруг», тоест такъв, който е достатъчно високо в йерархията, за да държи на разстояние другите затворници, в замяна на изпълнението на всичките му/й сексуални искания. С течение на времето обаче жертвата може да бъде «отдавана под наем» на други затворници, като по този начин се влошава страданието на жертвата чрез принудителна проституция.

Редица мерки за защита на тези затворници ще помогнат за справяне с рисковете, свързани с малтретирането:

- Ръководството на затвора трябва да разработи политики и стратегии, които да гарантират максималната възможна защита на затворниците от сексуалните малцинства, като се забранява дискриминацията въз основа на сексуалната ориентация или половата идентичност. В частност не трябва да има дискриминация по отношение на качеството на настаняването, предоставяно за затворници от сексуалните малцинства.
- Обучението на персонала трябва да включва повишаване на осведомеността за принципите на равнопоставеност и недопускане на дискриминация, включително и осведомяване за сексуалната ориентация и половата идентичност и специалните нужди и защитата на сексуалните малцинства.
- Затворническите класификационни системи трябва да припознават специалните нужди от защита на лишените от свобода от сексуални малцинства. Тези затворници не трябва да се поставят в общежития или килии заедно с други затворници, които може да представляват риск за тяхната безопасност. (Полезно е да се вземат предвид желанията и интересите на самите затворници по време на етапа на разпределение в килиите).

Не винаги е препоръчително транссексуалните затворници да се настаняват според техния пол по рождение. Вместо това ръководството на затвора трябва да вземе предвид различните нужди за настаняване на тези, които не са предприели смяна на пола и тези, които са го направили и дали затворниците са преминали от мъже към жени или от жени към мъже или са в процес на преминаване.

Както при всички затворници, осъдените от сексуалните малцинства трябва да бъдат подложени на пълен здравен скрининг при постъпване в затвора. Ефективният, достъпен и поверителен механизъм за жалби също така ще подпомогне идентифицирането на специфичните проблеми на тези затворници.

5.8 Други уязвими групи пълнолетни затворници

Съществуват и други уязвими групи затворници. Дългосрочните и доживотните затворници, терминално болните лишени от свобода или (там, където съществуват) настанените в болници по съдебна медицина или места за превантивно лишаване от свобода с висока степен на сигурност могат да са допълнителни уязвими групи в рамките на системата на наказателното правораздаване. Лицата във всяка от тези групи имат определени нужди и могат да се сблъскат със специфични рискове за малтретиране. Въпреки че тези групи са много разнородни по отношение на житейските си перспективи и социалната реинтеграция, всяка от тях е изложена на риск от страдание, причинено от отделянето и изолацията от техните семейства.

Следва да бъдат разработени (и периодично преразглеждани) подходящи политики и стратегии, за да се гарантира, че нуждите на лишените от свобода, застрашени от дългосрочна социална изолация или с минимални шансове в живота, са адресирани по начин, който зачита човешките им права, докато в същото време се вземат предвид потребностите на сигурността и безопасността на общността. Тези политики и стратегии трябва да включват и медицинските грижи.

Глава 6: Мерки за сигурност, средства за ограничаване и изолиране в единична килия

6.1 Въведение

Както казахме, служителите в затворите имат важна отговорност за защита на затворниците от другите в затвора. Персоналът трябва да е нащрек, за да идентифицира и да бъде обучен да се справя с «неуловимите форми на тормоз, откритите сплашвания и сериозните физически нападения»⁸³. Както беше отбелязано и по-горе, положителните отношения между персонала и затворниците чрез междуличностни комуникационни умения ще доведат до ситуация на «динамична сигурност», която намалява нуждата от по-натрапливи форми на физически контрол на лишените от свобода. Според Организацията на обединените нации⁸⁴ ключови фактори за гарантиране на сигурност и ред при лишаването от свобода включват разположението и инфраструктурата на затворническото заведение, достатъчния брой персонал, който е добре обучен и има съответните умения и компетенции, ефективната система за класификация на задържаните, както и разделянето на различните категории задържани. Тези фактори работят срещу необходимостта от използването на мерки за ограничаване. И обратното – лошото управление на затвора, което води до проблемни форми на контрол, се очертава като основна причина за междуличностно насилие, когато по-често се злоупотребява с мерките за ограничаване.

---

83. XXI общ доклад на КПИ (CPT/Inf(2001) 16, ал 27. За пример на дискусия на КПИ виж CPT/Inf(99) 9 (Финландия), параграф 59 (яснота за проблема с междузатворническото насилие и признание за задължението за грижа, което се дължи на затворниците в такива случаи, но «е дошло време да се отиде отвъд наблюдението на явлението и да се създаде последователна стратегия, за да се справим с него. Трябва да се направи повече, за да се сведе до минимум възможността за силните и здрави затворници да измъчват слабите»).

84. United Nations, *Prison Incident Management Handbook*, 2013, p26.

Подходът «динамична сигурност», който съчетава положителните отношения между персонала и затворниците с коректно отношение и целенасочени дейности, както и техниките за медиация и деескалация, е по-ефективен начин да се осигури реда, тъй като дава възможност за предвиждане на проблемите и рисковете за сигурност.

Все пак, правилното класифициране и разпределение на лишените от свобода могат да намалят опасността от сплашването на затворниците от други, но прилагането на мерки за сигурност (като например претърсванията, употребата на ограничителни средства и поставянето на затворниците в изолация в единична килия) може понякога да е необходимо, за да се осигури сигурност и ред в средата, да се защитят лишените от свобода от междузатворническо насилие, за самозащита, за да се предотврати самоанаряване и самоубийство и за да се предотврати бягство.

Европейският съд по правата на човека осъзнава присъщите затруднения в поддържането на сигурността и добрия ред в затворите. Задържането в затвор с висока степен на сигурност не е само по себе си несъвместимо с ЕКПЧ, но налагането на рутинни, но строги мерки за сигурност при липса на убедителна необходимост може да доведе до нарушение на забраната за малтретиране по силата на член 3, особено ако съществуват индикации за намерение да се унижи затворника. Въпреки това, както е обсъдено по-горе, материалните условия трябва да са съвместими с уважението към човешкото достойнство и да не създават стрес или трудности с интензитет, който надвишава неизбежното ниво на страдание, присъщо на лишаването от свобода.

В голяма част от тази съдебна практика принципът е, че прилагането на мерките за сигурност или ограниченията трябва да отговарят на две основни изисквания: първо, пропорционалност (тоест трябва да има разумна връзка между избраните средства и търсения резултат), и на второ място защита срещу произволно вземане на решения (тоест процедурните гаранции трябва да бъдат достатъчни, за да защитят затворника от неоправдано действие).

Следователно предпазните мерки са необходими, за да се противодейства на възможността за малтретиране в случаи, в които се налага употребата на сила или използването на инструменти за физически

ограничения. Използването на средства за ограничаване, които са „по своята същност унижителни или болезнени», не е допустимо при никакви обстоятелства. Това следва да се разглежда в светлината на коментара към член 5 от Кодекса на ООН за поведението на право-прилагащите органи, в който се посочва, че терминът «жестоко, нечовешко или унижително отнасяне или наказание» трябва да „се тълкува така, че да упражни възможно най-широка защита срещу злоупотреби, независимо дали те са физически или психически“. Освен това в съответствие с Европейските правила за затворите средствата за ограничаване не трябва никога да се прилагат като наказание. В Португалия от служителите се изисква да докладват на началника на затвора веднага, когато им стане известен всеки случай, в който е била използвана принудителна сила; от своя страна началникът трябва да докладва въпроса на генералния директор на затворническата служба за по-нататъшно разглеждане от инспектората и одитната служба, оглавявана от генералния директор на затворническата служба и координирана от съдия или прокурор. Освен това, при всеки затворник, *за който* се налага да бъде ограничен с белезници за повече от един час, *се привикват* клиничните служби за оценка и приемане на мерките, които се считат за целесъобразни с оглед здравословното му състояние. Във Великобритания [Англия и Уелс] всички затвори са длъжни да анализират статистиката си за употребата на сила, търсейки тенденции, включително и непропорционално използване, засягащо затворниците от етническите малцинства. Освен това е въведена система за превенция на корупцията и професионални стандарти, която позволява на персонала да докладва поверително за твърдения за малтретиране и неправомерни действия от други членове на персонала.

Тази глава ще разгледа редица мерки за сигурност, включително използването на изолирането в единична килия или сегрегация. В тази връзка текстът ще покаже най-добрия начин за постигане на изискванията на правило 51 от Европейските правила за затворите, което гласи: «Мерките за сигурност, прилагани към отделните затворници, трябва да са минимално необходимите за постигане на безопасното им лишаване от свобода».

6.2 Претърсване на затворници на голо

Една очевидна мярка за сигурност е претърсването на затворници на голо. Ясно е обаче, че такава една мярка има присъщи рискове, най-очевидният от които е, че затворникът може да се почувства унижен. Прилагането на тази форма на мярка за сигурност⁸⁵ може да доведе до проблеми със съвместимостта с ЕКПЧ. Ясно е, че властите трябва да са в състояние да покажат, че мярката е оправдана, защото ще бъде заподозряна употребата ѝ за неподходящи цели или просто като рутинна практика. Претърсванията, изискващи събличането на задържания, трябва да се извършват само от персонал от същия пол и извън зрителния обхват на надзирателите от противоположния пол⁸⁶.

Претърсването на голо, наложено като рутинна практика, има присъщи рискове. Персоналът трябва да е в състояние да докаже, че мярката е оправдана и че претърсването е пропорционална реакция.

В *Iwańczuk v Poland* на един затворник е било наредено да се подложи на телесно претърсване, преди да упражни правото си на глас. Той не е бил затворник, извършващ много нарушения, и не е имало основание за опасенията, че ще прояви насилие. Докато се е събличал, е бил подложен на оскърбителни забележки от надзирателите **и** поради това унижение е отказал да свали други дрехи. **В резултат на това** е бил лишен от правото си да гласува. Това представлява унизително отношение по смисъла на член 3⁸⁷.

Във *Van der Ven v Netherlands* съчетанието от рутинно претърсване на голо и налагането на други строги мерки за сигурност възлиза на нечовешко или унизително отношение. Едно от нещата, което е било

---

85. Виж Препоръка (98) 7 на Комитета на министрите относно етичните и организационните аспекти на здравната грижа в затвора, параграф 72: «Личният обиск е от компетентността на административните органи и затворническите лекари не трябва да участват в тези процедури. Въпреки това интимният медицински преглед трябва да се провежда от лекар, когато е налице обективна медицинска причина, която изисква участието му.»

86. XX общ доклад на КПИ, СРТ / Inf (2000) 13, параграф 23. Виж също *Wiktorko v Poland* (31 март 2009 г.), параграф 46-57 (събличането гола на жена в изтрезвителен център от мъже членове на персонала и обездвижване с колани за десет часа представляват унизително отношение).

87. *Iwańczuk v Poland* (15 ноември 2001 г.), пар. 50-60.

най-трудно за издържане от жалбоподателя, е седмичната рутина от претърсване на голо за около три години и половина – мярка, прилагана при липса на убедителна необходимост и в допълнение към всички други наложени строги мерки за сигурност⁸⁸.

Във **Frérot v France**, **пълните** телесни претърсвания не са били доказани да се основават на убедителни потребности за сигурност, а по-скоро на презумпция за укриване. Това е довело до констатация за нарушение⁸⁹.

В **El Shennawy v France** многократните пълни телесни претърсвания на високорисков затворник от служители, носещи качулки, до осем пъти на ден в продължение на кратък период от време и които първоначално са били записвани на видео, **са определени като** нарушаващи член 3 от Европейската конвенция за правата на човека: пълното телесно претърсване трябва не само да е необходимо, но **и да се** провежда по подходящ начин, а този случай включва степен на унижение, надхвърляща нивото, до което претърсването на голо на лишените от свобода неизбежно би довело⁹⁰.

6.3 Механизми за наблюдение на сигурността в затворите

Претърсването на голо на лишените от свобода не е единственият аспект на вътрешните мерки за сигурност, който може да доведе до проблеми по ЕКПЧ: тестването за наркотици⁹¹ и други форми на насилствен медицински преглед на затворниците представляват намеци по отношение на личния живот, но се считат за оправдани, когато една държава може да докаже, че това е в името на добрия ред или като стъпка, предприета за собствените интереси на затворника⁹². Въ-

---

88. *Van der Ven v Netherlands* ECHR 2003-II, *нар.* 46-63. Виж също *Lorsé and Others v Netherlands* (4 февруари 2003 г.), *нар.* 58-74.

89. *Frérot v France* 2007-VII, *нар.* 35-48

90. *El Shennawy v France* (20 януари 2011 г.), *нар.* 39-46

91. Жалба № 21132/93, *Peters v Netherlands*, решение на Комисията от 6 април 1994 г., DR 77, стр. 75; и жалба № 20872/92, *A.B. v Switzerland*, решение на Комисията от 22 февруари 1995 г., DR 80, стр. 66 (задължителната медицинска интервенция под формата на тестове на урината на затворници представлява намеса по отношение на личния живот, но е оправдана, колкото е необходимо за предотвратяване на престъпността и поддържане на реда).

92. *Matter v Slovakia* (5 юли 1999 г.), *нар.* 64-72 (принудителният преглед на лишен от свобода заради психичното му здраве е оправдан заради собствените му интереси).

преки това във всички случаи ще бъде необходимо да има достатъчно правно основание за съответната практика, за да се предотврати произволното прилагане на мярката:

Във *Van der Graaf v the Netherlands* затворникът е бил подложен на постоянно видео наблюдение за период от около четири месеца и половина в ареста. **Наблюдението е било сметено за уместно предвид реакцията на обществото към обвиненията, пред които е бил изправен** жалбоподателят (а именно подозрение, че е прострелял и убил известен политик) и за да се сведе до минимум риска от самоубийство или друга вреда на затворника. При обявяването на жалбата за недопустима, Съдът счита, че въпреки че липсата на личен живот може да е причинила страдание, не е било доказано в достатъчна степен, **че такава мярка в действителност го подлага на психическо страдание на ниво на тежест**, което представлява нечовешко или унизително отнасяне по смисъла на член 3. Също така жалбата не е била основателна от гледна точка на член 8, **като** се има предвид общественото недоволство, причинено от предполагаемото му престъпление, и значението на явяването му пред съда. С други думи, при тези обстоятелства в едно демократично общество намесата в личния живот би могла да се разглежда като необходима в интерес на обществената безопасност и предотвратяването на безредици и престъпления⁹³.

В *Lindström and Mässeli v Finland*, **налагането на изискване** към затворниците да носят «запечатани» гащеризони за кратки периоди от време при съмнение за опит за контрабанда на наркотици са довели до случаи, в които те са се изхождали в гащеризоните. **В случая Съдът стига до заключението, че не е имало нарушение на член 3**, тъй като е имало налице силни съображения за сигурност за практиката на запечатаните гащеризони за затворниците в изолация и е нямало намерение да се унижат затворниците, но е установено нарушение на член 8 поради недостатъчно правно основание за тази практика⁹⁴.

---

93. *Van der Graaf v Netherlands* (peu.), (1 юни 2004 г.).

94. *Lindström and Mässeli v Finland* (14 януари 2014 г.), нар. 37-50 и 58-66

6.4 Използване на принудителни средства за ограничаване

Рискът е, че използването на принудителни средства за ограничаване само себе си представлява форма на малтретиране или най-малкото подкопава установяването на хармонични отношения между персонала и затворниците. Средствата за ограничаване са определени като външни механични устройства, предназначени да ограничат или да блокират движението на тялото на човека изцяло или частично. Инструментите за ограничаване поставят висок риск от изтезания или други форми на малтретиране поради техния твърде натраплив характер и риска от причиняване на нараняване, болка и унижение. Някои устройства са забранени или заклеймени като унижителни или болезнени. Стандартите, разработени относно медицинската етика, забраняват на здравния персонал да участва в каквато и да е процедура за ограничаване на затворник или задържано лице. Няма терапевтична обосновка за продължителното използване на ограничаване; всъщност това използване може да представлява малтретиране.

Съществува също и риск, че със средствата за ограничаване може да се злоупотреби пряко и нарочно като с инструменти за умишлено малтретиране или за обездвижване на задържани, които след това биват бити или тормозени по друг начин. Отвъд съзнателната употреба на изтезанията, използването на белезници и други средства за ограничаване по време на разпит е проблемно, ако те се използват, за да сломят задържания, за да го сплашат или да го „пречупят“, за да се извлече признание или изявление. Затова средствата за ограничаване трябва да се използват само за възможно най-кратък период от време и никога не трябва да се прилагат под формата на наказание. За КПИ използването на инструменти на физическо ограничаване също следва да се разглежда като изключително, прекратено при първа възможност, те никога да не бъдат прилагани (или прилагането им – удължено) под формата на наказание и винаги да бъдат придружени от «постоянен и адекватен надзор» на затворника и от осигуряването на медицинско лечение⁹⁵.

---

95. II общ доклад на КПИ, цит. съч., пар. 53. Виж XXI общ доклад, цит. съч., пар. 26.: „Крайъгълният камък на хуманната затворническа система винаги ще бъдат надлежно наетият и обучен затворнически персонал, който знае как да заеме подходящо отношение в отношенията си с лишените от свобода и вижда работата си по-скоро като призвание, а не просто като работа. Изграждането на положителни отношения с лишените от

Затворникът, срещу когото е било използвано каквото и да е насилствено средство, трябва да има правото да бъде незабавно прегледан и ако е необходимо лекуван от лекар. Този преглед трябва да се провежда извън слуховия обхват и за предпочитане – извън зрителния обхват на немедицинския персонал, като резултатите от прегледа (включително всички свързани с това изявления от страна на затворника и заключенията на лекаря) трябва да бъдат официално регистрирани и предоставени на затворника. В редките случаи, когато се изисква да се прибегва до инструменти за физически ограничения, съответните затворници трябва да се държат под постоянно и адекватно наблюдение. Освен това средствата за ограничаване трябва да бъдат премахнати във възможно най-кратки срокове; те никога не трябва да се прилагат или тяхното прилагане да бъде удължено като наказание. И последно – трябва да се документира всеки случай на употреба на сила срещу затворници⁹⁶.

Няма терапевтична обосновка за продължителното използване на физически ограничения. Тяхната употреба трябва да бъде законосъобразна, необходима и пропорционална.

Прибягването до физическа сила, която не е била абсолютно необходима поради поведението на задържания, по принцип ще доведе до въпроса дали това представлява малтретиране по смисъла на член 3 от ЕКПЧ⁹⁷. Европейските правила за затворите също поясняват, че използването на сила или принудителни ограничения могат да бъдат оправдани само в строго определени случаи (като самозащита, в случай на опит за бягство, активна или пасивна физическа съпротива на разпореждане, основано на закон или наредби) и не трябва да включва повече сила, отколкото е строго необходимо. На персонала трябва да се предостави подходящо обучение, за да могат да ограничават агресивните затворници⁹⁸.

свобода следва да бъде признато като ключова характеристика на това призвание.» За обсъждане в докладите по страни, виж СРТ / Inf (2009) 25 (Босна и Херцеговина), в пар. 77: «Ограничаването на затворниците с риск от самонараняване, като се окоават с белезници за леглото не е приемливо. Съществуват алтернативни средства за механично ограничаване на затворника, които са по-подходящи и предизвикват по-малко наранявания».

96. II общ доклад на КПИ, СРТ / Inf (92) 3, пар. 53.

97. Ribitsch v Austria, (1995), A336, пар. 38; и Tekin v Turkey 1998-IV, пар. 53.

98. Препоръка (2006) 2 на Комитета на министрите за Европейските правила за затворите, правила 64-68.

Принципът се отнася и до използването на белезници. Затворниците не трябва да бъдат оковавани с белезници при лишаването от свобода без основателна и сериозна причина за сигурност, а използването на физически ограничения е легитимно само ако е законно, **необходимо и пропорционално**⁹⁹.

В *Tarariyeva v Russia* ненужното оковаване с белезници на затворник за леглото, **докато той е** бил тежко болен, се счита за нарушение на член 3¹⁰⁰. Подобно нарушение е установено в *Filiz Uyan v Turkey* заради отказ да се премахнат белезниците от жена затворник, излежаваща дълга присъда, **която е била отведена** за гинекологичен преглед, проведен в присъствието на надзиратели мъже¹⁰¹.

В Кашавелов срещу България системното оковаване с белезници на затворник всеки път, когато той е бил извеждан от килията си – практика, която е била прилагана в продължение на 13 години въпреки липсата на каквито и да било показатели на риска – е определено като нарушение на член 3. Съдът отбелязва стандартите на КПИ, че системното оковаване с белезници представлява унижително отношение¹⁰². От друга страна няма нарушение в *Portmann v Switzerland*, **в който случай** особено опасен заподозрян е бил с качулка, белезници и окови на краката като ограничения в продължение на два часа¹⁰³. Накратко, ограничаването не трябва да се прилага, освен в изключителни обстоятелства, когато няма други възможности на разположение, за да се предотврати нанасяне на вреди на другите или на самия затворник, или за предотвратяване на бягство по време на прехвърляне. Там, където използването на средства за ограничаване е легитимно по принцип, начинът, по който те се прилагат, не трябва да е унижителен или болезнен (например закопчаване на белезниците по-стегнато от необходимото). С цел да се даде възможност за подходящ документиране за това дали използването на ограничения е необходимо, правилното записване на използването на средства за ограничаване трябва да бъде задължително. Накратко, избраният метод трябва да бъде пропорционален на ситуацията, като не се изисква

---

99. Доклад за посещение от 2008 г. на подкомисията по предотвратяване на изтезанията (ППИ) в Бенин, 15 март 2011 г., CAT/ОП/BEN/1, пар. 107.

100. *Tarariyeva v Russia* 2006-XV, пар. 108-111.

101. *Filiz Uyan v Turkey* (8 януари 2009 г.), пар. 32-35

102. *Кашавелов срещу България* (20 януари 2011 г.), пар. 38-40.

103. *Portmann v Switzerland*, (11 октомври 2011 г.), пар. 66-72.

автоматично прибягване до ограничения, ако би бил достатъчен един кратък период от ръчно контролиране заедно с умения за деескалация. Освен това ограниченията никога не трябва да се използват на дискриминационна основа и трябва да се вземат предвид уязвимите характеристики независимо от наличието на ясни процедури, например в случай на болни или пострадали задържани лица, възрастни затворници или лица с увреждания¹⁰⁴.

6.5 Налагане на изолация в единична килия

Изолацията в единична килия носи риск от малтретиране. КПИ определя изолацията като «случаите, в които на затворника е наредено да бъде задържан отделно от другите затворници или е задържан заедно с един или двама други затворници»¹⁰⁵. Това се налага поради няколко коренно различни причини: като дисциплинарно наказание, като реакция на възприетата „опасност“ на затворника или „проблемното“ му поведение, в интерес на следствието, по собствена молба на затворника или за защита на затворника от риска от насилие от други затворници¹⁰⁶. За КПИ изолацията трябва винаги да бъде оправ-

---

104. Виж обсъдената по-горе съдебна практика на с. 20-26.

105. Виж XXI общ доклад на КПИ СРТ/Inf (28), пар. 53-64 (подробно изказване върху единичната изолация). Декларацията от Истанбул върху единичната изолация (2007) като дефиниция включва «физическото изолиране на лицата, които са затворени в килиите си за двадесет и две до двадесет и четири часа в денонощието» и където «смисленият контакт с други хора обикновено се свежда до минимум» и «намаляването на стимули е не само количествено, но и качествено... наличните стимули и случайните социални контакти рядко се избират свободно, като цяло са монотонни и често не са съпричастни». Виж по-нататък Препоръка (2006) 2 на Комитета на министрите за Европейските правила за затворите, правило 53: «Специалните високи мерки за сигурност или за безопасност трябва да се прилагат само при изключителни обстоятелства. Трябва да има ясни процедури, които да се следват, когато такива мерки трябва да се прилагат към който и да е затворник. Естеството на тези мерки, тяхната продължителност и основанията, на които те могат да се прилагат, се определят от националното право. ... Такива мерки следва да се прилагат за отделни лица, а не върху групи от затворници. “ Относно международните стандарти виж Истанбулската декларация за използването и въздействието на единичната изолация (2007) и Доклада на специалния докладчик на ООН за изтезанията А/66/268 (2011). Виж също правилата на ООН за третирането на жените затворници и мерките за жени правонарушители, несвързани с лишаване от свобода (Правилата от Банкок) (2010), правило 22 (забрана на единичната изолация за бременни жени, жени с бебета и кърмачки).

106. XXI общ доклад на КПИ, СРТ / Inf (2011) 28, пар. 53. Декларацията от Истанбул върху единичната изолация (2007) също отбелязва «общо взето четири обстоятелства в различните правосъдни системи по целия свят; като дисциплинарно наказание за осъдените; за изолиране на физически лица по време на текущо наказателно разследване; все по-често

дана и да отговаря на определени принципи, обобщени в акронима „ПЛОНН“: тоест изолацията в единична килия трябва да бъде пропорционална (свързана с реална или потенциална вреда, на която трябва да се обърне внимание, и колкото по-дълго продължи задържането, толкова по-силна трябва да е причината); легална (ясно и добре регламентирана в националното законодателство); отчетна (изцяло записана, така че да се проследи взимането на решения и последващите преразглеждания); необходима (следва да се прилагат само ограниченията, които са необходими за постигане на конкретния резултат); недискриминационна (за да се гарантира, че не се взимат под внимание нерелевантни съображения, когато тя се налага)¹⁰⁷ ..

Когато изолацията се използва като наказание:

Предвид потенциалните много вредни последици от изолацията, КПИ счита, че принципът на пропорционалност изисква тя да бъде използвана като дисциплинарно наказание само в изключителни случаи и като последна инстанция, както и за възможно най-кратък период от време. КПИ счита, че максималният срок трябва да бъде не по-дълъг от 14 дни за дадено правонарушение, като за предпочитане е по-кратък срок. *В случай на непълнолетни, КПИ настоява всяко използване на изолация като дисциплинарно наказание да бъде налагано само в краен случай и само за много кратък период от време*¹⁰⁸. *Освен това трябва да има забрана на последователни дисциплинарни присъди, което да доведе до непрекъснат срок от изолация, надвишаващ максималния период. Всички престъпления, извършени от затворник, за които се смята, че изискват по-тежки санкции, трябва да бъдат разглеждани чрез системата на наказателното правораздаване.*

Причината за налагането на изолацията като наказание и продължителността на времето, за което тя се налага, *трябва да бъдат изцяло документирани в протокола от дисциплинарното изслушване. Тази документация трябва да бъде на разположение на висшите ръково-*

като административен инструмент за управление на конкретни групи от затворници; и като съдебна присъда. В много юрисдикции единичната изолация се използва също и като заместител на подходящата медицинска или психиатрична помощ за лица с психически разстройства лица. Освен това единичната изолация все повече се използва като част от принудителния разпит, а често е неразделна част от насилственото изчезване или задържането в комуникационна изолация».

107. XXI общ доклад на КПИ, СРТ / Inf (2011) 28, пар. 55.

108. XXIV общ доклад на КПИ, СРТ / Inf (2015) 1, пар. 128.

дители и надзорните органи. Трябва да има и ефективен процес за обжалване, който може да преразгледа констатацията на вина *и/или присъдата* своевременно, за да промени практиката. Необходим същевременен елемент е лесният достъп до правни съвети за затворниците в тази ситуация.

Затворниците, подложени на това наказание, трябва да бъдат посещавани всекидневно от началника на затвора или друг член на висшето ръководство и да се даде заповед за прекратяване на изолацията, *когато тази стъпка се налага* поради състоянието или поведението на затворника. Трябва да се съхранява документацията от такива посещения и свързаните с тях решения¹⁰⁹.

Що се отнася до последиците от изолацията върху личността на затворника, Съдът подчертава, че всички форми на изолация без подходяща психическа и физическа стимулация вероятно имат вредни последици в дългосрочен план, което води до влошаване на умствените способности и социалните умения. Също така автоматичното отделяне на доживотните затворници от останалата част от затворническата популация и един от друг, особено когато няма достатъчни стимули извън килиите или в килиите, може само по себе си да повдигне въпрос по член 3 от ЕСПЧ, като изолацията трябва да бъде обоснована с конкретни съображения за сигурност и допълнителни препратки към незадължителните юридически инструменти.

Дали това поражда проблем, попадащ в обхвата на член 3, ще зависи от конкретните факти по всеки отделен случай, включително от условията, при които това се налага, строгостта на мярката, нейната продължителност, търсената цел и нейното въздействие върху затворника. Налагането на изолация в единична килия за неопределено време или когато се касае за пълна сензорна и социална изолация няма да бъде съвместимо с гаранцията¹¹⁰, но за други форми на изолация може също така да се счита, че нарушават член 3, ако липсват подходящи грижи за психическата и физическата стимулация, ако са придружени от лоши материални условия или ако здравето на за-

---

109. XXI общ доклад на КПИ, СРТ / Inf (2011) 28, от пар. 56 и 57.

110. *Van der Ven v Netherlands 2003-II*, ал 51; виж също и *Ramirez Sanchez v France [GC]*, 2006-IX, пар. 138; и пар. 125-150 (*продължителна единична изолация на терорист: няма нарушение на член 3, като се отчита броя на посещенията от неговите правни представители*).

творника не е било взето под внимание¹¹¹. В Румъния националните насоки се опитват да ограничат използването на изолация в единична килия. Така например принципът, че сегрегацията трябва да се налага само докато бъде определена валидна алтернатива, означава, че ако причината за сегрегацията е свързана с един конкретен затвор, затворникът трябва да бъде прехвърлен, така че необходимостта от сегрегация се отстранява. Сегрегираният затворник има право да се свърже със законния си представител и продължава да има подходящите средства, за да поддържа връзка със семейството си, освен ако не са в сила определени съображения за сигурност, и трябва да му бъде предоставена възможност да участва в дейности (заедно с други затворници, когато това е възможно), за да се предотврати сетивната депривация. Във Великобритания [Англия и Уелс], затворниците, държани в сегрегация, са обект на строг контрол и на всекидневни посещения от началника на затвора, духовно лице, независим съвет по наблюдението и здравните служби. Затворниците, за които има риск от самонараняване в отделението за сегрегация, биват подложени на алгоритъм за безопасността, който определя дали затворникът може да се справи с известен период на сегрегация. Извършват се и одити, за да се гарантира, че има налични системи за безопасното управление на затворници, държани в сегрегация.

Употребата на изолацията в единична килия трябва да бъде законосъобразна, необходима и пропорционална. Изолацията за неопределен период или при липса на достатъчно умствена стимулация е несъвместима с Европейската конвенция за правата на човека.

По-специално, налагането на тези мерки може да се осъществи само когато те са в съответствие с националното законодателство и когато са придружени от процедурни предпазни мерки.

В резултат на това, налагането на изолация в единична килия в случаи, в които рискът, който затворникът представлява, не е достатъ-

---

111. Виж например *Йоргов срещу България* (11 март 2004 г.), пар. 83 (вероятност от влошаване на умствените способности и умения в дългосрочен план); *Csüllög v Hungary* (7 юни 2011 г.), пар. 34 (продължителна единична изолация в неподходящи условия за задържане); *Hellig v Germany* (7 юли 2011 г.) (едноседмично изолиране в килия за сигурност без дрехи); и *Plathey v France* (10 ноември 2011 г.), пар. 39-57 (едномесечно задържане във воняща наказателна килия в продължение на 23 часа в денонощието: нарушение).

чен, за да оправдае тази мярка или когато наложените ограничения не са разумно свързани с поставените цели за изолацията, ще породи нарушение на член 3¹¹².

6.6 Дисциплинарни процедури

Вътрешните правила в затворите неизменно съдържат разпоредби за осигуряването на добър ред в затворите и нарушаването на тези правила може да породи налагането на санкции. Европейските правила за затворите признават, че поддържането на дисциплината е необходимо, за да се осигури добрата безопасност и сигурността на затвора. Следователно вътрешните правилници трябва да уточняват кое поведение представлява дисциплинарно нарушение, вида и продължителността на наказанието, което може да бъде наложено при констатиране на нарушение, органът, компетентен да наложи такова наказание, както и достъпът на затворника до (и властта на) въззивния орган¹¹³.

За КПИ също са необходими ясни заявления на очакваното поведение и дисциплинарни процедури, които са официално установени и прилагани в практиката, за да се предотврати развиването на неофициални и неконтролирани системи за контрол. Така се избягва прилагането на неофициални режими, съществуващи успоредно с формалните процедури¹¹⁴. Институционалните практики, които протичат на базата на «минимум хартия, максимум ефективност» следователно са съмнителни. Затворниците трябва да имат правото да бъдат чути и да обжалват наложените им санкции, а всяко наказание трябва да отразява нарушението и да не бъде прекомерно. Налагането на специфични форми на наказателно задържане като изолация в единична килия или мерки за „специално ограничаване“ също трябва да се съпътства от предпазни мерки, а където съществуват и други процедури, позволяващи налагането на принудително отделяне на

---

112. *X v Turkey* (9 октомври 2012 г.), пар. 31-45 (задържане на хомосексуален затворник в пълна изолация в продължение на повече от осем месеца, за да бъде предпазен от други затворници: нарушение) ; виж също *Rohde v Denmark* (21 юли 2005 г.), пар. 93 (обвиняем е държан в единична изолация почти цяла година: няма нарушение).

113. Препоръка (2006) 2 на Комитета на министрите за Европейските правила за затворите, правила 55-63.

114. За повече информация виж *Morgan, R. and Evans, M., Combating Torture in Europe*, Council of Europe Publishing, Strasbourg, 2002, pp. 117-121.

затворника от другите затворници по причини, свързани с дисциплината или със сигурността, те следва също да предоставят ефективни предпазни мерки като писмено уведомление за причините за тази мярка, възможността затворниците да представят своите възгледи и възможността „мярката да се обжалва пред съответен орган“¹¹⁵. КПИ ясно заявява, че случаите на самонараняване не трябва да се третират като дисциплинарни въпроси¹¹⁶.

Може би е очевидно, че процедурните предпазни мерки на същото ниво, което се прилага в контекста на определянето на наказателно обвинение, не е задължително да са подходящи във всички тези случаи. Въпреки това, решението да се поставят етикети на правонарушенията в затворите в националното законодателство като «дисциплинарни» или «административни», а не като «наказателни», не е задължително да изключва прилагането на гаранции по отношение на член 6 от ЕКПЧ. С други думи, националната квалификация на престъплението в затворническия правилник просто като «дисциплинарно» не е решаваща. Колкото повече „значително вредна“ е потенциалната санкция, толкова по-голяма е вероятността, че правонарушението ще се счита за наказателно, особено ако наказанието за него би включвало немалка загуба на свобода¹¹⁷.

В ***Campbell and Fell v United Kingdom*** дисциплинарните нарушения обхващат не само въпросите на вътрешната дисциплина, но и поведение, което е престъпно според националното законодателство и което води до загуба на опрощаване на почти три години. Като се има предвид особено тежкия характер на правонарушенията, в които лицата са обвинени, и значителния брой на присъдени допълнителни

---

115. II общ доклад на КПИ, СРТ / Inf (92) 3, пар. 55 (въпреки че изложените мотиви „може да не включват подробности, които поради изисквания за сигурност не се предоставят на затворника“).

116. Виж например СРТ / Inf (2005) 13 (Австрия), параграф 105: «КПИ би желал да подчертае, че действията на самонараняване и опитите за самоубийство често отразяват проблеми и състояния от психологически или психиатричен характер и трябва към тях да се подхожда терапевтично, а не наказателно».

117. *Engel and Others v the Netherlands*, (1976) A. 22, пар. 80-85, от пар. 82 (налагането на строг арест за два дни на един войник, за нарушение на военната дисциплина е считано за недостатъчно да постави въпроса в категорията „престъпно“); виж също жалба № 7341/76, *Eggs v Switzerland* от 11 декември 1976 г., DR 15, стр. 35 (загубата на свободата в резултат на налагането на строг арест за пет дни за нарушаване на военната дисциплина се смята за недостатъчна за установяване на «престъпно» правонарушение).

дни (т.е. загуба на опрощаване), **възлизащ на** петстотин и седемдесет дни, Съдът бързо определи, че член 6 е приложим за затворническите дисциплинарни производства **и** следователно е трябвало да бъдат предоставени справедливи гаранции за изслушване¹¹⁸.

В *Ezeh and Connors v United Kingdom* двама затворници са били обвинени в затворнически правонарушения с известна тежест: съответно заплахи за убийство на пробационен служител и нападение на затворнически служител. И на двамата са отказани молбите за правни представители в затворническите изслушвания. И двамата са били признати за виновни и осъдени на загуба на опрощаване. **Съдът посочва, че отказът да се** позволи на жалбоподателите да бъде представлявани от адвокати съставлява нарушение на изискванията на член 6. Налагането на допълнителни дни задържане представлява всъщност ново лишаване от свобода, наложено с наказателна цел¹¹⁹.

---

118. *Campbell and Fell v United Kingdom* (1984) A 80, нар. 69-73.

119. *Ezeh and Connors v United Kingdom*, [GC] 2003-X, нар. 90-130

Глава 7: Въпроси, свързани с персонала

7.1 Въведение

Подборът и обучението на персонала са от ключово значение за ефективното прилагане на политиките на недискриминация. Служителите в затворите извършват важна обществена служба и техният подбор, обучение и условията на работа трябва да им позволят да поддържат високи стандарти в грижата за лишените от свобода.

Дори и най-добре оборудваните затвори с отлични материални условия на лишаване от свобода няма да бъдат достатъчни, ако служителите в затворите не са подходящи за тази работа. Както КПИ често посочва, конструктивните отношения между затворниците и служителите са от съществено значение за понижаване на напрежението и следователно намаляване на вероятността от насилие в институцията. Както беше подчертано по-рано, поддържането на ефективен контрол и сигурност в затвора с помощта на «динамичната сигурност» е жизнено важен подход за превенцията на малтретирането. Затворническият персонал и ръководството на затвора са необходим компонент за предотвратяването на малтретиране.

Конструктивните отношения между затворниците и служителите са от съществено значение за понижаване на напрежението и следователно намаляване на вероятността от насилие в институцията.

7.2 Подбор, обучение и условия на работа на персонала

Качествата на служителите в затворите са от решаващо значение за подпомагане на превенцията на малтретирането. Този очевиден факт се признава в редица стандарти на Съвета на Европа, включително резолюции и препоръки на Комитета на министрите към държавите-членки. Те потвърждават ключовото значение на набирането, подбора и обучението на персонала¹²⁰.

---

120. Виж Резолюция (66) 26 на Комитета на министрите върху статута, наемането и обучението на служителите в затворите; Резолюция (68) 24 на Комитетът на министрите върху статут, подбор и обучение на ръководното ниво на персонала на пенитенциарните

В частност Европейските правила за затворите акцентират върху обществения характер на затворническата служба и огромното значение на ролята ѝ в поддържането на достойнството на всеки затворник:

72.1 Затворите трябва да се управляват в рамките на етичен контекст, който признава задължението за третиране на всички затворници с човечност и с уважение към достойнството, присъщо на човешката личност.

72.2 Персоналът следва да демонстрира ясно чувство за цел в системата на затворите. Ръководството следва да прояви лидерство за това как трябва да се постигне тази цел по най-добрия начин.

72.3 Задълженията на персонала надхвърлят тези, изисквани от обикновените пазачи, и трябва да отчитат необходимостта от улесняване на реинтеграцията на затворниците в обществото, след като присъдата им е приключена, чрез програма за положителни грижи и подпомагане.

72.4 Персоналът трябва да действа според високи професионални и лични стандарти.

73. Затворническите власти следва да отдават висок приоритет на спазването на правилата, *засягащи* персонала.

74. Особено внимание следва да се отделя на управлението на взаимоотношенията между служителите на първа линия в затворите и затворниците под тяхна грижа.

75. Персоналът трябва по всяко време да се държи и да изпълнява задълженията си по такъв начин, че да повлияе на затворниците чрез добър пример и да извиква уважението им.

Наемането на персонала, особено на затворническите служители, трябва да се основава на внимателен подбор. Жизнено важно е да се имат предвид фактори като личностни черти, нагласи, мотивация и междуличностни умения, пригодност за добри работни отношения, демонстриране на твърд, но справедлив подход към ситуацияте, както и способност да запази спокойствие и да се вземат бързи решения.

заведения; и Приложение I към Препоръка (97) 12 на Комитета на министрите за служителите, занимаващи се с прилагането на санкциите и мерките.

Накратко, при подбора на нови служители, ръководството «трябва да акцентира върху необходимостта от почтеност, хуманност, професионални способности и лична пригодност за сложната работа, която ще се изисква от тях». Персоналът трябва да бъде «внимателно избран, добре обучен, както в самото начало, така и на продължаваща основа, заплатен като професионални служители и да има статут, който гражданското общество да уважава» (член 76) и „обикновено се назначава на постоянна работа и има обществено служебно положение с обезпеченост на работната позиция, която зависи само от доброто поведение, ефективността, доброто физическо и психическо здраве и достатъчен образователен стандарт», със заплата, достатъчна за привличане и задържане на подходящи служители и с привилегии и условия на работа, които да отразяват „взискателното естество на работата като част от правоприлагаща институция“¹²¹.

Обучението на персонала може да се различава в различните страни, както и от едно заведение на друго в зависимост от специфични фактори. Въпреки това, в една и съща система следва да се прилагат същите условия и стандарти за обучение и допълнително образование. Първоначалното и продължаващото обучение (и специализираната подготовка по отношение на уязвимите групи на лишените от свобода), последвано от преминаването на тест за компетентност, преди да се поемат отговорности, е необходима предпоставка. Обучението трябва да включва не само теоретични (например наказателно и корекционно право, професионални стандарти и т.н.) и технически умения (например използването на сила и ограничаване, самозащита или оказване на първа помощ), но и меки умения и по-специално умения за междуличностно общуване.

Обучението трябва да включва и съответните международни и регионални инструменти и стандарти за правата на човека, в частност Европейската конвенция за правата на човека, стандартите на КПИ, както и прилагането на Европейските правила за затворите.

Персоналът, който работи пряко със затворници, също така трябва да бъде обучен на техники, които дават възможност за минимално използване на сила в ограничаването на агресивните затворници. Служителите, които трябва да работят със специфични групи затворни-

---

121. Препоръка (2006) 2 на Комитета на министрите за Европейските правила за затворите, правила 76-79.

ци като чуждестранни граждани, жени, непълнолетни или психично болни затворници и т.н., трябва да получат специфично обучение за тази специализирана работа¹²².

Ръководството трябва също така да гарантира, че през цялата си кариера всички служители поддържат и подобряват своите знания и професионални способности чрез посещаване на курсове за обучение и развитие на работното място, организирани на подходящи интервали.

Служителите, които трябва да работят със специфични групи затворници, трябва да получат специфично обучение за тази специализирана работа.

Накратко, всички служители, включително съответните институции, агенции, специалисти и сдружения, участващи в оценката и третирането на опасни правонарушители, трябва да се избират въз основа на определени умения и компетенции и да бъдат професионално супервизирани¹²³. Те трябва да разполагат с достатъчно ресурси и обучение при оценката и управлението на конкретните нужди, рискови фактори и условия на тази група. Необходими са особени компетенции при работа с нарушителите, които страдат от психическо заболяване. Трябва да се организира обучение по многоинституционално сътрудничество между служителите вътре и извън затвора.

Тези теми се повтарят и в докладите на КПИ, които отбелязват, че добре развитите комуникационни умения ще помогнат за снижаване на напрежението в затворите и ще помогнат на затворническия персонал да се справи с определени ситуации, без да прибегва до физическа сила¹²⁴. Подчертава се динамичната сигурност: служителите в

---

122. Препоръка (2006) 2 на Комитета на министрите за Европейските правила за затворите, правило 81.

123. Работа под супервизия означава, че специалистът или групата професионалисти като психолози, психотерапевти или членове на екипа на лечение използват услугите на друг консултант или психолог, за да разгледат своята работа с клиенти, професионалното си развитие, а често и личностното си развитие. Супервизията е важна по две причини: 1) за защита на клиентите, и 2) да се подобрят способностите на специалистите да представят стойностни услуги на клиентите си. Супервизията предпазва клиентите, като включва безпристрастна трета страна в работата на професионалиста и клиента, което помага за намаляване на риска от сериозни пропуски и подпомагане на професионалното лице да размишлява върху подхода си с клиента.

124. II общ доклад на КПИ, CPT / Inf (92) 3, параграфи 59-60.

затворите трябва да се стремят да гарантират, че средата в затвора е положителна за «насърчаване на конструктивни, а не конфликтни отношения между затворниците и персонала, които ще служат за понижаване на напрежението, присъщо на средата във всеки затвор, и по същия начин значително ще намалят вероятността от насилие и свързаното с него малтретиране»¹²⁵; като крайната цел е да се гарантира, че мерките за контрол и ограничаване са придружени от дух на комуникация и грижа¹²⁶. Но динамичната сигурност не може да бъде постигната без адекватно обучен персонал: служителите следва да се назначават въз основа на техните междуличностни комуникационни умения, като тези умения трябва да бъдат насърчавани и развивани чрез обучение.

Всичко това може да се обобщи в една проста максима:

„Крайъгълният камък на хуманната затворническа система винаги ще бъде надлежно наетият и обучен персонал на затвора, който знае как да приеме подходяща нагласа в отношенията си с лишените от свобода и разглежда дейността си по-скоро като призвание, а не просто като работа»¹²⁷.

7.3 Подходящи нива на численост на персонала

Въпреки това, ако е вярно, че «може би няма по-добра гаранция срещу малтретирането на лице, лишено от свобода, от добре обучения ... затворнически служител»¹²⁸, то трябва да има и подходящи нива на численост на персонала:

Осигуряването на положителни отношения персонал-затворник също така ще зависи до голяма степен от наличието на достатъчен брой служители, които присъстват във всеки даден момент на местата и в съоръженията, използвани за дейности от затворниците. ... Цялостният нисък числен състав и/или специфичните системи за присъствие на персонала, които намаляват възможностите за пряк контакт с лишените от свобода, със сигурност ще попречат

---

125. II общ доклад на КПИ, СРТ / Inf (92) 3, параграф 45; и XI общ доклад на КПИ, СРТ / Inf (2001) 16, пар. 26.

126. Пак там, пар. 45.

127. XI общ доклад на КПИ, СРТ / Inf (2001) 16, пар. 26.

128. Пак там, пар. 59.

на развитието на положителни отношения; те като цяло ще генерират небезопасна среда за служителите и за затворниците. ... Там, където нивата на персонала не са достатъчни, може да се наложат значителни количества извънреден труд, за да се поддържа основно ниво на сигурност и предоставяне на режима в заведението. Това състояние на нещата може лесно да доведе до високи нива на стрес у персонала и преждевременното им прегаряне – една ситуация, която вероятно ще изостри напрежението, присъщо на всяка затворническа среда¹²⁹.

Друг аспект на адекватната численост на персонала се отнася до важността на наличието на подходящ персонал на разположение, който да се справя със специалните потребности на определени групи от затворници. По-специално трябва да се насърчава наличието на служители от различен пол, тъй като това може да има благоприятен ефект както по отношение на средата на лишаване от свобода, така и за насърчаване на една степен на нормалност в местата за лишаване от свобода. Това помага също и за предотвратяване на малтретирането, както и дава възможност за подходящо разполагане на персонала при извършване на задачи, чувствителни към пола на служителите, като например телесно претърсване¹³⁰. Голяма част от това установяване на стандарти от КПИ вече е повторено в ревизираните Европейски правила за затворите от 2006 г.¹³¹

7.4 Декларации за етика

Идеята за професионализма сред персонала също може да бъде подобрена чрез приемането на декларации за етични стандарти по въпроси като въздържането от всяка форма на дискриминация, провокативно поведение, физическо или психическо малтретиране. По-специално служителите в затворите трябва да разберат, че имат етична отговорност да работят по подходящ начин с информация за лишените от свобода и техните семейства и че «не трябва при никакви обстоятелства да приемат подкуп или да участват в корупционни дейности с предполагаеми или осъдени правонарушители или техни-

---

129. XI общ доклад на КПИ, СРТ / Inf (2001) 16, пар. 26.

130. Пак там, пар. 32.

131. Виж Препоръка (2006) 2 на Комитета на министрите за Европейските правила за затворите, правила 25 и 34.

те семейства и трябва да направят всичко по силите си, за да гарантират, че други членове на персонала не участват в такива действия"¹³².

---

132. Виж Приложение I към Препоръка (97) 12 на Комитета на министрите за служителите, занимаващи се с прилагането на санкции и мерки; и Приложение II, пар. 13-19.

Глава 8: Жалби, инспекции и задължение за разследване

8.1 Въведение

Професионалната затворническа служба, основана на твърд ангажимент за етично поведение и с обучен персонал, проникнат от чувство за цел в мисията си, няма от какво да се страхува при откритостта и контрола (и действително може само да спечели, доколкото евентуалните недостатъци ще бъдат идентифицирани и това ще позволи да се вземат мерки за преодоляване на евентуалните проблеми). Непрекъснатият процес на «гаранция на качеството» може да постигне действителна и трайна промяна в затвора.

От друга страна, затвореният свят на затворите може да направи трудно за лишените от свобода (и дори за персонала) да изразят тревогите си без страх от неформална санкция. Там, където съществува такава ситуация, рискът от малтретиране е висок. Следователно европейските стандарти поставят високи очаквания върху ефективните вътрешни процедури, правата на затворниците да изразяват притесненията си и задълженията на служителите и ръководството (и другите участници в системата на наказателното правосъдие). Тези очаквания са по същество три: действаща и ефективна система за жалби в рамките на затвора, създаване на система за ефективен контрол, включваща вътрешни и външни елементи, както и ефективно разследване на каквито и да било индикации, че може да е настъпило малтретиране.

8.2 Жалби и механизми за инспекция

Очакванията, че националните затворнически служби имат ефективни средства, чрез които затворниците да подават жалби, както и че са налице ефективни механизми за мониторинг, за да се идентифицират притесненията дори и при липса на реални жалби от затворниците, целят да гарантират, че проблемите ще бъдат бързо идентифицирани.

Основното очакване може да се заяви лаконично: трябва да има ефективни процедури за подаване на оплаквания и инспекции, включващи механизми за вътрешни и външни жалби с някакъв елемент на

поверителен достъп и подкрепени от система за редовни посещения от независим орган (като например съвет на посетителите или надзираващ съдия), който е в състояние да инспектира затвора и да чуе и проследи оплакванията от затворници, като осигури важни предпазни мерки срещу малтретиране¹³³. Няколко страни имат споразумения, позволяващи на затворниците да се оплачат допълнително на органа, отговорен за промотирането на правата на човека (например в Армения – на Службата на защитника на правата на човека). Някои страни имат системи за поверителен достъп до жалби, за да се даде възможност затворниците да пишат пряко на началника на затвора без намеса от страна на персонала (например Кипър и Португалия имат системи за запечатани кутии, разположени в затворите).

За КПИ значението на ефективните процедури за подаване на жалби и инспекция при подпомагането на превенцията на малтретирането в затворите е повтаряща се тема. Затворниците не само трябва да имат на разположение механизми за обжалване, както вътрешни, така и външни (включително поверителен достъп до подходящ орган), но също така трябва да и да има независим посещаващ орган (като например съвет на посетителите или надзорен съдия), който да има властта да изслуша и да предприеме действия по жалби от затворници, както и да инспектира помещенията на заведението¹³⁴. Механизмите за наблюдение и контрол в затворите имат особена роля. Договореностите за наблюдение трябва да могат да идентифицират и да предприемат действия по потенциално малтретиране, както и по лошите битови условия на лишаване от свобода, които създават риск за благосъстоянието на затворника.

---

133. II общ доклад на КПИ, CPT / Inf (92) 3, параграф 54.

134. II общ доклад на КПИ, CPT / Inf (92) 3, параграф 54. За допълнително обсъждане, виж Evans, M., "Inspecting Prisons: the View from Strasbourg", in King, R. and Maguire, M. (eds.), *Prisons in Context*, Clarendon Press, Oxford, 1994, pp. 141-159; и Morris, P., "The Prisons Ombudsman: A Critical Review", *European Public Law*, 4, 1998, pp. 345-378.

Трябва да има ефективни процедури за подаване на оплаквания и инспекции, включващи механизми за вътрешни и външни жалби с някакъв елемент на поверителен достъп и подкрепени от система за редовни посещения от независим орган (като например съвет на посетителите или надзираващ съдия), който е в състояние да инспектира затвора и да чуе и проследи оплакванията от затворници. Това ще осигури важни предпазни мерки срещу малтретирането.

Що се отнася до жалбите на затворниците, както Европейските правила за затворите, така и КПИ смятат, че ефективната система за жалби от затворниците е важна за гарантиране на защитата на задържаните. Така например Европейските правила за затворите посочват, че затворниците трябва да имат възможност всеки ден да подават молби и жалби до началника на затвора или определен ръководител, а освен това да имат възможност да говорят в отсъствието на персонала с инспектор на затворите (и да отправят искания или жалби до него) или друг орган, който има право да посети затвора. Затворниците също така трябва да имат правото да отправят поверителни искания или жалби до централната администрация на затворите или съдебен или друг определен за целта орган, като единственото условие е, че жалбите срещу всякакви официални решения трябва да бъдат ограничени до оторизираните процедури. Всяка молба или жалба, адресирана или насочена към затворнически орган, трябва да се разглежда незабавно и да ѝ се отговори без излишно забавяне¹³⁵.

Тези права са безсмислени, ако не се знае за тяхното съществуване. Следователно затворниците при приема трябва да получат писмена информация за правилата за третиране на лишените от свобода, дисциплинарните изисквания, оторизираните методи за търсене на информация и подаване на жалби, както и всяка друга необходима информация, която да позволи на затворниците да разберат своите права и задължения и да се адаптират към живота на институцията¹³⁶.

---

135. Препоръка (2006) 2 на Комитета на министрите за Европейските правила за затворите, правила 70 и 92-93.

136. Препоръка Rec (2006) 2 на Комитета на министрите за Европейските правила за затворите, правило 30 (1): «При прием и толкова често, колкото е необходимо след това, всички затворници трябва да бъдат информирани устно и писмено на разбираем за тях език за правилниците, определящи затворническата дисциплина, и за техните права и задължения в затвора».

8.3 Задължение за разследване

Международното право изисква набор от материални и процесуални мерки в националното законодателство, за да се гарантира, че забраната на изтезанията е ефективна на практика¹³⁷. Най-очевидната отправна точка е наличието на национално законодателство, което криминализира малтретирането. Но само по себе си приемането на законови разпоредби за забрана на изтезанията и причиняването на нечовешко или унижително отнасяне или наказание е малко вероятно да осигури достатъчна защита на индивида.

При тези обстоятелства задължението за започване на разследване по отношение на член 3 от ЕКПЧ възниква, когато на вниманието на съответните органи са предоставени обстоятелства, предполагащи, че е настъпило малтретиране с достатъчна тежест. За Европейския съд по правата на човека това задължение се задейства, когато на властите стане известно наличието на «достатъчно ясни индикации, че са били използвани изтезания или малтретиране»¹³⁸ или когато възникне „оспорим иск“ въз основа на „разумно подозрение“ за причиняване на малтретиране¹³⁹. Следователно фокусът е върху разслед-

---

137. Например задължения, поети от държавите от гледна точка на Конвенцията на ООН против изтезанията: в допълнение към задължението за разследване на твърдения за малтретиране (в член 12 от този договор), елементите, включени в Конвенцията, включват споменаване на вземане на необходимите «законодателни, административни, съдебни или други мерки» (член 2); криминализирането на изтезанията в националното законодателство (член 4); въвеждането на универсална юрисдикция или превръщането на изтезанията в престъпление, заслужаващо екстрадиране, и отговорност за подпомагане на други държави в наказателни производства, образувано по отношение на изтезанията (членове 5, 7 и 8); задържането на уличените в изтезания или прилагането на други правни мерки, за да се гарантира тяхното присъствие пред съда (член 6); обучението на правоприлагащите и други съответни служители (член 10); систематичния преглед на правила, инструкции, методи и практики, както и правоприлагащи договорености (член 11); използването на адекватни системи за подаване на жалби (член 13); наличието на справедливо и адекватно обезщетение в случай на изтезания (член 14); и гарантиране, че всяко изявление, за което е установено, че е било направено в резултат на изтезания, няма да бъде използвано като доказателство срещу жертвите (член 15).

138. *Bati and Others v Turkey 2004-IV*, от пар. 133 (препратка към Наръчника на ООН за ефективно разследване и документиране на изтезанията и други форми на жестоко, нечовешко или унижително отнасяне или наказание („протокола от Истанбул“).

139. Например *Gharibashvili v Georgia* (29 юли 2008 г.), от пар. 64: «твърденията на жалбоподателя, направени пред националните власти, съдържат достатъчно конкретна информация – датата, мястото и характера на малтретирането, самоличността на предполагаемите извършители, причинно-следствената връзка между предполагаемите побоища и заявените здравни проблеми и т.н., за да представлява оспорим иск, по отношение на който тези органи са били длъжни да проведат ефективно разследване».

ването на умишленото използване на малтретиране.

Изискването за ефективно разследване е приложение на задължението, поставено пред страните чрез ратифицирането на Европейската конвенция за правата на човека. То също така се основава на важния принцип, че държавните власти са тези, които първоначално трябва да обяснят наличието на нараняване на затворника, а не е индивидът този, който да докаже причината за него. Целта на изискването е да се държат отговорни служителите.

Задължението обхваща редица елементи, започвайки от осигуряването на възможности за инициране на разследване и завършвайки, където е приложимо, с налагането на подходящо наказание. Упражняването на отговорност съответно трябва да се разглежда като обща отговорност, в която експертите по политики, независимите следователи, прокурорските органи и съдиите имат всеки своята роля. По-долу са някои от най-скорошните примери за добри практики в това отношение:

- В Обединеното кралство [Англия и Уелс] независим омбудсман за затворите и пробацията може да разследва обвиненията в малтретиране; в допълнение има независим съвет за наблюдение, който се отчита директно на министъра и има законово задължение да извършва рутинни посещения на заведенията всяка седмица, а главният инспектор на затворите посещава всяко заведение по текуща програма и проверява за малтретиране;
- В Кипър жалбата относно малтретиране от страна на служител на затвора обикновено ще доведе до временно отстраняване от длъжност на служителя, докато разследването приключи. Ако това не е възможно, служителят ще бъдат преместен на друга длъжност, която не е в контакт със затворника;
- В Италия «надзорните съдии» (чиято роля се ограничава само до тази задача) са отговорни за контрола на спазването на правата на лишените от свобода. Националните закони сега предвиждат превантивни и компенсаторни средства за всяко малтретиране, причинено от неподходящи условия на задържане. Освен това институционалното наблюдение се допълва от редица организации (включително групи от общността);
- В бившата югославска република Македония има въведена национална стратегия за развитие на системата на затворите със

специфични разпоредби, свързани с ефективната борба срещу малтретирането;

- В Кипър е направен опит да се гарантира, че въпросите, повдигнати от роднините на лишените от свобода, също могат да бъдат адресирани. Това от своя страна разчита на подобрени права за посещения на затворниците и използването на «Skype» там, където затворникът не е в състояние да получава посещения от роднини или приятели.

По-конкретно, националното разследване трябва да отговаря на основните критерии за ефективност (независимост и безпристрастност; адекватност; бързина; достатъчно участие на жертвата, както и откритост чрез обществен контрол). Процедурите трябва да бъдат координирани. Разследването също така трябва да бъде предмет на проверки (в случай на прекъсване или прекратяване на производство или отказ за наказателно преследване задължението се простира до разглеждане на съдебния контрол за законосъобразност на такива решения или възможност за задействане на съдебното производство чрез подаване на наказателна жалба, когато това е предвидено в националното законодателство); и да бъде мотивирано от решимост да се изкорени малтретирането¹⁴⁰.

Националното разследване трябва да отговаря на основните критерии за ефективност (независимост и безпристрастност; адекватност; бързина; достатъчно участие на жертвата, както и откритост чрез обществен контрол), да бъде координирано; да подлежи на контрол; и преди всичко да бъде водено от решимост да се накажат нарушенията.

В основата на всичко това е волята да се действа с чувство за цел. По този начин «властите трябва да предприемат каквито разумни стъпки са им достъпни, за да съберат доказателствата относно инцидента, включително, наред с другото, подробно изложение относно твърденията от предполагаемата жертва, показания на очевидци, съдебно-медицински доказателства и, където е подходящо, допълнителни медицински удостоверения, които могат да предоставят пълна и точна

---

140. Виж още и Сванидзе, *Насоки относно Международните стандарти за ефективно разследване на малтретиране* [Svanidze, *Guidelines on International Standards on the Effective Investigation of Ill-treatment*] (2010).

картина на нараняванията, както и обективен анализ на медицинските заключения, по-специално що се отнася до причината за нараняванията», тъй като „всеки дефицит в рамките на разследването, който подкопава способността му да установи причините за нараняване или отговорното за това лице, рискува да наруши този стандарт.»¹⁴¹

Поради това има важни последици за служителите в затворите и ръководството на затвора. Най-съществената е формулирана от КПИ: всички служители в затворите трябва да виждат себе си като част от стратегията за предотвратяване на малтретирането:

„Изискват се положителни действия, чрез обучение и чрез личен пример, за да се насърчи култура, в която се разглежда като непрофесионално - и опасно от гледна точка на кариерата - да работят и да се свързват с колеги, които са прибегнали до малтретиране, и където се разглежда като правилно и професионално възнаграждащо да са част от екип, който се въздържа от подобни действия.

... никой не трябва да има никакво съмнение относно ангажимента на държавните власти в борбата с безнаказаността. Това ще е в основата на действията на всички други равнища. Когато е необходимо, тези органи не трябва да се колебаят да предадат чрез официално изявление на най-високо политическо равнище ясното послание, че трябва да има «нулева толерантност» към изтезанията и други форми на малтретиране.»¹⁴²

В XIV общ доклад на КПИ има подробно изявление относно разследването на твърденията за малтретиране и за борба с такива случаи на «безнаказаност». Държавните служители, като например началници на затвори, трябва да бъдат официално длъжни да уведомяват съответните органи веднага, когато бъде доведена до знанието им всяка информация, показваща малтретиране на лишен от свобода, а изключителното право на прокурорите при вземането на решение дали да се започне разследване трябва да бъде стеснено така, че да постави прокурори под специално правно задължение за предприемане на разследване, когато получават достоверна информация за възможно малтретиране на лишени от свобода от всякакви източници, включително доказателства за малтретиране от страна на държавните слу-

---

141. *Bati and Others v Turkey* (3 юни 2004 г.), *нар.* 134.

142. XIV общ доклад на КПИ, *CPT / Inf* (2004) 28, *от нар.* 26 и 42.

жители, които се появяват по време на гражданско производство. За тази цел трябва да се внимава да се гарантира, че лицата, които може да са били жертви на малтретиране от страна на държавни служители, няма да бъдат разубедени от подаване на жалба поради гражданските закони за клеветите. Освен това, тъй като законът няма да бъде само по себе си достатъчен, за да гарантира, че ще се предприемат такива действия по разследването, трябва да се обърне внимание на повишаване чувствителността на съответните органи към тези задължения, които са им наложени. Накратко, тези органи трябва да приемат, че имат отговорност в такива случаи да вземат «решителни действия»¹⁴³.

Заключение

Механизмите за подаване на жалби и наблюдение и инспектиране на затворите могат правилно да бъдат разглеждани като основен елемент от европейската система за защита на лишените от свобода от заплахата от малтретиране. И двете захранват взимането на управленски решения, като позволяват установяването на канали за информация за идентифициране на проблемни области. Освен това и двете могат да предизвикат разследване на твърденията или индикациите за възможно умишлено малтретиране. Изискването за ефективно разследване също служи на свързана с това цел – предотвратяването на бъдещи случаи на малтретиране. Това е изрично признато в Принципите от Истанбул¹⁴⁴. Упражняването на задължението да се разгледа някой конкретен случай по този начин има важни последици за всяка от институциите, участващи в разследването, тъй като „популяризирането“ на ролята на ефективното разследване вероятно ще подобри следващите техники за разследване, както и ще обезсърчи по-нататъшното малтретиране, като посочи вероятните резултати за служителите, които имат склонност към отклонения, но също и като идентифицира стратегии и стъпки, които могат да подобрят защитата на физическите лица. С други думи, разследващите органи трябва да са така разположени, че да могат лесно не само да идентифицират нарушителите, но също и необходимите мерки за предотвратяване на повторните случаи на малтретиране.

143. XIV общ доклад на КПИ, CPT / Inf (2004) 28, пар. 25-42.

144. Принцип 1.б от принципите от Истанбул.

Препратки

- База данни на Европейския съд по правата на човека, <http://hudoc.echr.coe.int>
- База данни на КПИ, <http://www.cpt.coe.int/en/database.htm>
- Andrews, D. A. and Bonta, J (2003) *The Psychology of Criminal Conduct*. Cincinnati, OH: Anderson Publ., 3rd ed
- Andrews, D. A., and Bonta, J. (2007) The Risk-Need-Responsivity model of assessment and human service in prevention and corrections: Crime-prevention jurisprudence. *The Canadian Journal of Criminology and Criminal Justice*. 49.
- Austin, J (2004) The proper and improper use of risk assessment in corrections. *Federal Sentencing Reporter*, Vol. 16, No. 3
- Champion, J, Bhui, K, Bhugra, D (2012) European Psychiatric Association (EPA) guidance on prevention of mental disorders. *European Psychiatry*, 27 (2): 68–80
- КПИ (1991) I общ доклад, CPT / Inf (91) 3, параграфи 95-96
- КПИ (1992) II общ доклад, CPT / Inf (92) 3
- КПИ (2000) X общ доклад, CPT / Inf (2000) 13
- КПИ (2001) XI общ доклад, CPT / Inf (2001) 16
- КПИ (2010) XX общ доклад, CPT / Inf (2010) 28.
- КПИ (2011) XXI общ доклад, CPT / Inf (28)
- КПИ (2015) XXIV общ доклад,, CPT / Inf (2015) 1
- Edward J. L. and Lowenkamp, C. "What Are Criminogenic Needs and Why Are They Important?" *For the Record* 4th Quarter 2005, p. 15-16.
- Kendell, R. E (2002) The distinction between personality disorder and mental illness. *The British Journal of Psychiatry*, 180 (2) 110-115
- Krober, H. L and Lau, S (2000) Bad or mad? - disorders and legal responsibility: the German situation. *Behavioral Sciences and the Law*, 18, 679–90
- Lehtmetts A and Pont J (2014) *Prison health care and medical ethics*. Council of Europe, *Prison health care and medical ethics*
- Morris P.E and Henham R.J (1998) *The Prisons Ombudsman: A Critical Review*", *European Public Law*, 4, pp. 345-378
- Препоръка (93) 6 на Комитета на министрите към държавите-членки относно затвора и криминологичните аспекти на кон-

трола на заразни болести, включително СПИН и свързаните здравословни проблеми в затвора

- Препоръка (97) 12 на Комитета на министрите към държавите-членки по отношение на служителите, занимаващи се с прилагането на санкции и мерки
- Препоръка (98) 7 на Комитета на министрите към държавите-членки относно етичните и организационните аспекти на здравната грижа в затвора
- Препоръка (2006) 2 на Комитета на министрите към страните-членки за Европейските правила за затворите
- Препоръка CM / Rec (2008) 11 на Комитета на министрите към страните-членки за Европейските правила за непълнолетни правонарушители, подлежащи на санкции или мерки
- Препоръка CM / Rec (2012) 12 на Комитета на министрите към държавите-членки за чуждестранните затворници
- Препоръка CM / Rec (2014) 3 на Комитета на министрите към държавите-членки за опасните правонарушители
- Резолюция (66) 26 на Комитета на министрите на относно статута, подбора и обучението на затворнически служители
- Резолюция (68) 24 на Комитета на министрите на относно статута, подбора и обучението на ръководните нива на персонала на пенитенциарните заведения
- Russell, M and Stewart, J (2002) *Disablement, Prison and Historical Segregation*, Monthly Review
- Svanidze E (2009) *The European Convention For The Prevention Of Torture. International Human Rights Monitoring Mechanisms: Essays in Honour of Jakob Th. Möller*, 2nd Revised edition. Eds. G. Alfredsson, J. Grimheden, B.G. Ramcharan and A. De Zayas. Martinus Nijhoff Publishers (493-502)
- ООН. (1957 г. и 1977 г.) Минимални стандартни правила на ООН за третирането на лишени от свобода: резолюции на ИКОСОС 663 (XXIV) 1957 и 2076 (LXII). 1977, ООН, Ню Йорк
- United Nations Office on Drugs and Crime (2009) *Handbook on Prisoners with special needs*. United Nations, New York
- United Nations (1988) *Body of Principles for the Protection of All*

Persons Under Any Form of Detention or Imprisonment: General Assembly Resolution 43/173

- World Prison Brief and Institute for Criminal Policy Research. (2015, December 1). Взето от: <http://www.prisonstudies.org>.

Присъди и решения на Европейския съд по правата на човека

- Aleksanyan v Russia (22 декември 2008 г.).
- Arutyunyan v Russia (10 януари 2012 г.).
- Ataykaya v Turkey (22 юли 2014 г.).
- Babar Ahmad and Others v United Kingdom (10 април 2012 г.).
- Bati and Others v Turkey 2004-IV .
- Campbell and Fell v United Kingdom (1984) A 80.
- Cotleț v Romania (3 юни 2003 г.).
- Ciorap v Moldova (реш.) (19 юни 2007 г.).
- Csüllög v Hungary (7 юни 2011 г.).
- De Donder and De Clippel v Belgium (6 декември 2011 г.).
- DF v Latvia (29 октомври 2013 г.).
- Elefteriadis v Romania (25 януари 2011 г.).
- El Shennawy v France (20 януари 2011 г.).
- Engel and Others v Netherlands (1976) A 22.
- Ergi v Turkey 1998-IV.
- Ezeh and Connors v United Kingdom [GC] 2003-X.
- Filiz Uyan v Turkey (8 януари 2009 г.).
- Flamînzeanu v Romania (12 април 2011 г.).
- Florea v Romania (14 септември 2010 г.).
- Frérot v France 2007-VII.
- G v France (23 февруари 2012 г.).
- Ghavtadze v Georgia (3 март 2009 г.).
- Gharibashvili v Georgia (29 юли 2008 г.).
- Grimailovs v Latvia ((25 юни 2013 г.).
- Hellig v Germany (7 юли 2011 г.)
- Herczegfalvy v Austria (1992) A 244.
- Ireland v United Kingdom (1978) A 25.

- Йоргов срещу България (11 март 2004 г.).
- Iwańczuk v Poland (15 ноември 2001 г.).
- Jasińska v Poland (1 юни 2010 г.).
- Кашавелов срещу България (20 януари 2011 г.).
- Kaprykowski v Poland (3 февруари 2009 г.).
- Keenan v United Kingdom 2001-III.
- Keller v Russia (17 октомври 2013 г.).
- Kudła v Poland 2000-XI. пар. 90 - 100.
- Lindström and Mässeli v Finland (14 януари 2014 г.).
- Lorse and Others v Netherlands (04 февруари 2003 г.).
- McCann and Others v United Kingdom (1995) A 324.
- McGlinchey and Others v United Kingdom 2003-V.
- Mamedova v Russia (1 юни 2006 г.).
- Marro and Others v Italy (реш.) (8 април 2014 г.).
- Matter v Slovakia (5 юли 1999 г.).
- Moiseyev v Russia (9 октомври 2008 г.).
- Nevmerzhitsky v Ukraine 2005-II.
- Ostrovar v Moldova (13 септември 2005 г.).
- Pantea v Romania 2003-VI ..
- Paul and Audrey Edwards v United Kingdom 2002-II.
- Peers v Greece 2001-III.
- Peker v Turkey (№ 2) (12 април 2011 г.).
- Plathey v France (10 ноември 2011 г.).
- Portmann v Switzerland (11 октомври 2011 г.).
- Price v United Kingdom 2001-VII.
- Renolde v France ECHR 2008.
- Ramirez Sanchez v France [GC] 2006-IX.
- Ribitsch v Austria (1995) A336.
- Rodić and Others v Bosnia and Herzegovina ECHR 2008.
- Rohde v Denmark (21 юли 2005 г.).
- Saoud v France 2007-XI.
- Sławomir Musiał v Poland (20 януари 2009 г.).
- Slyusarev v Russia ECHR 2010.
- Soering v United Kingdom (1989) A 161.
- Tarariyeva v Russia 2006-XV.

- Tekin v Turkey 1998-IV
- VD v Romania (16 февруари 2010 г.).
- Van der Graaf v the Netherlands (реш.) (1 юни 2004 г.).
- Van der Ven v the Netherlands ECHR 2003-II.
- Vladimir Vasilyev v Russia (10 януари 2012 г.).
- Wiktorko v Poland (31 март 2009 г.).
- X v Turkey (9 октомври 2012 г.).
- Yakovenko v Ukraine (25 октомври 2007 г.).
- Yoh-Ekale Mwanje v Belgium (20 декември 2011 г.).
- Younger v United Kingdom (реш.) 2003-I.
- Zarzycki v Poland (12 март 2013 г.).

Наръчникът е предвиден за практики, работещи в затворите. Той разглежда един специфичен аспект от защитата на човешките права на затворниците: забраната за малтретиране в затворите. Текстът е замислен като наръчник по политиките и инструмент за ръководство на специалистите и се фокусира върху последствията от тази забрана и отговорностите на затворническите служби към тези, които са поверени на грижите им. Разглеждат се съответните стандарти от препоръките на Комитета на министрите към Съвета на Европа и Европейския комитет за предотвратяване на изтезанието и нечовешкото или унижително отнасяне или наказание (КПИ), както и съдебната практика на Европейския съд по правата на човека. Наръчникът е резултат от многостранна среща за противодействие на малтретирането в затворите, проведена в Страсбург през април 2015 г. като част от дейностите по сътрудничество в пенитенциарното поле на Съвета на Европа, изпълнявани от Отдела по сътрудничество в наказателното право. Текстът може да бъде намерен и онлайн на адрес: [\[INSERT ONLINE LINK TO TEXT\]](#)

www.coe.int

Съветът на Европа е водещата организация по човешките права на европейския континент. Съветът обхваща 47 държави членки, 28 от които са членки на Европейския съюз. Всички държави членки на Съвета на Европа са подписали Европейската конвенция за правата на човека. Европейският съд по правата на човека упражнява надзор по прилагането на Конвенцията в държавите членки.

BG

COUNCIL OF EUROPE

CONSEIL DE L'EUROPE